

357

357

ክርስቲና በኢትዮጵያ

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ታሪክ

በ16ኛው ክፍለ ዘመን

አዘጋጅ ገ/ዮሐንስ ገ/ማርያም

M.A.T

ግንቦት 1992 ዓ.ም

535/2002

የሙያ

ማውጫ

መቅደም	ገጽ 1
መግቢያ	9
ምዕራፍ ፩ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በ16ኛው ክፍለ ዘመን.....	10
ክፍል ፩ በዚሁ ክፍለ ዘመን የፖርቱጋል አገር አሳሶች	10
ክፍል ፪ እቲጌ እሊኒና የኢትዮጵያ የውጭ ግንኙነት	16
ክፍል ፫ አባ ገብረ እንደርያስ እና የይፋት ክርስቲያን	23
ምዕራፍ ፪ እቲጌ ሰብላ ወንጌልና ፖርቱጋሎች	26
ክፍል ፩ የኢትዮጵያውያንና የፖርቱጋሎች ተጋድሎ ውጤት.....	36
ክፍል ፪ የሰሜን አካባቢ ጦርነትና የዶም ክርስቶፎል ሞት	46
ክፍል ፫ የገላውዴዎስና የእቲጌ ሰብላ ወንጌል መገናኘት ውጤት	49
መጽሐፈ ቄድር	53
ክፍል ፪ በዘመነ ገላውዴዎስ የታየው የኢ.ቤ.ክ ሥርዓተ አምልኮት	55
ምዕራፍ ፫ የሮማውያን ጣልቃ ገብነትና የገላውዴዎስ የሃይማኖት	
መግለጫ	60
ምዕራፍ ፪ የግራኝ ዘመንና በኢየሩሳሌም የኢ.ቤ.ክ ገዳማት	73

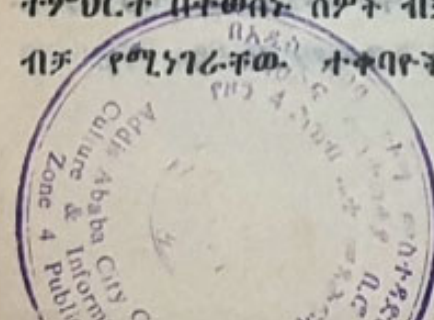
መቅደም

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብዙ የሥርዓትና የህግ መጻሕፍት አሏት። መጻሕፍቱ በዘፈቀደ የተዘጋጁ ሳይሆን ቅዱሳት መጻሕፍትን መሠረት ያደረጉ ናቸው። የተዘጋጁበትም ምክንያት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን እንብበው እንዲመሩባቸው እንጂ እንዲያነቡዋቸው ብቻ አልነበረም። ህጉና ሥርዓቱ ክርስቲያኖች የሚመሩበት ከሆነ መብራታቸው በሰዎች ይበራል። ካህናት የነሱን ድክመት አይተው እንዳይበተኑባቸው በመንፈስ ቅዱስ መሪነት የተገነባ ጥበብ ነበራቸው።

በግል ፍላጎት የቤተክርስቲያንን ሥልጣን መጠየቅ በቤተክርስቲያን የህግ መጻሕፍት የተወገዘ ነው። ሳይመረጥ በግሉ ፍላጎት ሥልጣን የጠየቀው ሰው መከልከል ብቻ ሳይሆን ከባድ የቀናና ቅጣት ይታዘዝበታል። በማኅበረ ክርስቲያን ተመርጦ ይገባዋል ተብሎ ለመንፈሳዊ ተልእኮ ይመደብ ነበር።

በጥንት ዘመን ካህናት ከምእመናን የሚለዩት ሥልጣን ከህጉ ስላላቸው ብቻ እንጂ በእውቀት ከማንም ተራ ምእመን አይለዩም ነበር። ምእመኑ ሁሉ የግዕዝ ቋንቋ ያውቃል። በግዕዝ የተጻፉ መጻሕፍትንም እንብቦ ይረዳቸዋል። ወሰንጌና ሚስቱ ተራ ምእመናን ነበሩ። በባርነት ተሸጠው ወደ ዓረብ አገር ከተወሰዱ በኋላ ከዓረቦቹ መካከል አስተምረውና አሳምነው እጨጌ እንባቆምን ያህል ለከፍተኛ የቤተክርስቲያን መሪነት አብቅተዋል። ሌሎችንም ማስረጃዎች በዚሁ መጥቀስ ይቻላል።

ከጊዜ በኋላ የግዕዝ ቋንቋን ጀምሮ ዋነኛው የቤተክርስቲያን ትምህርት በተወሰኑ ሰዎች ብቻ ሆኖ ቀረ ምእመናን ከለው አፍ በቃል ብቻ የሚነገራቸው ተቀባዮች ሆነው ቀሩ ይህ ሁኔታ በይበልጥ

የተከሰተው ከግራኝ ወረራ ወዲህ ነው። እስከዚህ ድረስ አብዛኞቹ ክርስቲያኖች በየግላቸው የመጻሕፍትን ምሥጢር የመረዳት ችሎታ እንደነበራቸው ትልቁ ማስረጃ መጻሕፍተ ሐዲሳት ግዕዝ በግዕዝ እየተተረጎሙ መኖራቸው ነው። በሰባተኛው ክፍለዘመን ነው የእማርኛ እንደምታ የተጀመረው የግራኝ ወረራ በኢትዮጵያ ከተከሰተ ወዲህ እንዲህ ምእመናኑ ካህናቱም ከመሃደምነት ያልተላቀቁ ሆኑ። ከተራዎቹ ክርስቲያን ምእመን መካከል ከመሠረተ እምነት ጋር ቅዳሴን በቃሉ የሚያውቅ አልነበረም። ዲያቆኑና ቄሱ ደግሞ ሐዲሳትንና ሌሎችን የቤተክርስቲያን የሥርዓት መጻሕፍት የተማሩ ከመሆናቸውም በላይ የሚሠጡት አገልግሎት ጥንቃቄ የተሞላበት ነበር።

ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ክርስቲያናዊነት ወደታች እየዘገጠ ሲሄድ እናያለን ከፍተኛውን የቤተክርስቲያን ትምህርት በታላላቅ የከተማ አድባራትና ገዳማት ብቻ ተወስኖ ቀረ። የቅዳሴ ዜማ ትምህርት ተደራቢ ሆኖ ከዝማሬና መዋሥዕት ጋርና ከምዕራፍ ጸመድን ጋር በየቦታው ሲሰጥ ከኖረ በኋላ በ18ኛው ክፍለ ዘመን ገደማ በዙራምባ ብቻ ሊወሰን እንደቻለ፣ እንደገና ከዙራምባ የወጡ ሁለት ሰዎች ስለልኩላ በተባለውና ወሎ ውስጥ በሚገኘው ቦታ ቅዳሴን ብቻ ማስተማር እንደጀመሩ በክፍል ሁለት ክርስትና በኢትዮጵያ ተገልጿል። የቅዳሴ ዜማ ራሱን የቻለ የዜማ ሥልት ቢኖረውም የሌሎችን የጽዋት ወዜማ ከፍሎች ያህል የተለያየ መንገድ የለውም። ይህም ሆኖ በዜማ እንዲባል ጊዜ አልተሰጠውም ማንበብ በቂው ነው። የቄስና የዲያቆን ያለቅጥ መብዛት ምክንያቱ ይኸው እንደሆነ እንረዳለን። ፍትሐ ነገሥት ሲኖዶስና ሌሎችም የቤተክርስቲያን የሥርዓት መጻሕፍት የካህን ሥራ ማስተማር፣ ማጥመቅ፣ መቀደስና መባረክ እንደሆነ ያስረዳሉ (1)።

ያለፉት ሦስትና አራት መቶ ዓመታት ወደኋላ እንተውና ከአርባና ከሃምሳ ዓመታት ወዲህ በሂደት የተከሰቱትን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥራዎች ብንዳስሰ ብዙ ለውጦችን እንመለከታለን። ካቶሊኮችና ንግሥታትን የካቶሊኮች ካምብሎት ዓመት የፋሽስት ኢጣልያ ወረራ ወዲህ በግፍ ወደ ኢትዮጵያ ገብተዋል። በእብ በወልድ በመንፈስ ቅዱስ ስም የተጠመቀ ሰው እንደገና አይጠመቅም። ንግሥታትን የካቶሊኮች ክርስቲያኖችን ሁለተኛ እያጠመቁ በጊዜያዊ ጥቅም በመደለል ይነጥቁዋቸዋል። በየጠረፉ ምንም ክርስትና ያልተዳረሰባቸው ኢትዮጵያውያን አሉ። ወደነሱ ቢሄዱ በተሻለ ነበር።

የቤተክርስቲያን ስም በብዙ አቅጣጫ የሥጋዊ ጥቅም ማስገኛ ሆኖ ይታያል። እስከቅርብ ጊዜ ድረስ ኢትዮጵያ ውስጥ በዚሁ የሚነግዱ የውጭ ዜጎች ብቻ ነበሩ። አሁን ግን ብዙዎች ኢትዮጵያውያን በዚሁ ተሳማርተው ይታያሉ። ከፈረንጆቹ በተማሩት ቅጥፈት የገዛ ወገኖቻቸውን የግል ሐብትን የማስገኛ መሣሪያ ሲያደርጉዋቸው ይታያል። የድጋዎችን ኢትዮጵያውያን ፎቶግራፍ እየላኩ አሳዳጊዎችና ረጃዎች በመምሰል ገንዘብ በማስመጣት ቱጃሮች የሆኑ እንዳሉ ይነገራል።

የነሱን ያለምንም ሥራ በገንዘብ መክበር ሌሎችም በሌብነት እንዲዘለፉ አድርጓል። የሀገርን ቅርስ ከያለበት እየዘረፉ ለባዕድ አገር አሳልፎ የመሸጥ ተግባር የብዙዎች ሰዎች እንደቋሚ ሥራ ሆኖ የምናየው ምንጩ ይኸው ነው። ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የዘመናችን ትልቁ እንቅፋት አደገኛ አዝማሚያ የብዙ ሰዎች በምንኩስና ደረጃ በየከተሞቹ መርመሰመሰ ነው። የየዋሁ የኢትዮጵያ ክርስቲያን መነኮሳትን በመላእክት ደረጃ መመልከት እስካሁን አለ ገና

አልተሟጠጠም። ከላይ እስከታች በጥቁር ጨርቅ ተጠቅልሎ መስቀል ጨብጦ ካየው በምንኩስና ደረጃ ይቀበለዋል። በዚህ ፎርም መታየት ደግሞ ለማንም ክፍት ነው። ነገሩ ከቁጥጥር ውጭ ሆኗልና። ከትልቁ ልብስ ተክህኖ ጀምሮ እንደም ሳይቀር የቤተክርስቲያን ንዋዩ ቅድሳት መሸጫ ሱቆች የመርካቶችን የንግድ ቦታ አጥለቅልቀውታል። ይኸም ለእታላዮች እመቺ ሁኔታን ፈጥሮላቸዋል። እስተዋይ ቢገኝ ኖሮ ንዋዩ ቅድሳት መዘጋጀት የሚገባቸው በቤተክርስቲያን እካባቢ ነው።

ቅስናንና ምንኩስናን ባስመሳይነት ያታላዩት መተዳደሪያ ያደረጉ ሰዎች ባገር ውስጥ ብቻ አልተወሰኑም። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በስታሊኒዝም ካህናትን በውጭ አገር ማህልጠን ከጀመረች ከ40 ዓመታት በላይ ሆኗታል። ብዙዎች ድጋፊቱን አገራቸውን እየከዱ የፈረንጅ አገር አድማቂዎች ሆነው ቀርተዋል። ከነሱ ውስጥ ምንም እንኳን ቤተክርስቲያንን የማገልገል ዕድል ባይገኝባቸውም ኢትዮጵያን ከጨለማ ለማውጣት የበኩላቸውን የተወጡ እንዲሉ አይዘነጋም። በኮሌጅ በሁለተኛ ደረጃና በመሳሰሉት አገልግሎትን በማበርከት የተወሰኑላቸውን ዕድሜ ያላለፉት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ልጆች ብዙዎች ናቸው።

ቤተክርስቲያናቸውንና አገራቸውን ለማገልገል በእግዚአብሔር ስም ምለውና ተገዝተው ለትምህርት ከተላኩ በኋላ የሃይማኖታቸውንና የዜግነታቸውን ክብር ሸጠው በሰው አገር የሰደት ኑሮ የመረጡት ኢትዮጵያውያን በቁጥር ብዙ መሆናቸው ከላይ ተገልጿል። ይሁን እንጂ እስከቅርብ ጊዜ ባገርም በቤተክርስቲያንም መነገድ በነሱ ዘንድ አልተለመደም ነበር።

ባሁኑ ዘመን ብዙዎች የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን በሁለት መንገድ ሲያደሟት ይታያል። አንደኛው በትምህርት ወይም በአገልግሎት ተመድበው ከተላኩ በኋላ መከዳት ሲሆን፣ ሁለተኛው በከዳተኝነት በሚኖሩበት አገር "በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ስም ቤተክርስቲያንን አቋቁመናል" እያሉ ዓለም አቀፋዊ የማታለል መረብን ዘርግተው ቤተክርስቲያንን የግል ሀብት ማካበቻ ማድረጋቸው ነው። የዚህ ዓይነቱ እታላዮች በጀርመን፣ በሲዊይት፣ በካናዳና በሰሜን አሜሪካ በብዛት ይገኛሉ።

ክርስትና ካለ በአፋር፣ በሱማሌ፣ በቤንሻንጉልና በጋምቤላ ብዙ የቤተክርስቲያን ዜጎች ማፍራት ይቻል ነበር። አዝመራ ወዳለበት ሂዶ የእግዚአብሔርን ምርት መሰብሰብ ቀላል ሆኖ ሳለ ምንናው ወደ አሜሪካ ብቻ ሆኖ ቀርቷል። ሞት እንደሆነ የትም አይቀርም።

የደርግ መንግሥት አኮላሹቶት ቀረ እንጂ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቅዱስ ሲኖዶስ ለመልካም መንፈሳዊ ሥራ ታጥቆ የተነሳበት ጊዜ ነበር። በመስከረም ወር 1958 ዓ.ም በአዲስ አበባ የመካከለኛው ምሥራቅ (አሬንታል) አብያተ ክርስቲያናት ጉባኤ ለመጀመሪያ ጊዜ ተካሂዶ ቀጥሎ ሊባኖስ ውስጥ አንቴሌዮስ በተባለው ቦታ ጥር 1959 ዓ.ም ተካሂደ። ይህ ጉባኤ የአዲስ አበባው ጉባኤ ቀጣዩ ስለነበር ብዙ ጠቃሚ መንፈሳዊያን ውሳኔዎችን አስተላለፈ የሊባኖስ ጉባኤ ካላለፋቸው ውሳኔዎች መካከል አምስቱን አብያተ ክርስቲያናት የሚያጠቃልል ጽ/ቤት እንዲኖር፣ ጽ/ቤቱ አዲስ አበባ እንዲሆን ጸሐፊውም ኢትዮጵያዊ እንዲሆን የሚል ነበር። በዚህ ዓመት ከግንቦት 16 - 23 ቀን የተሰበሰበው የኢ.ቤ.ክ. ቅ. ሲኖዶስ የሊባኖስን ውሳኔ በታላቅ አድናቆትና ደስታ ተቀብሎ ለተግባራዊነቱ ከላይ እስከታች

ለመንቀሳቀስ የሚያስችል ውሳኔ አስተሳሰብ። ይሁንና ካምቦንት ዓመት በኋላ የተደረገው የፖለቲካ ለውጥ ሁሉንም ውጤት ቀረ።

በቤተክርስቲያን መሪዎች ወይም ባለቤት ገዳም ተልከው ካልሆነ በቀር መነኮሳት በግል ፍላጎታቸው በየከተማው ሲዘዋወሩ እንዲያታዩ ከህጉ የሥጋዊ ሀብት መነገጃ እንዲሆን ቤተክርስቲያን የአፈ ሮሌዎች መጠቀሚያ ብቻ ሆኖ እንዲታተር የሚቆጣጠር ኮሚቴ እንዲቋቋም የ1959ኙ ዓ.ም የኢ.ቤ.ት ሲኖዶስ ያሳለፈው ውሳኔ ሙሉም ባይሆን በከፊል ሥራ ላይ ውሎ ቢሆን ኑሮ በቤተክርስቲያን መጠነኛ መሻሻል ሊታይ በቻል ነበር።

የቅዳሴው አፈጻጸም በሂደት እየተለወጠ ይገኛል። የቅዳሴው መጨረሻ እትሙ በሰላም (በሰላም ግቡ) የሚለው ትዕዛዝ እንደሆነ ይታወቃል። በአዲስ አበባ ግን ከሥርዓተ ቄርባን ቀጥሎ ሥርዓተ ዑደት ወይም የዓውደ ምሕረት ትምህርትና ሌላ ሥራ ሲካሄድ ከቆየ በኋላ /አድንኑ/ ይባላል። ይህ ትልቅ ስህተትና በምሳሌነት ልንከተለው የማይገባ ሥርዓት ነው። መታረምም አለበት። ቤተክርስቲያን ለዘመናት ጠብቃ ያቆየቻቸውን መልካም ሥርዓቶች የሚያናጉ ሌሎች ሥርዓቶችም አሉ።

የጳጳሳትን ስም የሚጠቀስባቸው ክፍሎች በድንገት በምዕራፍ፣ በሰዓታትና በቅዳሴ፣ ቤተክርስቲያን ለይታ አስቀምጣለች። በተመደበላቸውም ክፍል የነሱን ስም ማንሳት ተገቢ ይሆናል። አሁን ግን በቅዳሴ ጊዜ መልእክታትና ግብረ ሐዋርያት እንዲሁም ወንጌል ሲነበብ ከላይ ጀምሮ የደብሩ አለቃ ሳይቀር ስማቸው ይጠራል። አለቃው ማን ይሁን ማን መምህርን (መምህራችን) እየተባለ ይጠቀሳል አቤነ ዘበሰማያት ቤተዘዘ ቁጥርም እንደዚሁ ነው። ለቅዳሴ የተሰየመው ካህን

እያለ ወንጌሉን የሚያነቡት ጳጳሳት ናቸው። ይህ አልበቃ ብሎ አሁንም አለቃውም እንደጳጳሳቱ የተሰየመውን ቄስ ቀምቶ ወንጌሉን ያነባል። አለቃው እውቀት የሌለው ቢሆንና ንባብም ሆነ ዜማ ሲያበላሽ ከደብሩ ምሐራን ቢመልሰው በቦታው የመኖር ዕድሉ ያበቃል። አለቃው ስሙን አጉድፎ ያባርረዋል። ጳጳስ ቄስ ቆሞስና ዲያቆን ካህን በሚለው ቃል ይጠቃለላሉ። በቅዳሴ ውስጥ ጳጳስ ቆሞስና ቄስ ተጠቃለው "ካህን" በሚለው ቃል ብቻ የሚጠቀሱባቸው ክፍሎች ብዙ ናቸው።

ለምሳሌ ተዘከረኒ እ አቡየ ካህን አባቴ ካህን ሆይ በተቀደሰችው ጸሎትህ አስበኝ ... በእደገብሩ ካህን (በባሪያው ካህን እጅ) እየተባሉ ሲነገሩ የነበሩት የጸሎት ክፍሎች አሁን ተለውጠው ፓትርያርክ ሊቀ ጳጳስ ጳጳስ ቆሞስ እየተባለ የመደብ ልዩነት መጠርያዎች ብቻ ሁኖ ይታያል። ለሕዝብ ክርስቲያን በተጸለየ ቁጥር ከርዕሰ ሊቀ ጳጳሱ ጀምሮ ሁሉም በጸሎቱ ይታቀፋሉ። ቅዳሴ የብልጣብልጥነት መግለጫ ባይሆን የንጉሠ ሰማያት ወምድር እየሰሰ ክርስቶስ ምስጢር መግለጫ ነው። ስለዚህ ከዚህ በላይ የተዘረዘሩት በሙሉ ሊታረሙ ይገባል። መጨመር እንዳለበት የሚታመንበት ነገር ካለ ደግሞ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መምህራን በያሉበት አስተያየት እንዲሰጡበት ተደርጎ ከታመነበት በኋላ በአገልግሎት እንዲውል ይደርጋል። የአዲስ አበባ አድባራት የመልካም ሥርዓት ማዕከሎች መሆን አለባቸው። ከላይ የተዘረዘሩት ጉድለቶች በነሱ ነው ጎልተው የሚታዩትና።

የግራኝ ወረራ ያስከተለው ውድቀት በቀላሉ ሊነቀል አልቻለም። አልፎኑስና አቪዶ የግራኝ ዘመን በቀል አሜክላዎች ናቸው። አቪዶ የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን ከጉያው ለማስገባት ያደረገው ጥረት ለጊዜው ሳይሳካለት መቅረቱን ስለተረዳ ከመሐል አገር ርቆ

የህንጻው ስም
Zone 3

ወደቀደባሕር እካባቢ በመሄድ እስከ ዕለት ሞቱ ሲኖር አልፎትስ ግን በ16ኛው ክፍለ ዘመን የመጣበትን ሥውር ዓለማው ባይሳካለትም በ17ኛው ክፍለዘመን ተመልሶ በመምጣት ከግራኝ ዘመን የከፋ የርስ በርስ ጦርነትን አስነስቶ የደም መፍሰስ በኢትዮጵያውያን እንዲከሰት አድርጓል። የአምስት ዓመት የፋሽስት ኢጣሊያ ወረራ የሱን ኮቴ የተከተሉ እንደሰ ማስያስ የጠነሰሱት መሆኑ ይታወቃል። ከዚያ ወዲህም የግብር ልጆቻቸው በኢትዮጵያ እንደጉንዳን ፈልተዋል።

ብዙዎች እግዚአብሔር የሰጣቸውን ሰብአዊነት ሠርተው ሊጠቀሙበት ሲችሉ የማይፈርሱና የማይበሰብሱ ይመስል ባገኙት ፀጋ እንድም ቀን እግዚአብሔርን ሳያገለግሉበት የሁለት ዓለም ሰደተኞች እንደሆኑ ከዚህ ዓለም ይሰናበታሉ። ሰው በዚህ ዓለም መልካም ሥራ ሠርቶ በማለፍ በወድያኛው ዓለም ከእግዚአብሔር ጋር ደስተኛ ሆኖ ለዘላለም እንዲኖር ነው የተፈጠረው። አባት እናቱንና ልጆቹን ባለቤቱን የማይወድ ሰው ፈጣሪውንና አገሩን ሊወድ እንደማይችል (ሃይማኖት እንደሌለው) መምህራን ይናገራሉ።

እዘጋጁ
ገብርኤልንስ ገብረማርያም

ይህ መጽሐፍ ተገሎ በተረበው አጭር መግቢያ ምንነት ለግላዊ ተግባር። በመጽሐፉ የመጀመርያው ምዕራፍ የፖርቱጋል አገር አባቶች በቱርኮችና በሃይማኖት ምክንያት ለብዙ ዘመናት ተራርቀው የኖሩትን ክርስቲያኖች ለማቀራረብ ባደረጉት ጥረት ከብዙ ድካም በኋላ ኢትዮጵያን ሊያገኙ እንደቻሉ ተገልጿል። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ዙሪያ መለስ ተቋማዊዎችን ተከላክለው በእስልምና እምነት ሳይጠጡ በግንኙነታቸው ለነሱ ትልቅ ተለምር ነበር። እቲጊ ሰብላወንጌል የፖርቱጋላውያን መምጣት ሲያዩ በግራኝ ለመገፈት የሚደርሰውን ወረራ መከላከል ይቻል ዘንድ ብዙ መከራዎችን አካሂደዋል።

ቀጥሎ የምናገኘው ፍሬ ነገር የግራኝ ወረራ በመካሄድ እያለ የፖርቱጋል ወታደሮች በምፀዋ በኩል ገብተው በእተጊ ሰብላወንጌል መሪነት ግራኝን ለግስጥገድ የተደረጉ ጦርነቶች የሰሜን ክፍል ክርስቲያኖች ለዚሁ ምን ያህል እንደተባበሩ የጊገልጸው ይሆናል። ጦርነቱ በሰሜን ተራራ፣ በዙብልና በጣና ዙርያ ነው የተደረገው። ግራኝ ተገድቶ በግሕል አገር ሰላም ሲሆን አቪዶና አልፎትስ ከየተደበቱበት ብት ብለው ፖርቱጋላውያን በተና መንፈስ መሪር ተጋድሎ የከፈሉበትን ዓለማ እንዳበላሹ እንመለከታለን። በሁለቱ የግጥምር በር ተግባር ግራ የተጋቡትን ክርስቲያኖች ለማረጋጋት ገላውደዎስ የሃይማኖት መገለጫ አውጥቷል።

የግራኝ ወረራ በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማትም ትዳት አጽርዷል። የኢየሩሳሌም ኢትዮጵያውያን መነሳት ከ16 ዓመት በላይ ከኢትዮጵያውያን ነገሥታት ጋር ግንኙነታቸው በላቲንግ ተቆጣጥረው ድክመቱ ለአራት መቶ ዓመታት ተጥሏል።

የመጽሐፉን ዋና ፍሬ ነገሮች ባጭሩ መረዳት ይቻል ዘንድ ይህ አጭር መግቢያ ተዘጋጅቷል። ፍሬ ነገሩ ባጭሩ ከተጨበጠ ዝርዝሩን መመለስ ተላል ይሆናል።

እዘጋጁ ገብረኤልንስ ገብረማርያም

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በ16ኛው ክፍለ ዘመን
ክፍል 1. በዚሁ ክፍለ ዘመን የፖርቱጋል አገር አባሾች
ኢትዮጵያን እንዳገኙ

በአገር እየተለየ የእገሌ አገር ቤተክርስቲያን እየተባለ
የቤተክርስቲያን ስያሜ መጥቀሱ ከዘመነ ሐዋርያት ጀምሮ ሲያያዝ
የመጣ የአሠራር ባሕል መሆኑ ይታወቃል። ይህ ሥያሜ በራዕዩ የሐንስ
ብዙ ጊዜ ተደጋግሞ ሲነገር ይገኛል። ቤተክርስቲያን እንዲት ናት።
ማዕከሏም የክርስቶስ ሥጋና ደም ነው። ሰዎች ግን ቤተክርስቲያንን
የሀብት የሥልጣንና የዘር መድሐኑ መሣሪያ በማድረግ መለያየትን
ከጀመሩ ከአንድ ሺ ስድስት መቶ ዓመታት በላይ አልፎአቸዋል።
ትዳሱን የእግዚአብሔር ቃል በመንፈስ ቅዱስ አጋኝነት ባይሆን
በብልጣብልጥነት ወይም በግል እውቀት እየተረጎሙ እንደ ቡድን
አክሲዮን ወይም እንደ ካምፓኒ የድርጅቶች ማስፋፋይ አድርገውት
ይታያል።

ከሐዲስ ኪዳን ጀምሮ ያለው በብዙ ቁጥር የቤተክርስቲያን
ሥያሜ ግን ከዚሁ በፍጹም የተለየ ነው። በተለያዩ አገሮች የሚኖሩ
ክርስቲያን በቋንቋ፣ በባሕልና በማገበራዊ ኑሮ ይለያያሉ። በብዙ ቁጥር
እንዲጠሩ ያደረጋቸው ይህ ብቻ ነው። በእምነት ግን አንድ ናቸው።
እግዚአብሔር በቤተክርስቲያን መለያየትን አልፈጠረም። የሰዎች
ስሕተት ነው መለያየትን ያመጣው። ከዚህ በላይ የተደረገው ገለጻ
የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተብሎ በሚጠቀስበት ጊዜ አንባቢዎች
በእነዚህም ውስጥ ሌላ ስሜት እንዳይቀረፅ ለማስረዳት ነው።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብዙ ፈተናዎችን አሳልፋለች፤
በከፍተኛ ደረጃ ከሚጠቀሰው አንዱ በአሥራ ስድስተኛ ክፍለ ዘመን
የተፈጸመው እንደሆነ ይታወቃል። ቱርኮች አብዛኛውን የምዕራብ ክፍለ
ዓለም ከተቆጣጠሩ ጀምሮ ለመጀመሪያ ጊዜ በፖርቱጋሎች ብቻ ድል
ተመቱ። ድል የተመቱበት ቦታ የጌብራልታር ባሕርና የሚዲትራኒያን
ባሕር አካባቢ ነው። ቱርኮች በአካባቢው የነበረው እንቅስቃሴያቸው
ሲገታ ፈታቸውን ቀይ ባሕርን ወደሚያዋስኑት አገሮች አዞሩ።
የኢትዮጵያ የውጭ በሮችንም ዘጉ። ከነሱ በፊት ዓረቦች ምሥራቁን
የኢትዮጵያ ክፍል በተለያዩ መንገድ ሰላም ሲነሱት ቆይተዋል። ቱርኮችና
ዓረቦች የፖለቲካ መመሪያቸው የእስልምና ሃይማኖት ነው። ክርስቲያኑ
የምሥራቅ ኢትዮጵያ ነዋሪ ሕዝብ የመከራ ጽዋ እየጨለጠ እንዲኖር
ሆነ። ኢትዮጵያውያን ሆነው የእስልምና እምነት የተቀበሉትን ወገኖች
ቱርኮች በአመፀኝነት እያስነሱ በሽብር ፈጣሪነት ተግባር በማሰለፍ
ክርስቲያኑን ሰላማዊ ሕዝብ ያስጨረጧቸው ነበር። ንብረቱን ይዘርፋሉ
እንደ እንስሳ እየነዱ ለዓረቦች በባርነት ይሸጡታል። የእምልኮት ቦታውን
(ቤተክርስቲያኑን) ያቃጥሉበታል። በዚሁ አድራጎታቸው ለብዙ መቶ
ዓመታት ቀጽሎውበታል።

16ኛው ክፍለ ዘመን ሲደርስ ከትግራይ ምሥራቃዊ ክፍል
ጀምሮ እስከ ሐረር ድረስ ካለው አካባቢ እየተነሱ በሕዝብ ክርስቲያኑ
ላይ እልቂት የሚያደርሱ ቡድኖች እጅግ በዝተው ታዩ። በማቴዎስ 24
የተዘረዘረው ሁሉ ስምንተኛው ሺ ሲደርስ ያፈፀማል የሚል አስተሳሰብ
እፄ ኃይለ በነገሡበት ዘመን (1487 - 1500) 8ኛው ሺ ስለተቆጠረ
በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ዘንድ ከባድ ፍርሃት ተፈጥሮ ነበር
ይባላል። ከዓረቦችና ከቱርኮች ግፍ የሚፈፀምባቸው ኢትዮጵያውያን ሁሉ

መከራውን ከዚህ ጋር አያይዘውት ነበር። የምሥራቅ ኢትዮጵያ ነዋሪዎች ከዓረቦችና ቱርኮች ብዙ ዘመናት በተፈፀሙባቸው ግፍ እንድም ክርስቲያን ከመካከላቸው እንዳይገኝ ሆኖ ታሪካቸውና ባሕላቸው ተረስቶ የዓረቦችን ሥርዓት ብቻ እንዲያስፋፉ ተገደዱ። ሥርዓታቸው ሃይማኖታቸውና ባሕላቸው የዓረቦች ሆኖ ቀረ።

በመጀመሪያ ዓረቦች ቀጥሎ ቱርኮች ያለያዩዋቸውን ክፍለ ዓለማት ውቅያኖሶችንና ባሕሮችን እያቋረጡ በአዲስ መልክ ያገኙ ፖርቱጋሎች ናቸው። ቀይ ባሕርን ከሚያዋስኑ አገሮች በቀር ሌሎች የአፍሪካ አገሮች ውቅያኖሶችን እያቋረጡ ዓለምን ለሚያስሱ ሕዝቦች ክፍት ነበሩ። የእስልምና እምነትን መሣሪያ በማድረግ ዓረቦች አገሮችን ሲወሩ ክፍት ሆኖ ያገኙት የአፍሪካ ክፍለ ዓለም ነው። አብዛኛው የአፍሪካ ክፍለ በዓረቦች ተወሯል። ከ16ኛው ክፍለ ዘመን በፊት ጀምረው የመካከለኛው የደቡብና የሰሜን አፍሪካ አገሮች የዓረቦች መናኸሪያ ሆነው ቆይተዋል።

የመስቀል ጦርነት ከ1095 - 1291 ዓ.ም መካኔ ይታወቃል። በዚህ መካከል ክርስቲያኖች እሸንፈው ለጥቂት ጊዜ በሦርያና በፍልስጥኤም ላይ ክርስቲያናዊ መንግሥት ለማቋቋም ሞክረው ነበር ግን ብዙ እልቆም ወድያው ተሸነፉ። (2) የመስቀል ጦርነት ከመካከለኛው ምሥራቅ ቀጥሎ አውሮፓን ነው ያጠቃው። የሩቅ ምሥራቅና የመካከለኛው ምሥራቅ ንግዳቸው ስለተቋረጠ እንግሊዝና ፈረንሳይ እጅግ ወደኋላ ስለተጎተቱ ቆዳ ብቻ ለመልበስ ተገደው ነበር ይባላል።

ዓረቦችና ቱርኮች ከክርስቲያኖች ጋር በኤቤርያ ባሕሪ ሠላሴ (በጌብራልታል ባሕር አካባቢ) ለሰባት ዓመት ያህል ጦርነት አካሂደዋል።

የመስቀል ጦርነትን የመሩት ፈረንሳዮች ነበሩ። ነገር ግን ሳይሳካላቸው ቀርቶ ከፋኛ ወደቁ። በጌብራልታል ባሕር አካባቢ የነበረውን ጦርነት የመሩት ግን እስፓኖችና ፖርቱጋሎች ነበሩ። በዚህም የዓረቦችንና የቱርኮችን እንቅስቃሴ ካካባቢው እንዲወገድ አደረጉ። ከጌብራልታል ደሴቶች ባንዱ የነበረው ትልቅ መስጊድ የክርስቲያን ገዳም እንዲሆን አደረጉት ጦርነቱን የመራው የፖርቱጋሎ መስፍን ሔንሪ ነው።

የሔንሪ ወንድም ጴጥሮስ ብዙ ያፍሪካ አገሮችን በእስላ አግኝቶ ግብጽ ደረሰ። ጴጥሮስ ብዙ ያፍሪካ አገሮችን ቢያስስም ትልቁ ምኞቱ ኢትዮጵያ ለመድረስ ነበር። ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ ለመግባት ያልቻለው ግን ኢትዮጵያ በሰሜን በኩል በዓረቦች በምሥራቅ በኩል በቱርኮች ተከባ ስለነበር መግቢያ በማጣቱ ነው። ኢትዮጵያ ከግብጽ በስተደቡብ እንደምትገኝ በሚገባ ለመጀመሪያ ያረጋገጠ እሱ ብቻ ነው። እሱም ሆነ ሌሎች ያውሮጳ ምሐራን ከስህራ በስተደቡብ ያለው አጋር ሁሉ የኢትዮጵያ ግዛት ብቻ ነው ብለው እስከማመን ድረጃ ደርሰው ነበር። ከዚህም በተጨማሪ ጴጥሮስ ኢትዮጵያን ለማየት በጣም የጓጓው በየትኛውም አገር ለማየት ያልቻለውን ከክርስቲያናዊ ሥርዓት የመነጨ ማኅበራዊ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ሥርዓት በኢትዮጵያ ይካሄዳል የሚል ዜና ይሰማ ስለነበር ነው። በዘመኑ የነበረው የኢትዮጵያ ንጉሥ ዮሐንስ እንደሚባል በፖርቱጋሎች ይገመት ነበር። እንደነሱ ግምት ዮሐንስ በመባል የሚታወቀው የኢትዮጵያ ንጉሥ ከህጎች ነበረው። በብዙ የአፍሪካ አገሮች ሲንቀሳቀሱ ያላዩትን አገር ባገኙ ቁጥር "ይህ አገር የካህኑ ዮሐንስ አገር ነውን?" በማለት ይጠይቁ ነበር። የነሱ ትልቁ ተስፋ ከኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ጋር ከተገናኙ ተጨማሪ ኃይል አግኝተው የቀዶ ባሕርን አካባቢ ከቱርኮች ለማጽዳት ነበር። በብዙ

ጥረት ግብጽ የደረሰውና ኢትዮጵያን ለመድረስ ከፍተኛ ፍላጎት የነበረው ጴጥሮስ የተመኘው ሳይፈጸምለት ቀረ። በግብጽ እያለ ታመመና በመርከብ ወደአገሩ በመመለስ ላይ እያለ ሞተ።

የኢትዮጵያ አቀማመጥና አመራር ለብዙ ምዕት ጓመታት ከክርስቲያኖቹ የዓለም ሕዝቦች ተስውሮ ከኖረ በኋላ በተራ ግለሰቦች ፍለጋው ተጀምሮ የመንግሥት ባለሥልጣኖች በአገር አቀፍ ደረጃ ትኩረት እንዲሰጡበት ሆነ። የፖርቱጋል መስፍን ወንድም ጴጥሮስ ኢትዮጵያን የመድረስ ጓላማ ሙሉ በሙሉ ባይሳካም የሱን ዕቅድ ከፍጻሜ ለማድረስ የፖርቱጋል ንጉሥ ቆርጦ ተነሳ ንጉሡ የሐንስ ይባላል። ይህ ንጉሥ በ1486 ዓ.ም ሁለት መልእክተኞችን ደብዳቤ አስይዞ በቀጥታ ወደ ኢትዮጵያ ላከ መልእክተኞቹ ነጋዴ መስለው የነጋዴ ልብስ ለብሰው በቱርኮች የተያዙትን የኢትዮጵያ ጠረፎች ለማለፍ ብዙ ጥረት አደረጉ። ይሁን እንጂ ሊሳካላቸው አልቻለም። መልእክተኞቹ ከአገራቸው በመነሳት ግብጽ ነበር የደረሱት ከግብጽ በቀጥታ ወደኢትዮጵያ ለመድረስ ቢያቅታቸው ሌላ ዘዴ ለመፈለግ ቀይ ባሕርን አልፈው የመን ገቡ። በዚያውም ብዙ ወራት አሳለፉ። የየመን ጊዜያቸውን ያሳለፉት በኢደን ከተማ ነው። መከራቸው ሁሉ (ኢትዮጵያ ለመድረስ) አልሆነ ስላላቸው ሁለቱ ተለያዩና አንደኛው የኢደንን ባሕር ሰላጤ ተሻግሮ በብዙ ድካም በርበራ ደረሰ ግን ወደ ኢትዮጵያ ለመግባት ጥቂት ሲቀረው በዚያው ሞተ። ሁለተኛው እንደገና ተመልሶ ወደ ግብጽ ሄደ። በዚያውም ብዙ መጉላላት ደረሰበት። የወንድሙንም ሞት ሰማ። ወንድሙ የሞተበትን ቦታ ለማየት በመርከብ ወደበርበራ መጣ። የወንድሙን መቃብር አይቶ ከበርበራ በቀላሉ ወደ ኢትዮጵያ

ገባ በበርበራ የሞተው ወንድሙ ስም አይታወቅም የሱ ስም ግን ኮቪልሐም ይባላል።

የብዙዎቹ ፖርቱጋላውያን የብዙ ዘመን ድካምና ፍላጎት በኮቪልሐም ተፈፀመ። ኮቪልሐምን ያስተናገደ የኢትዮጵያ ንጉሥ እስክንድር ይባላል (3) ሌሎች ጸሐፊዎች ደግሞ ኮቪልሐምን ያስተናገደ የኢትዮጵያ ንጉሥ አልታወቀም በማለት ያልፉታል (4) እየሰፋ መጥቶ በአጼ ልብነ ድንግል የታየውን የግራኝ ወረራ ከዚያ ጊዜ ጀምሮ በመቀጣጠል ላይ ነበር። የተለኮሰውን ጦርነት ወደሌላ አካባቢ እንዳይዛመት ለማድረግ አጼ እስክንድር በውጊያ ላይ እያሉ ከቪልሐም ከላቸው ዘንድ ደረሰ።

በጉዞ ላይ የደረሰበትን መጉላላትና በዚሁም የወንድሙን ሞት አንድ በአንድ ዘርዘሮ ለአጼ እስክንድር አስረዳ። ንጉሡ በሁለቱ መልእክተኞች የደረሰውን መከራ ይልቁንም በመንገድ ላይ ስለሞተው መንድሙ ታሪክ ሲሰሙ በጣም አዘኑ ይባላል።

የኢትዮጵያን መሪት ለመርገጥ የመጀመሪያው የሆነውን ኮቪልሐም የክብር እንግዳ ሆኖ እንዲኖር አደረጉ። በምሥራቁ የኢትዮጵያ ክፍል የተቀሰቀሰው ጦርነት ጋብ ስላለ አጼ እስክንድር እንግዳውን ከቪልሐም ይዘው ወደቤተ መንግሥታቸው ተመለሱ ግን ብዙ አልቆዩም በሕመም ምክንያት ወድያው ሞቱ። ከአጼ እስክንድር ቀጥለው የነገሡት አጼ ናኦድም በክብር ያዙት ኮቪልሐም ኢትዮጵያን ትቶ ወዳገሩ ለመመለስ አልፈለገም ኢትዮጵያዊትን ሚስት አግብቶ የኢትዮጵያ ነጋሪ ሆነ።

ከኮቪልሐም ቀጥለው ብዙ ፖርቱጋላውያን ወደ ኢትዮጵያ ሊመጡ ችለዋል። ኮቪልሐም የኢትዮጵያን ምድር የተረገጠበት ዘመን

ከ1477 - 1479 መካከል እንደሆነ የመዝገቡ ሲኖሩ ሌሎች ደግሞ በ1486 ዓ.ም እንደመጣ ጽፈዋል። ከእኔ እስከነድረዘመን ጀምሮ እስከ እኔ ልብን ድንግል ዘመን መንግሥት ድረስ ከፖርቱጋሎች በተጨማሪ ከግሪክ ከአርመንና ከተለያዩ የእስያ ክፍለ አህጉር ሰድሳ ያህሉ የውጭ ዜጎች መጥተዋል። የግሪኮች የአርመኖችና የፖርቱጋል ደስታ እዋፍ ድርብ ነበር ይባላል። የደስታቸው ምክንያት የኢትዮጵያ ሕዝብ ክርስቲያን ሆኖ ከግግኝታቸውም በላይ የመጀመሪያዎቹን ክርስቲያኖች አመራርና ባሕል የሚያስታውሱ ብዙ ክርስቲያናዊ ፍሬ ነገሮችን ከሕዝቡ በማየታቸው ነበር። የኢትዮጵያ ነገሥታት ሲወርድ ሲዋረድ እንደመጣው ክርስቲያን ሆነው በግግኝታቸውም ሌላው ደስታቸው ነበር። ኢትዮጵያ የክርስቲያን ደሴት ናት የሚል ሥያሜ የተሰጣትም በነሱ እንደሆነ ይነገራል።

ክፍል 2 እቴጌ እሴኒና የኢትዮጵያ የውጭ ግኙነት

በአሥራ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን (1291) ጀምሮ ከእንዳንድ የምዕራብ አገሮች በስተቀር (ከአውሮፓ አገሮች መካከል ግሪክ ቡልጋርያ ሐንጋርያና ሌሎችም የምሥራቅ አውሮጳ አገሮች በቱርኮች ተይዘዋል) የመካከለኛውና ሩቅ ምሥራቅ ክርስቲያኖች ከፖለቲካ ዓለም ጨርሰው ስለተገለሉ (ሥልጣኑን ዓረቦችና ቱርኮች ብቻ ስለያዙት) ክርስቲያኖች ባንድ አካባቢ በርከት ብሎ የመገኘት ዕድል አልነበራቸውም። ቱርኮች ከሰሜን ምሥራቅ እስከደቡብ ምሥራቅ ያለውን የቀይ ባሕር አዋሳኝ የኢትዮጵያ መሬት ዙሪያ ጥምጥም ከዘጉ

በኋላ በኢትዮጵያ ላይም የመካከለኛው ምሥራቅ ዕጣ እንዲደርስ ለማድረግ ነበር ዓላማቸው።

ከደቡብ እስከ ሰሜን አፍሪካ ያለውን ቦታ ሁሉ የወረሩ ዓረቦች ኢትዮጵያን ለመውረር አልታጡም። ከአሥረኛው እስከ አሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የነበሩ የኢትዮጵያ ነገሥታት ብልህነት የተሞላው የአመራር ሥልት የነበራቸው ናቸው። የተወሰነ መኖሪያ ሳይኖራቸው ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ የኢትዮጵያ አንድነት እንዳይፈርስ ይቆጣጠሩ ነበር። ያለምንም የውጭ ርዳታ አገራቸውን እስከብረው ለመኖር መቻላቸው በቀላሉ የማይታለፍ ጉዳይ ነው። የሀብት ስግብግብነት በነሱ ዘንድ ፈጽሞ የማይታሰብ ነገር ነው። በዘመናቸው ክፍለ ዘመን ተጀምሮ ለ40 ዓመታት የቀጠለው የጉዲት ጥፋት ተመልሶ እንዳይመጣ ነበር ትልቁ ጥረታቸው።

የአሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን የኢትዮጵያ በግራኝ መወረር ግብታዊ (ድንገተኛ) አልነበረም። ተደጋግሞ እንደተገለጸው ግሪክን ጨምሮ ብዙ የምሥራቅ አውሮፓ አገሮችን የተቆጣጠሩ ቱርኮች ሙሉ በሙሉ በኢትዮጵያ ላይ ነበር ዓይናቸው ያረፈው። ግን ለጊዜው እንዳሰቡት አልተሳካላቸውም። በሁለተኛና በሦስት ዓመት ውስጥ ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር ዕቅድ ነበራቸው። ይሁን እንጂ ይህን እቅዳቸው እውን ለማድረግ ከሁለትና ሦስት ክፍለ ዘመን በላይ ወስዶባቸዋል። ቀይ ባሕርን በሚያዋስኑ ምሥራቃዊው የኢትዮጵያ ክፍል የሚኖሩትን ኢትዮጵያውያን ከገዛ ቀያቸው በማባረር ወይም በማስለም የብዙ ክፍለ ዘመን ዕቅዳቸውን እውን ለማድረግ ተገደዱ። የእስልምና እምነት በመካከለኛው ምሥራቅ ከመነሳቱ በፊት ቱርኮች በጥቁር ባሕር አካባቢና በሌሎችም ቦታዎች ተበታትነው በአሣ አጥማጅነትና በዘላንነት

የሚኖሩ ነበሩ። የተወሰነ ቦታና መንግሥት አልነበራቸውም ባንድ እንዲጠቃለሉ የረዳቸው የስልምና እምነት ነው። ለሥልጣን ከበቁ ጀምሮ ያነጣጠሩት ክርስቲያንን በማሳደድና የክርስቲያንን ሥነ ጽሑፍ በማውደም ላይ ነው። በቀይ ባሕር እካባቢ በእፋር በጠቅላላው በምሥራቁ የኢትዮጵያ ክፍል የነበሩ ክርስቲያን እንዳልነበሩ የሆኑት በነሱ እማካዶነት ነው። ከነሱ በፊት ዓረቦች በእካባቢው መንቀሳቀሳቸው ባይቀርም ግልጽ የሆነ የፖለቲካ እንቅስቃሴ እንደረገገው። በየቀበሌው እየተሰጠው በመተትና በጥንቆላ እንዲሁም በጋብቻ በከፊል የክርስቲያኑን ኃይል ማዳከማቸው ግን አልቀረም። (5)

ከእጼ እስክንድር ዘመን መንግሥት ጀምሮ እስከ አጼ ልብነ ድንግል ድረስ ባሉት ዓመታት መካከል ከስድሳ ያላነሱ የውጭ ክርስቲያኖች መልእክተኞች ወደ ኢትዮጵያ እንደመጡ መገለፁ አይዘነጋም። በቱርኮች ቀስቃሽነት የኢትዮጵያን ሕልውና እደጋ ላይ ጥሎ የታየው የግራኝ እንቅስቃሴ እየበረታ ሲመጣ በኢትዮጵያ ውስጥ የነበሩትን የውጭ መልእክተኞችን መማጸን የግድ ሆነ ተማሕፅኖው ኢትዮጵያን ከጥፋት ለመታደግ በሚቻልበት ሁኔታ ወደየአገሮቻችን እንዲላካቡ ነው።

ከግራኝ ወራሪነት ሥጋት የተነሳ ለመጀመሪያ ጊዜ ከምዕራባውያን ክርስቲያን ጋር ግንኙነት የመሠረቱት እቲጌ እሊኒ ናቸው። ከእቲጌ እሊኒ የሕይወት ታሪክ ላይ ሁለት የተለያዩ ዘገባዎች ይነበባሉ። አንደኛው እቲጌይቱ የድዋሮ ገዢና ባላባት ልጅ ሲሆኑ ያባታቸው እምነት እስልምና ነበር። በምሥራቁ ክፍል የተጀመረው የቱርኮች እንቅስቃሴ ለመግታት ይረዳቸው ዘንድ ወዳጅነትን ለመመሥረት ሲሉ እፄ ዘርአዖስቆብ የሱን ልጅ አገቡ። እፄ ዘርአ

ዖስቆብን በማግባታቸው ምክንያት ክርስትና ተነሱ የሚል ሲሆን (6) ሁለተኛው ታሪክ ደግሞ እቲጌ እሊኒ የአፄ በዕደማርያም ሚስት እንደነበሩ ይዘግባል። (7) እቲጌ እሊኒ ከእስልምና እምነት ተከታይ ቤተሰብ ቢገኙም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንና በኢትዮጵያ መንግሥት ታላቅነታቸው ከሚነገርላቸው እውቅ ሴቶች አንዷ ናቸው።

እቲጌ እሊኒ ያላመነበት ነገር የፖለቲካ ጉዳይ ቢከስት የማስለወጥ ችሎታም ነበራቸው። እፄ ናኦድ ሲሞቱ አምደጽዮን የተባለው ሰው በትረ ሥልጣኑን እንዲረከብ ተደረገ። የሥልጣኑ ርክክብ የተፈጸመው እሳቸው በሌሉበት የመኪንንቱ ምክር ነበር። አምደጽዮን ምናልባት የንጉሡ የቅርብ የሥጋ ዘመድ ይሆናል እንጂ ልጃቸው እንዳልነበር ይነገራል። መኪንንቱ ይህንን ያደረጉበት ምክንያት የንጉሡ ልጅ ልብነ ድንግል ገና የእሥራ ሁለት ዓመት ልጅ ሕጻን ስለነበር ነው። አምደጽዮን ከሥልጣኑ ወርዶ ሕጻኑ ልብነ ድንግል እንዲነግሥ ተደርጓል። ይህንን ያደረጉ እቲጌ እሊኒና አባ ማርቆስ የተባለው ጳጳስ ናቸው። እጼ ልብነ ድንግል ለእካል መጠን ደርሰው መንግሥትነቱን ለመምራት እስኪችሉ ድረስ እቲጌ እሊኒ የመንግሥትነቱን ሥልጣን በሞግዚትነት መርተዋል። ባላቸው የሥልጣን መሪነት ከእጼ እስክንድር ዘመን ጀምረው እስከ ልብነ ድንግል ድረስ ባለው ጊዜ ከመጡ የውጭ ዜጎች መካከል ማቲዎስ የተባለውን አርመናዊ የሳቸው ማኅተም ያረፈበትን ደብዳቤ እስደዘው ወደ ፖርቱጋል ላኩ። የማቲዎስ ተልእኮ ዋነኛው ጥላማ የፖርቱጋል መንግሥት ግራኝን ለመከላከል የሚያስችል ጦር መግራያ እንዲላካቸው ለመጠየቅ ሲሆን ከዚህ በተጨማሪ ልብነ ድንግል የፖርቱጋልን ንጉሥ

ሴት ልጅ እንዲያገባ የሚጠይቅ ነበር። በዘመኑ የነበረው የፖርቱጋል ንጉሥ ዮሐንስ 2ኛ ይባል ነበር።

ግቴዎስ የቀድሞ ስሙ አብርሃም ነበር። ጉዞ ሲጀምር ግቴዎስ ተባለ። ቱርኮች እንዳይነቁበት ባለሁለት ሚስት ሆኖ እስላም በመምሰል ቀይ ባሕርን ተሻገረ። ፖርቱጋል ለመድረስ ብዙ ዓመታት ፈጅቶበታል። ምክንያቱም በቀጥታ ወደ ፖርቱጋል ሳይሆን የተጓዘው የፖርቱጋል የትኝ ግዛት ወደነበረችው ሕንድ ነው የሄደው። በጉዞው ጊዜ ብዙ መጉላላት ደርሶበታል። በብዙ ጥረት ፖርቱጋል ደርሶ ከእቴጌ አሌኒ የተሰጠውን ደብዳቤ ለንጉሥ ከሠጠ በኋላ ከንጉሡ የተላኩ መልእክተኞችን በመምራት ኢትዮጵያ ደረሰና በደብረ ቢዘን ገዳም ከእንግዶቹ ጋር እረፍት በማድረግ ላይ እያለ ሞተ።

የ12 ዓመት ሕጻን እያለ የንጉሥነትን ሥልጣን የተረከበው ልብነ ድንግል የ24 ዓመት ወጣት ሆኗል። የመንግሥቱንም ሥልጣን ሙሉ በሙሉ ተረክቧል። መልእክተኞቹ ልብነ ድንግል ወዳለበት ቤተመንግሥት ደርሰው ንጉሡን በቀላሉ ለማነጋገር አልቻሉም። እቴጌ አሌኒ በሥልጣን ላይ እያሉ የተላከው መልእክት መልስ ለአሥር ዓመታት ያህል ዘግይቶ መጣ። የግቴዎስ ተልእኮ ሰዎች እንዲመጡ ሳይሆን የጦር መሣሪያ እንዲላክ ነበር። ከብዙ ደጅ ጥናት በኋላ እንግዶቹ ወደ ልብነ ድንግል ቀረቡ። ቀስ በቀስም ሰዎቹን ስለወደዳቸው በከብር ኢትዮጵያ ውስጥ እንዲቀመጡ አደረገ። ለሰድስት ዓመት ያህል አቆይቶ ደብዳቤ እንዲያደርሱ ወደ አገራቸው ላካቸው።

እቴጌ አሌኒ በልብነ ድንግል ለአካለ መጠን መድረስ ምክንያት ከመንግሥት መሪነት ሥልጣናቸው ስለተገለሉ ቀሪው ሕይወታቸው በጎጃም ነው ያላለፉት፤ በላቸው የተደረሱ መንፈሳዊያን ግጥሞች

በብዙ አድባራት ይገኛሉ። በቤተክርስቲያን ትምህርት ሰፊ ዕውቀት እንደነበራቸው ከድርሰታቸው መረዳት ይቻላል። የመርጡል ግርያም ቤተክርስቲያን ሕንጻ በላቸው ተሠርቷል። የቤተክርስቲያን ሕንጻ በሚያሠሩበት ጊዜ ኢትዮጵያ ውስጥ ከነበሩ የውጭ አገር የሕንጻ ጠበብት ተካፋዮች እንዲሆኑ አድርገዋል። ከምዕራባውያን የቤተክርስቲያን ሥዕሎች (ኢኮኖግራፊ) ጋር የሚመሳሰሉ የሥዕል ሥራዎች በተለያዩ ታላላቅ የጎጃም አድባራትና ገዳማት እንደሚገኙ ይታወቃል። በዚሁም የፖርቱጋሎቹ ተሳትፎ እንዲኖርበት እቴጌ አሌኒ እንዳደረጉ ይታመናል። የመርጡል ግርያምን የአድሳት ሥራ ለፍጻሜ አድርሰው የግላቸውንም የምሥጋና ግጥሞች ለሕዝብ ክርስቲያን ሲያበረክቱ ቆይተው በዚያው አረፉ። በመርጡል ግርያምም ተቀበሩ። ያረፉበት ዘመን 1527 ዓ.ም ነው።

እቴጌ አሌኒ የመርጡል ግርያምን የሕንጻ አድሳት ከማስጀመራቸው አስቀድሞ ሌሎች ነገሥታትም በውጭ አገር ጠበብት የቤተክርስቲያንን ሥዕል መሣል ጀምረው እንደነበር ይታወቃል። እኒ በእደማርያም በነሱ ሥራ ከተጠቀሙት አንዱ ናቸው። እኒህ ንጉሥ ሥዕለ አድሕኖ (ምስለ ፍቁር ወልዳ) ያለበትን ሥዕል በውጭ የሥዕል ባለሞያዎች አሠርተው ነበር። ሥዕሉ የተሣለው ከአራቱ ወንጌል መጽሐፍ ጋር ነው። ነገሩ የመጀመሪያው ስለነበር ከካህናትና ከምእመናን በእኔ በእደ ግርያም ላይ ተቃውሞ አስነስቶ ነበር። ደብረ ዳሞ ከሚገኘው ታሪክ ነገሥት ይህን አስመልክቶ የተጻፈው በግዕዝ እንደሚከተለው ተጽፏል። "በእደ ግርያም አሥኦላ ሥዕል ግርያም ወሥዕለ ኢየሱስ በእደ አፍርንጊ ወበእንተዝ እንጎርጎሩ ሰብኦ ኢትዮጵያ ሥዕሉኒ ሀሎ በአትሮንሰ ግርያም በቺቱ ወንጌል"

የቅዱሳት መጻሕፍትን ምሥጢር ያልተረዳ የቤተክርስቲያንን ሥዕል ሊሥል አይገባውም። የቅዱሳት መጻሕፍትን ምሥጢር በሥዕል መግለጽ የተጀመረው በዘመነ ሰማዕታት ነው። ክርስቲያኖች በስደት ዘመናት በየዋሻውና በየጉድጓዱ እየተደበቁ ሥርዓተ እምልኮታቸውንና ቅዱሳት መጻሕፍትን የማመስጠር ሥራቸውን ያከናውኑ ነበር። የማስተማሩ ሥራ ቀላል ሆኖ ያገኙት በሥዕል መግለጽ ነበር። ትምህርተ መለኮት ይተላለፍ የነበረው በሥዕል ነው። የካታኮምኖስ ክርስቲያኖች ይጠቀሙበት የነበረው በሥዕል የቅዱስ መጽሐፍን ምሥጢር ለመግለጽ መንገድ ለትውልድ ተላልፏል።

የቤተክርስቲያንን ትምህርት ምንነት ሳይረዱ የሥዕል ባለሞያ በመሆን ብቻ መንፈሳዊ ሥዕል መሣል ፈጽሞ የተከለከለ ነው። በዘመናችን ወጣቱ ትውልድ በዚህ ተሰማርቶ ይገኛል። በተለያዩ ቀለማት ሥዕሉ ስለተዋበ ነገሩ ያልገባቸው ሰዎች በከፍተኛ ዋጋ ይገዙታል። ከቤተክርስቲያን ሞያ አንድም የሌላቸው ግለሰቦች የሥጋዊ መተዳደሪያቸው ያደረጉት ይህንን ነው።

በእኔ በእደ ማርያም ዘመን ተቃውሞ ያሰሙት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ዓላማ ከዚህ የተለየ አልነበረም። የሰዎቹ የሥዕል ችሎታ ብቻ ተመልክቶ ንጉሡ ለምን የቤተክርስቲያንን ሥዕል እንዲሥሉ አደረገ ማለት ብቻ ሳይሆን ይችላል ተቃውሞዋቸው። ምናልባትም የምሥጢረ ትስብዕትን አተረጓጎም በተመለከተ ስሕተት አግኝተውበት ሊሆን ይችላል። የስደት ዘመን ካለፈ በኋላም ቤተክርስቲያን ሥዕልን ለመንፈሳዊ ተልእኮ በብዙ መንገድ ስትጠቀምበት ኖራለች። የቤተክርስቲያን አባቶች መጻሕፍትን ሲተረጉሙም ሆነ ሥዕልን ሲሰሉ የመንፈስ ቅዱስን

አጋዥነት መሠረት በማድረግ ነበር የተሟላ፤ የቤተክርስቲያን ችሎታ አለን ብለው በትምክህትና በትዕቢት ለዚህ ሥራ አይሰሉም ነበር።

እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የነበሩ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ሴት ወንድ ሳይባል የቤተክርስቲያንን ሥርዓት የሚያውቁ ነበሩ። ይህም በእቴጌ እሴኒ ታይቷል። ከውጭ ዜጎች መካከል ለመጀመሪያ ጊዜ የኢትዮጵያን ምድር የረገጠው ኮቪልሐም መርጡለ ማርያምን በሚያሰሩበት ወቅት በምክር ተባብሮአቸዋል። እቴጌ እሴኒ ከቪልሐምን የቅርብ አማካሪ ያደረጉት ይመስላል።(8) በሱ አስተባባሪነት ነው የውጭ ዜጎቹ በመርጡለ ማርያም የሕንጻ እድሳት ሥራ ሊካፈሉ የቻሉት በላቸው አማካይነት የተሠራ የመርጡለ ማርያም ሕንጻ ባለሁለት መቅደስ ነው። የሁለቱም መቅደሶች መንበረ ታቦት ምንም ያልተቀላቀለበት ከንጹሕ ወርቅ የተሠራ እንደነበር የታሪክ መዛግብት ያስረዳሉ። እቴጌ እሴኒ ወደፊት የሚመጣውን የግራኝ ወረራ በሚገባ የተረዱ ስለነበሩ በዘመኑ ኃያል ከነበረው የፖርቱጋል መንግሥት ጋር ግንኙነትን መሥርተው ያላዩት የመከላከል ጥረት ለጊዜው ባይላካም ውሎ አድሮ ጥሩ ውጤት አስገኝተዋል። ውጤቱ ወደፊት ይታያል።

ክፍል 3 አባ ገብረ እንድርያስና የይፋት ክርስቲያን

ቲርኮች በቀጥታ ኢትዮጵያን ለመውረር እንዳልቻሉ ስለተረዱ የእስልምና እምነት ተከታዮች የሆኑትን የምሥራቅ ኢትዮጵያ ነዋሪዎች እያስታጠቁ በመላክ የሸዋን የአሩሲንና የወሎን ክርስቲያኖች አደጋ በመጣል ያስቸግሩዋቸው ጀመር። በደብልጥ ችግሩ የጠናው የሰሜን ሸዋ

ምሥራቃዊ ክፍል በሆነው የደፋት ሕዝብ ክርስቲያን ነበር። ከአዳል ምድር እየተነሳ ክርስቲያኑን ሕዝብ ይፈጅ የነበረው የወራሪዎች እላቃ ማሕተዝ በመባል ይታወቃል። ማሕተዝ ክርስቲያኖችን ለመፍጀት እያደባ የሚመጣው የዓቢይ ጾምን ወራት እየጠበቀ ነበር። ዓመቱን እየጠበቀ ባደረሰው እደጋ ብዙ ክርስቲያኖች አልቀዋል። ተሰደዋል በባርነት ለዓረቦች ተሸጠዋል። (9)

ማሕተዝ የሐረር ዓሚር እየተባለም ይጠቀሳል። ወደፊት በሰፊው እንደሚገለፀው ይህ ሰው የድልወንበራ አባት ነው። ድልወንበራ ደግሞ የግራኝ ሚስት ስትሆን ግራኝ በጣና አካባቢ በተገደለ ጊዜ ብዙ የአብያተ ክርስቲያናትን ንብረት ይዛ በሽሽት ያመለጠች መሆንዋ ይታወቃል። ማሕተዝ ወርታ ጾምን እየጠበቀ የሚነሳበት ምክንያት ወታደሮቹን ጨምሮ መላ ሕዝብ ክርስቲያን በጾም ምክንያት የሚዳከም መሆኑን ስለተረዳ ነው። ነገሩ በቤተመንግሥቱ ዙሪያ እጅግ አላሳቢ ሆነ። አፄ ናኦድ ከመኳንንቶቻቸው ጋር በመምከር ወታደሩ ክፍል መጸሙን አቁሞ ሰዓት ሳይለይ ያገኘውን እንዲመገብ ተስማሙ ወታደሮቹ ግን ትዕዛዙን ሊቀበሉ አልቻሉም። በየዓመቱ ድል የሚሆኑበት ምክንያት በመጸማቸው ሰውነታቸው ስለሚደከም መሆኑን ንጉሡና መኳንንቱ ቢገልፁላቸውም በጾም ሥጋን መብላት ፈጽሞ የማይታሰብ ነው። በማለት ወታደሮቹ ነገሩን በጣም አጸኑት።

ማሕተዝ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ላይ ለሚፈጽመው ወረራ ከቱርኮች በተጨማሪ ግብጾችና ዓረቦች መሣሪያ ያቀርቡለት ነበር። ጠመንጃ ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ የታየው በማሕተዝ ነው። ቱርኮች የእስልምና እምነት ምልክት ያለበትን ሽልማት ጨምረው የቻለውን ያህል ጦር መሣሪያ ካላቀፉት በኋላ ከአዳል ባላባትነት ሹመቱ

በተጨማሪ የዘይታ ሀገረ ገዢ አድርገውት ነበር። አዲስ አበባ የሚገኘው ከብረ ነገሥት (10) ከማሕተዝ በፊት የተነሱትንና ራሱ ማሕተዝን የዘይታ ነገሥታት እያሉ ይጠቅሳቸዋል። እንደ ቱርኮች ዓረቦችና ግብጾች እስተላሳሰብ በግራኝ የተፈጸመው ወረራ በሱ እንዲያልቅ ነበር።

ዘላቂም ባይሆን ለጊዜው የማሕተዝ እንቅስቃሴ ሊገታ ትሏል። የዚሁ ድርጊት ከፍተኛ ተዋናይ አባ ገብረ እንድርያስ የተባሉ ሞቡዕ መነኩሴ ናቸው። አባ ገብረ እንድርያስ ከ15ኛው ምዕት ሁለተኛው አጋማሽና በ16ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያው አጋማሽ የነበሩ ናቸው። የመነኩሱትም ደብረ ሊባኖስ ነው። (11)

አባ ገብረ እንድርያስ ከመመንኮላቸው በፊት በውትድርና አገራቸውን አገልግለዋል። በውትድርናቸው ወቅት ውሽት ተናገሩ ተብለው ምላሳቸው ተቆርጠዋል። (12) ምላሳቸውን ያስቆረጡዋቸው አፄ ናኦድ ናቸው። እንደገና ከአፄ ናኦድ ጋር የጠበቀ ግንኙነት የመሆረቱት ከመነኩሱ በኋላ ነው። አፄ ናኦድ ከአባ ገብረ እንድርያስ ጋር በመሆን የኢትዮጵያ ወታደሮች በወርታ ዓቢይ ጾም መጸሙን አቁመው ያገኙትን እየተመገቡ አገራቸውን ከጠላት እንዲከላከሉና ሕዝባቸውን ከእልቂት እንዲያድኑ ለማድረግ ወሰኑ። ውሳኔውም በንጉሡ አማካይነት ለወታደሮቹ ተነገራቸው። ወታደሮቹ ግን ውሳኔውን አልተቀበሉትም። በጾም ሥጋን እንበላም አሉ። የክርስቲያኑን ሕዝብ እልቂት በጣም ስላሳዘናቸው አባ ገብረ እንድርያስ የቀድሞ ልምዳቸውን በመጠቀም ከወታደሩ ጋር ለውትድርና ተሰለፉ። ወታደሮቹ እያዩዋቸውም በጾሙ ሥጋ በሉ። ወታደሮቹ አባ ገብረ እንድርያስን ተከትለው ሐላባቸውን ለወጡ የሚቀርብላቸውን ምግብ ሁሉ እየተመገቡ በማሕተዝ የሚደርሰውን ወረራ ገቱት።

እዚ ናእድ በሕይወት እያሉ ጀምሮ እዚ ልብን ድንግል በ12
 ዓመታቸው የተረከቡትን የመራሒ መንግሥትነት ሥልጣን በ25
 ዓመታቸው ሙሉ በሙሉ ተረከበው ኢትዮጵያን ለመምራት እስከጽሉ
 ድረስ አባ ገብረ እንድርያስ የኢትዮጵያን ወታደር እየመሩ በማሕፋዝ
 የሚመራውን የወራሪዎች ጦር እንዲመናመን አድርገዋል። እዚ ልብን
 ድንግል በጦር ሚዳ ተገኝተው ለውጊያ የተሰለፉት በ25 ዓመት
 ዕድሜያቸው ነው። የማሕፋዝ ጦር ለጊዜው የተዳሰመ መስሎ ቢታይም
 ዓመት እየጠበቀ ጥፋት ማድረሱን እንደማያቆም ስለታወቀ በንጉሡ
 የሚመራው ጦር ወደ ምሥራቅ ኢትዮጵያ ተጉዞ ከሚኖርበት ቦታ
 በመድረስ ማሕፋዝን ጦርነት ገጠመው። አባ ገብረ እንድርያስ በዚህ
 ጦርነት ግንባር ቀደም ሆነው በመዋጋት ላይ ነበሩ። ስለዚህ ራሳቸው
 ማሕፋዝን ገደሉትና አንገቱን ቆርጠው ለንጉሡ አስረከቡ።
 ኢትዮጵያውያን መምህራን የአባ ገብረ እንድርያስን ድርጊት የዳዊት
 ጎልያድን ከመግደል ጋር ያያዩቱታል። ከማሕፋዝ ሞት ቀጥሎ ላሉት
 አሥር ዓመታት በኢትዮጵያ ሰላም ሰፍኖ ቆይቷል። በተለይ የይፋት
 ክርስቲያን በወቅቱ ሰላም አግኝተው ነበር።

ምዕራፍ 2

እቲጌ ሰብለወንጌልና ፖርቱጋሎች

በኢትዮጵያ ታሪክና በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ታሪክ ብዙ ጊዜ
 ተጠቅሶ የምናገኘው ቤርሙዴዝን ነው። ይሁን እንጂ የሱ ታሪክ
 በብዙዎች ኢትዮጵያውያን ዘንድ በቃልም በጽሑፍም የሚጠቀሰው

ከአሥራ ሰባተኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ እንደሆነ መገንዘብ ይቻላል።
 ቤርሙዴዝ ትውልዱ ፖርቱጋል ነው። የኢትዮጵያን መራት ከመርገጡ
 በፊት የመርከብ ላይ ጠጉር አስተካካይ ነበር። ይህ ሰው እዚ ልብን
 ድንግል በሕይወት እያሉ ወደ ኢትዮጵያ መጥቷል። ለአሥር ዓመታት
 ያህል ተረጋግቶ የቆየው የኢትዮጵያ ፀዋታ ወደ መደፍረሱ ሲቃረብ
 እሱ መጣ። አባ ማርቆስ የተባለው ግብጻዊው የኢትዮጵያ ጳጳስ በጣም
 አርጅቶ ነበር። (12) ቤርሙዴዝ ማንም ሳይሾመው በገዛ ራሱ ጳጳስ ሆኖ
 መጥቻለሁ ስላለ አባ ማርቆስ መንበረ ሊቀ ጳጳስናውን አስረከቡት ነበር።
 ብለው ምዕራባውያን መዝግበዋል። እነሱ ስለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን
 ሕዝብ የተዛባ ታሪክ ስለሚጽፉ ዘገባው ፍፁም ሐሰት ሆኖ ተገኝቷል።
 በአርጅና ላይ የነበረው አባ ማርቆስ ስለሞተ ቤርሙዴዝ ሌላ የመግቢያ
 ዘዴ ለመፈለግ ወደ ሮም ሄደ። (13) የኢትዮጵያ በሮች ከመዘጋታቸውም
 በላይ የግራኝ ወረራ ባስከፈ ሁኔታ ያንገርበበት ወቅት ስለነበር ከግብጽ
 ጳጳስ የማስመጣቱ ጉዳይ ፈጽሞ የማይታሰብ ነበር። ስለዚህ ቤርሙዴዝ
 ከፓፓው ጋር በመመካከር የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በሰሩ
 ለማስገባትና ራሱ ጳጳስ ነኝ ብሎ ለመምጣት ነበር እካሄዱ። ከኢትዮጵያ
 ተነስቶ ወደ ሮም የሄደው በ1530 ዓ.ም ነው።

ቱርኮች አብዛኛውን የኢትዮጵያ የባሕር በር ቢቆጣጠሩም
 ምጽዋ በኢትዮጵያውያን እጅ ነበረች። ያካባበው ኢትዮጵያዊ ሹም ባሕረ
 ነጋሽ ይባላል። ፖርቱጋሎች ቱርኮችን ካገራቸው ካባረሩ ጀምሮ
 በቱርኮች የተያዙትን ሌሎች አገሮች ለመርዳት ይንቀሳቀሱ እንደነበርና
 በዚህም ምክንያት ሕንድን በቅኝ ግዛት ይዘው እንደነበር መገለፁ
 አይዘነጋም። ስለዚህ ካገራቸው እየተነሱ አብዛኛውን ሰሜን አፍሪካ
 እስከ ደቡብ አቅጣጫ ለማሰስ በቀጥታ ከአገራቸው እየተነሱ ሲመጡ

ምሥራቅ አፍሪካን ለማጥናት ግን ከሕንድ ይነሱ ነበር። ሕንድን መነሻቸው ያደረጉ ፖርቱጋላውያን አገር አሳሾች በመርከብ ተጭነው በቀይባሕር አካባቢ ቅኝት ሲያደርጉ ባሕረ ነጋሽ አያቸው። ወቅቱ ኢትዮጵያ በግራኝ ተወራ ሕዝብ ክርስቲያኑ መድረሻ በማጣት ለከፋ ሥቃይ የተዳረገበት ነበር። ኢትዮጵያ በጠቅላላ በግራኝ እጅ ከወደቀች 14 ዓመት ያህል ሆኗት ነበር። በእቲጌ እሌኒ የተላከውና ማቴዎስ በመባል በሚታወቀው አርመናዊ የተመራው የመልእክተኞች ድካም ያለምንም ውጤት እንደቀረ መገለፁ ይታወቃል።

ባሕረ ነጋሽ በቀይ ባሕር ሲንሳፈሩ የተመለከታቸውን ፖርቱጋሎች ሊያነጋግራቸው ቻለ። የራሱን ክርስቲያንነት ከገለፀላቸው በኋላ ወገኖቹ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን በግራኝ ወታደሮች እልቂት እየተፈፀመባቸው እንደሆነ ገለፀላቸው። ባሉበት የኢትዮጵያን ሕዝብ እንዲረዱ ለመናቸው። እነሱም የባሕረ ነጋሽን ገለጻ ካዳመጡ በኋላ ወደኋላ ወደፊት ሳይሉ ጥያቄውን ተቀብለው ከተሳፈሩበት መርከብ በመውረድ የኢትዮጵያን መሬት ተረገጡ።

ብዙ ኢትዮጵያውያን ታሪክ ጸሐፊዎች የቤርመዴዝንና የነዚህ በባሕረ ነጋሽ አሳባቢነት ኢትዮጵያ የገቡ ፖርቱጋሎች አመጣጥ ዓላማ አንድ ዓይነት እንደነበር ይገልጻሉ። ይህ ትልቅ ስሕተት ነው። ቤርመዴዝ የግል ጥቅሙን ለማሳደድ የሚከለፈለፍ ከመሆኑም በላይ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ለሮማውያን አሳልፎ ለመስጠት የቆመ ፍጡር ነበር። ኢትዮጵያውያን ሲታረዱ፣ ሲሰደዱና ሲሸጡ እሱ ዳር ቁሞ ይመለከት ነበር። ከድርጊቱ ለመረዳት እንደሚቻለው የአረማዊነት ጠባይ የተዋሐደው ሰው ነው። ስለዚህ ምንም እንኳን በትውልድ የአንድ አገር ሰዎች ቢሆኑም በዓላማ የተለያዩ መሆናቸውን ከየድርጊታቸው ለመረዳት

እያዳግትም። በባሕረ ነጋሽ አሳባቢነት ወደኢትዮጵያ የመጡ ፖርቱጋሎች ቁጥር 400 ነበር። መሪያቸው ደግሞ ክርስቶፎር ደጋማ ይባላል። ይህ ሰው የስመ ጥሩውና ዓለማቀፋዊው አገር አላሽ ባስደደጋማ ልጅ ነው። ክርስቶፎር ደጋማ ኢትዮጵያውያንን የመርዳት ኃላፊነት ተረክቦ ሲመጣ የ25 ዓመት ወጣት ነበር። በሱ የሚመራውና 400 አባላት ያሉት የፖርቱጋሎች ጦር ሐምሌ 15 ቀን 1533 ዓ.ም ፅለተ ቅዳሜ ወደ ማታው ገደማ ከመርከቡ ወርዶ ወደ ምድረ ሐማሴን አመራ። ይህ ጦር መድፍ ጠመንጃንና ጥይትን ይዟል። ምፅዋ አካባቢ በሐምሌና በነሐሴ የፀሐይ ቃጠሎ ያስቸግራል። ፖርቱጋሎቹም በዚህ ምክንያት በሌሊት ካልሆነ በቀን መጓዝ አልተቻላቸውም። ከዋዕይና ከፀሐይ በተጨማሪ የእንግዶቹ ሌላው ችግር የሚጠጣ ውኃ አለማግኘት ነበር። ሐምሌ 16 ቀን እለተ እሁድ እረፍት ካደረጉ በኋላ እሁድ ማታ ጉዞአቸውን ቀጠሉ። የቃጠሎው ቦታ እልፈው ወደደጋው ለመድረስ ስድስት ቀን ፈጅተዋቸዋል። የጨለማ ጉዞ ስለሆነ ነው እንጂ በደጋውና በቆላው መካከል ያለው ርቀት ይህን ያህል ሩቅ አይደለም። ከማሕፋዝ ጀምሮ ቱርኮች እያስታጠቁ በሚልኩዋቸው ወራሪዎች ሲደበደቡበት የኖረው መድፍና ጠመንጃ በነዚህ ሰዎች አማካይነት በኢትዮጵያውያን እጅ ገባ። ባህረ ነጋሽ ባቀረባቸው የጭነት እንስሳት /በቅሎችና ግመሎች/ የጦር መሣርያው እንዲጓዝ ተደርጓል።

ምድረ ሐማሴን ሲደርሱ ቀዝቃዛ እየሮ ተነፈሱ፣ የሚጠጣ ውኃንም አገኙ። ባካባቢው የታያቸው ግን ግራኝን በሚደግፉ እረቦች የተቃጠለ ቤተክርስቲያን ብቻ ነበር። አካባቢውን እያጠኑና ራሳቸውንም ከአካባቢው የእየሮ ጠባይ እያለማመዱ ሁለት ቀን ያህል ቆዩ። ማንኛውም የዕረፍት ይሁን የጉዞ ኘሮግራም የሚመራው በክርስቶፎር

ደጋግ ትዕዛዝ ብቻ ነው። ባረፉበት እካባቢ የሚገኘው የሰው መኖርያ በሙሉ ባዶ ነበር። ሰው ያለበት እንደም ቤት አልተገኘም። ከሁለት ቀን ዕረፍት በኋላ ጉዞአቸው ወደምዕራብ እትጣጫ አመሩ። መንገዱን የሚመራቸው ባሕረ ነጋሽ ነው። ከጥቂቱ ጉዞ በኋላ ወዳንድ ከተማ ደረሱ ከተማው ደባሩብ ይባላል። በከተማው አጠገብ እንደ በእሣ የተመላ ወንዝ በማግኘታቸው እጅግ ደስ አላቸው። ይህ ወንዝ የመረብ ወንዝ መነሻ ባይሆን አይቀርም። የዚህ እካባቢ ነዋሪዎችም በግራኝ ጭፍሮች የሞቱት ሙተው የቀሩት ስለሸሹ የዱባ ሩባ ከተማ ባዶ ነበር የጠበቃቸው። የከብት መንጋ በከተማው ዙርያ ይታይ ነበር። የፖርቱጋሎችን መምጣት ሲመለከት ሕዝቡ ከየተደበቁበት ሸንተረርና ዋሻ እየወጣ ወደ ከተማው ተመለሰ ካህናትና መነኮሳት ልብስ ተከህኖ እየለበሱ እንግዶችን ለመቀበል መጡ። ባሉበትም ምሕላ አድርገው የእግዚአብሔርን ምሕረት ለመኑ። ከክርስቶፎር ደጋግ ጋር በተገናኙ ጊዜ አሥራ አራት ዓመት ሙሉ አብያተ ክርስቲያናት ሲቃጠሉ እንደቆዩ የዕድሜና የፆታ ልዩነት ባይደረግባቸው ክርስቲያኖች ሲጨፈጨፉ እንደኖሩ፣ ከዕልቂቱ የተረፉት ክርስቲያኖች እጅግ ጥቂቶች መሆናቸውን፣ እነሱም ቢሆኑ በየጫካው ያለምግብና ያለ መጠለያ እየተሰቃዩ መሆናቸውን በዝርዝር ገለጹለት። ካህናቱ ስለደረሰው መከራ በሚገልጹበት ጊዜ እንባ እየተናነቃቸው ያለትሱ ስለነበር ፖርቱጋሎችም አብረው ያለትሱ ነበር።

የጸሎት ሰዓት ስለደረሰባቸው መነኮሳቱ ወደ ቤተክርስቲያን ተመለሱ። ፖርቱጋሎችም የጸሎት ሥርዓታቸውን ለመመልከት አብረው ሄዱ። ከእንዳንድ ቋሚ የጥርብ ድንጋዩችና ምሶሶዎች በቀር የቀረው ጣርያውና ግድግዳው በእሳት ተቃጥሎ እንዳልነበር ሆኗል።

የመነኮሳቱ መጸለያ በጊዜያዊነት የተሠራች የዓሣ ቅርፅ ያላት ትንሽ ኃጅ ነበረች። ብዙ ነገር ከተመለከተ በኋላ ዶሞክርስቶፎር ክርስቲያናዊ ፍቅርንና ትሕትናን የሚቀሰቅስ ንግግር አደረገ። ከንግግሩ ውስጥ "...ከሐዘናችሁ ልናፅናናችሁ መዋተናል፣ አሥራ አራት ዓመት ሙሉ የተጨፈጨፉትን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ደም እንበቀላለን በእግዚአብሔር ረዳትነት መሥዋዕትነትን እንከፍላለን ያለፈው መከራ ደግሞ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ላይ አይከሰትም" የሚል ይገኝ በታል።

የዶም ክርስቶፎር ንግግር ሲያልቅ እንግዶቹ ወደማደሪያቸው ተመለሱ። ለእንግዶቹ ግረፍያ የሚሆኑ ደንኳኖች ባሕረ ነጋሽ በደባሩባ ከተማ አጠገብ ተከሏል። ፖርቱጋሎችን አይተው ከየተደበቁበት ወደመኖሪያው ቤታቸው ከተመለሱ ያካባቢው ነዋሪዎች የሚቀመስ ምግብ ባሕረ ነጋሽ እሰባሰቦ በድንኳኑ ይጠብቃቸው ነበር። የተገኘው ምግብ ለትምሻ ያህል ብቻ ነበር። ምክንያቱም 14 ዓመት ሙሉ ባካባቢው እህል ካለመዘራቱም ሌላ ያካባቢው ሕዝብ በቤቱ የመዋልና የማደር ዕድል ስላልነበረው ምግብን የማግኘቱ ጉዳይ የማይታሰብ ስለነበር ነው።

እንግዶቹ የጦርነቱን ዕቅድ በግውጣት እስከ ወርጋ ጥቅምት ድረስ በዱባ ሩባ ቆዩ። ዶም ክርስቶፎርና ተከታዩቹ በወርጋ ሐምሌ ከመድረሳቸው ሁለት ወር ያህል ቀደም ብሎ በወርጋ ግንቦት 1533 ዓ.ም ከግራኝ ጋር ጦርነት ገጥሞ ስለተሸነፈ ገላውዴዎስ ከትግራይ ሦስት መቶ ኪሎሜትር ያህል ርቆ ወደሚገኘው የጣና እካባቢ ሸሽቶ መሄዱን እንግዶቹ አረጋግጠዋል። በዚሁ ጦርነት ብዙዎች የገላውዴዎስ መኳንንት እየሰለሙ ወደግራኝ ገብተዋል። ከገላውዴዎስ ጋር አብረው

የሸሹ ጥቂት ሰዎች ናቸው። ደብረ ዳሞ የሚገኘው ታሪክ ነገሥትና ሌሎች መጻሕፍት ግን በትግራይ ጦርነት ገላውዴዎስ እሸንፎ እንደነበር ይገልጻሉ። ዝርዝር ሁኔታው ወደፊት ይገለጻል።

የአፄ ልብነ ድንግል ባለቤት እተጌ እሌኒ ከባለቤታቸው ጋር በድባሩባ ተቀምጠው ነበር። አፄ ልብነ ድንግል የሞቱት ድባሩባ እያሉ ነው። ወዲያው እንደሞቱ በደብረ ዳሞ እንዲቀበሩ ቢጠየቅ የደብረ ዳሞ መነኮሳት ሊሰማው አልቻሉም ያልተሰማውበት ምክንያት የንጉሡ አስከሬን ከድባሩባ ተጉዞ ወደ ደብረ ዳሞ በሚወጣበት ጊዜ የግራኝ ወታደሮች ተከታትለው ሊመጡ ይችላሉ በማለት ነበር። ስለዚህም ሌላ ዘዴ ተፈጠረ። የንጉሡ አስከሬን በዱባሩባ ለተወሰኑ ዓመታት አቆይቶ እፅማቸው በደብረ ዳሞ እንዲያርፍ ማድረግ፤ በዚሁም ድርጊቱ ተፈፅሟል።

እቲጌ ሰብለወንጌል አፄ ልብነ ድንግል ከሞቱ ጀምሮ ከሃሞላ ቤተሰቦቻቸው ጋር በደብረዳሞ ይኖሩ ነበር። ፖርቱጋሎች ከገላውዴዎስ ጋር ለመገናኘት አልቻሉም። ስለዚህ ከንግሥቲቱ ሰብለወንጌል ጋር መገናኘታቸው የግድ ሆነ በዚሁም መቶ ያህሉ ፖርቱጋሎች ወደ ደብረ ዳሞ ተላኩ፤ ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋርም ተገናኙ። እነሱን ባዩ ጊዜ እቲጌ ሰብለወንጌል በጣም ደስ አላቸው። እንግዶቹ ከንግሥቲቱ ጋር ብዙ ተወያዩ ማንነታቸውንም ገለፁላቸው። የእንግዶቹን ማንነት ከተረዱ በኋላ እቲጌ ሰብለወንጌል እንደልጆቻቸው እንደሚመለቱዋቸው ገለፁላቸው እነሱን ላመጣላቸው አምላክ በልቅሶና በሐዘን ምሥጋና ካቀረቡ በኋላ አራት ወንዶች ልጆቻቸውንና ሦስት ሴቶች ልጆቻቸውን በገዳሙ ትተው ከሃሞላ ቤተሰቦቻቸው ጋር ከገዳሙ ወረዱ የእቲጌ ሰብለወንጌልና ቤተሰቦቻቸው በገዳሙ መኖር በግራኝ ወታደሮች

ዘንድም ተሰምቶ ነበር። ወታደሮቹ እላቸውን ለማግኘት ለአንድ ዓመት ያህል ገዳሙን ከበውት ቆይተው ትተውት ሂደዋል። ስለዚህ ከገዳሙ ሲወርዱ ምንም ችግር አልነበረም። በደብረ ዳሞ ሁለት ትላልቅ የውኃ ኮሬዎች እንደነበሩ ኩሬዎቹ በክረምት ከሚዘንመው ዝናም ሞልተው በገዳሙ ለሚገኙ አምስት መቶ መነኮሳት ለአንድ ዓመት አገልግሎት እንደሚበቁ ብዙ የፍየል መንጋና ብዙ ንብ በገዳሙ እንደነበረ፤ ስንዴ ጤፍና ሌሎችም የእህል ዓይነቶች በገዳሙ ስለሚገኙ ደብረዳሞ ብትከበብም ችግር እንደማይኖር ፖርቱጋሎች መስከረዋል። ከዚህም በተጨማሪ የደብረ ዳሞ ተራራ ቅርፅ እጅግ አስደናቂ ከመሆኑም ሌላ በፖርቱጋል የሚገኘውን ጥንታዊ ሕንፃ እንደሚመስል ገልጸው የኢትዮጵያ ነገሥታት የአልጋ ወራሽነትን መብት የሌላቸውን ልጆቻቸው በዚሁ እንዲኖሩ ያደረጉ እንደነበር ገልጸዋል።

የእቲጌ ሰብለወንጌል ተከታዮች ሠላማ ወንዶችና ገያ ሴቶች ነበሩ። ለነዚህ ሁሉ የሚበቁ በቅሎችና ፈረሶች ባሕረ ነጋሽ ልኳል። በፖርቱጋሎች ታጅበው ወደ ደብሩባ ሲጓዙ የክርስቶስ መስቀል ሥልል ያለበት ባንዲራ ምስል ፊት ለፊታቸው ይውለበለብ ነበር። የጨርቁ ቀለም ለማያዊና ነጭ ነበር። እቲጌ ሰብለወንጌልና ተከታዮቻቸው ዱባሩባ ሲደርሱ፤ ዶምዘርስቶፎርና ሦስት መቶዎቹ ፖርቱጋሎች ተቀበሉዋቸው። ባቀባበሉ ሰዓት የፖርቱጋሉ ንጉሥ ታዛዥ በሆነው የሕንድ አገረ ገዢ ትእዛዝ የክርስቲያን ጠላቶችን ለመውጋትና ድል ለማድረግ በኢርትራ ባሕር ሲንቀሳቀሱ ቆይተው ወደ ሕንድ ለመመለስ ከምጽዋ ሲነሱ ባሕረ ነጋሽ የላቸውንና የልጆቸውን ደብዳቤ ይዞ ወደነሱ እንደመጣና የደብዳቤውም ከእግዚአብሔር ተማሕፅኖ ጋር

የፖርቱጋልን ንጉሥ ርዳታ የሚጠይቅ ስለሆነ የሕንዱ አገረ ገዢ እነሱን ወደ ኢትዮጵያ እንደላከ ደምክርስቶፎር ገልፀላቸው።

ከዚህ ላይ አንድ ግልጽ ያልሆነ አባባል ይከሰታል። ፖርቱጋሎች ወደሕንድ ለመመለስ ከምፅዋ ሲነሱ በባሕረ ነጋሽ ደብዳቤ እንደደረሳቸው ሲገልጽ ከሁኔታው ለመረዳት እንደሚቻለው ባሉበት ወደ ኢትዮጵያ እንደመጡ ነው። ከዘገባው ግን ከባሕረ ነጋሽ ደብዳቤ ከደረሳቸው በኋላ፣ የሕንዱን አገረ ገዢ ፈቃድ በመጠየቅ ተፈትዶላቸው ወደ ኢትዮጵያ እንደመጡ እናነባለን። ዘመኑ በውኃ ላይ ከሚንሳፈሩ መርከቦች በቀር በየብስም በአየርም የመገናኛ ዘዴ የሌለበት ዘመን ነው። ምፅዋ ሆነው ወድያው ህንድ ድረስ በመላካክ ከህንድ አገረ ገዢ ጋር ለመገናኘት አይችሉም። ስለዚህ ባሉበት ወደኢትዮጵያ ሊመጡ የቻሉት ከመጀመሪያ አንስቶ ከአገራቸው ሲነሱም ሆነ በባሕረ ኢርትራ አሰላ ያካሄዱበት ዓላማ በቱርኮችና በዓረቦች የተወረሩትን የክርስቲያን አገሮች ለመርዳት ስለነበር የኢትዮጵያ በግራኝ መወረር ሲሰሙ ባሉበት ወደ ኢትዮጵያ መምጣታቸውን መረዳት ይቻላል። እቲጌ ሰብለወንጌልና ተከታዮቻቸው ከደምክርስቶፎር ጋር በተገናኙ ጊዜ ደምክርስቶፎር የሚናገረውን ለንግሥቲቱ የሚተረጉም ኢትዮጵያዊ ነበር። ሰውየው ለንግሥቲቱ በሚተረጉምበት ጊዜ በጉልበቱ ይንበረከካል።

እቲጌ ሰብለወንጌል ለደምክርስቶፎር ንግግር መልስ ሠጥተዋል የንግግራቸው መነሻ ያደረጉት የፖርቱጋሎች ንጉሥና የሕንዱን አገረ ገዢ ግመስገን ነበር። በዱባሩባ ወደፊት ስለሚጠበቃቸው ጦርነት ሲወያዩ ቆይተው ወርጋ መፀው አልፎ በጋው ሲተካ ወደ መሐል አገር ተንቀሳቀሱ በዚሁ ጉዞ ላይ እያሉ የመረብን ወንዝ ከመሻገራቸው አስቀድሞ አግረ መንገዳቸው የተለያዩ ቦታዎችን ለመጎብኘት ችለዋል።

በጉብኝታቸው ጊዜ መጠራ አምባና በራቂት በተባሉ ቦታዎች የሦስት መቶ ሰዎች ሬሳ ማግኘታቸውን ይገልጻሉ። አስከሬናቹ በቦታው ለብዙ መቶ ዓመታት የኖሩ ናቸው። የነሱን ጉዞ ታሪክ የመዘገበው ጸሐፊ ከሚዲቲራንያን አካባቢ አገሮች ለስብከተ ወንጌል በስድስተኛው ክፍለ ዘመን መጥተው በዚሁ ያረፉ ቅዱሳን አስከሬን ሳይሆን አይቀርም ብሏል። ማኅበረ ጳውሎስን የሚል የመነኮሳት ማኅበር አቋቋመው ባንድ ጊዜ ብዙ መናንያን ከዜዛንታይን አገሮች ከስድስተኛው ክፍለ ዘመን በፊት መጥተው ሹመዛና በተባለው ቦታ አካባቢ ገዳም መሥርተው እንደነበር በክፍል አንድ ክርስትና በኢትዮጵያ መገለፁ ይታወቃል (14)። በዋልድባና በሌሎች የኢትዮጵያ እስቂጥሳውያን ገዳማት ለብዙ ዘመን ሳይፈርስ የኖረ የቅዱሳን አስከሬን ይገኝ እንደነበር ከአንዳንድ የቤተክርስቲያን አባቶች ሲነገር ይሰማል። የዚሁ ምሥጢር ግን ግልጽ አይደለም።

እኔ ልብነ ድንግል በሞቱ ማግስት ልጃቸው ገላውዴዎስ ሥልጣን ቢረከብም ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋር ለመገናኘት በማይችልበት ሁኔታ ላይ ነበር። ያለበት ቦታንም ለማወቅ ስላልተቻለ ፖርቱጋሎቹ ላጭር ጊዜ ግራ ተጋብተው ነበር። ፖርቱጋሎቹ የጦር ዝግጅታቸውን ሲያከናውኑ እቲጌ ሰብለወንጌል ደግሞ ከሌቶች ተከታዮቻቸው ጋር በመሆን ቁስለኛን የማከም ዝግጅት በማድረግ ነበር ወርጋ መጸውን ያሳለፉት።

እኔ ልብነ ድንግል ያረፋት መስከረም 5 ቀን ነው። ዘመኑ ዘመነ ማቴዎስ ነበር። ከልብነ ድንግል ሞት በኋላ ገላውዴዎስን ትብዓ መንግሥት ቀብቶ ያነገሠው እቡን ተርቤኖስ ይባላል። በታሪክ ነገሥት አመዘጋገብ ገላውዴዎስ ተቀብቶ እንደነገሠ ሳይውል ሳያድር ጦርነት ገጥሞ የግራኝን ወታደሮች እንደፈጀና እንዳባረረ ተገልጿል። ይህን በተመለከተ ከተመዘገበው ውስጥ በከፊል ቀጥሎ ቀርቧል። "...በመዋዕለ ማቴዎስ መንገዳዊ እስረፈ ንጉሥን ልብነ ድንግል አመ ሐሙስ /፪/ ለመሥከረም ወስከበ ምስለ አበዊሁ፣ ወተቀብረ ደብረ ዳሞ ምኔተ እቡን አረጋዊ...ወእሚሃ ዕለተ እንገሥ እቡን ተርቤኖስ ለንጉሥን ገላውዴዎስ ዘተስምየ አጽናፍ ሰገድ ወከለሎ እከሊለ መንግሥት እንዘ ሕፃን ውእቱ አውራዶ እመ ለእልተ ደብር ወወሲዶ መንገል ምሥራቅ ታሕተ ዕፀ ጦርቤንቶስ ዘተስምየት ምንጋሥ በእንተ ዘነግሠ ውእቱ ባቲ ወደእቲ እምሐብል መጠነ ፪ቱ ምዕራፍ ባረኮ መሐተሞ በትዕምርተ መስቀል። ወእምዝ በፅሐ ማዕከለ ቡር ወማዕከለ ግሎመከዳ ወተራከቡ ድንቀተ ምስለ ወረድ ዓሣ ወገራድ ዑስማን ወድል በእየሱስ ወእየራም ወካልእን ብዙኃን መለሰውያን ወገብረ ፀብእ ምስሌሆሙ እመ ሰኑዩ /፪/ ለታላሣሥ ወቀተለ ብዙኃን ወገረሞሙ ከመአንበሳ መፍርሕ ወከመድብ ሆሩ ወእከሕሉ ቀዊመ ቅድመ ገፁ። ወደቤሉ መኑ ይክል ቀዊመ ቅድመገፁ ወመኑ ይክል ፀቢአቶ እስመ እግዚአብሔር ምስሌሁ ወዘንተ ዘገብረ በኃይል መንፈስ ቅዱስ ዘላዕሌሁ። እምቅድመዝኒ ኢተምሕረ ፀብእ ወእወዓለ ገበ ፀብዕ እንበለ በደእቲ ዕለት/

እማርኛ ንጉሣችን ልብነ ድንግል በዘመነ ማቴዎስ መስከረም አምስት ቀን አረፈ። የእቡን አረጋዊ ገዳም በሆነው ደብረ ዳሞም ከአባቶቹ ጋር ተቀበረ። ልብነ ድንግል ባረፈበት ዕለት እቡን ተርቤኖስ አጽናፍ ሰገድ የተባውን ንጉሣችን ገላውዴዎስን አነገሠው። ከተራራውም አውርዶ የተራራው መወጣጫ ገመድ ከሚገኝበት ሁለት ምዕራፍ ያህል በስተምሥራቅ አቅጣጫ ርቃ በምትገኘው የጥድ ዛፍ ሥር ወስዶ በትዕምርተ መስቀል በመባረክ የመንግሥትን እከሊል አቀዳጀው። ይህ ሁሉ ሲፈፀም ገላውዴዎስ ገና ሕፃን ነበር። ወድያውም ግሎመከዳ ወደተባው ቦታ ሄደ። ወረድዓሣ ግራድአዳ ዑስማን ድልበእየሱስ እየራምና ሌሎችም መለሳውያን ጋር ተገናኝቶ ጦርነትን ገጠመ ቀኑ ታላሣሥ አሥራ አንድ ቀን ነበር። ብዙዎቹን ገደለ ግርማው እንደ አንበሳና እንደ ድብ ሆነባቸው። ማንም ከፊቱ ሊቆም አልቻለም። መንፈስ ቅዱስ ኃይል ስለሠጠው እግዚአብሔር ከሱ ጋር ስለሆነ ማንም ሊቋቋመው አልቻለም.../ ተባባሉ።

የክብረንገሥቱና የሌሎች ዘመናውያን የታሪክ መጻሕፍት በዚህ የሚገናኙበትና የሚለያዩበትን ሃሳብ እናገኛለን። መስከረም አምስት ቀን እኔ ልብነ ድንግል ሲሞቱ ወድያው ሳይውል ሳያድር ገላውዴዎስ እንደነገሠ ታሪክነገሥቱ ይነግረናል። ዘመናውያን የታሪክ መጻሕፍት እኔ ልብነ ድንግል የሞቱበት ቦታ ደባሩባ ሲሆን በዚያው ተቀብረው ከቆዩ በኋላ ከብዙ ዓመታት በኋላ ዓፅማቸው በደብረዳሞ እንዲያርፍ መደረጉን መግለፃችን ይታወቃል። የታሪክ ነገስቱ ዘገባ ግን ልብነ ድንግል በደብረ ዳሞ እንደሞተና ወድያውም እንደተቀበረ ይገልጻል። ከዚህም በተጨማሪ ዘመናውያን ጸሐፊዎች ገላውዴዎስ ስለነገሠበት ወር እርስ በርሳቸው ሲለያዩ ይታያል። እንዳንዶቹ ከክብረ

ነገሥቱ ዘገባ ጋር የተስማማ ፍሬ ነገር ሲዘግቡ (15) ልዩነቱ የአንድ ቀን ሆኖ መስከረም አምስትና ስድስት ያደርጉታል። ገላውዴዎስ ለመጀመሪያ ጊዜ ትግራይ ውስጥ ባደረገው ጦርነት ድል ማድረጉን በብዙዎች ታሪክ ጸሐፊዎችና በታሪክ ነገሥት ሲገለጽ የፖርቱጋል አርበኞች በሚል ርእስ በተጻፈው መጽሐፍ ግን በመጀመሪያው ጦርነት ስለተሸነፈ ጥቂት ሰዎችን ብቻ አስከትሎ ሲሸሽ የቀሩት ተከታዮች እየሰለሙ ወደ ግሬኝ እንደገቡ ተጽፏል ብዙ መቶ ዓመታትን ያሳለፈ ታሪክ ብዙዎች ሊለያዩበት ይችላሉ። ትክክለኛውን ነጥብ ለማግኘት የብዙ ዓመታትን ጥናት ይጠይቃል። የሌላ ካልሆነ በቀር በዚሁ መሠረታዊ ልዩነት ሊፈጠር አይችልም።

እዚ ልብነድንግል አራት ወንዶች ልጆች እንደነበሩዋቸው ይታወቃል። ስማቸውም ፊቲጦር፣ ያዕቆብ፣ ሚናስና ገላውዴዎስ ይባላል። የዕድሜያቸው ቅደም ተከተል በጉልህ አይታወቅም፣ የመጀመርያው ልጅ ፊቲጦር እንደሆነ ግን ከሁኔታው መረዳት ይቻላል። ፊቲጦር ያንድ ክፍል መሪ በመሆን ሲዋጋ በጦር ሚዳ ሙቷል። ሚናስ ደግሞ ከጦር ሚዳ ተማርኮ ወደየመን ተወሰደ ከየመን ወደሮም ተሸጦ ከተወሰደ በኋላ ገላውዴዎስ ሲሞት በካቶሊኮች ተቀብቶ የኢትዮጵያ ንጉሥ ሆኖ መጣ የሚል ጽሑፍ በታሪክ ነገሥት ተመዝግቦ ማግኘታቸውን የጻፉ አሉ። (16) በየገዳማቱና አድባራቱ የሚገኙ /ታሪክ ነገሥት/ በሚል ርእስ የተጻፉ መጻሕፍት እጅግ ብዙ ናቸው። በአርእስት ብቻ ይገናኛሉ እንጂ በጽሑፍ ይለያያሉ። ከአሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ሮማውያን የግዕዝ ት/ቤት ሰላቋቋሙ በአንዳንድ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መጻሕፍት የራሳቸውን ግላዊ ፍላጎት ጣልቃ እያስገቡ የመዘገቡ ይመስላል። ከዚህ በቀር ሚናስ በአጼ

ገላውዴዎስ ጥረት ከተወሰደበት አገር ከየመን ወደ አገሩ እንደተመለሰ በብዙ ማስረጃዎች የተደገፈ ታሪክ መኖሩ እያጠራጥርም።

ፊቲጦር በጦር ሚዳ ሲሞት ሚናስም ሲማረክ ከብዙ የጦርነት ነበልባል ተርፎ ከወላጆቹና ከቀሩት ወንድሞቹ ጋር ደብረ ዳሞ የደረሰው ገላውዴዎስ ነው። በአገር ውስጥ ሰላም ባልኖረበት ጊዜ ግብጻዊው ጳጳስ አባ ማርቆስ በእርጅና መሞቱ ባለፈው ተገልጿል። እሱን የሚተካ ጳጳስ አልመጣም። አባ ተርቢኖስ የተባለው መነኩሴ ደብረዳምን በአበምኔትነት ይመራ ነበር። ገላውዴዎስ ከአባ ተርቢኖስ የተሟላ የቤተክርስቲያንን ትምህርት አግኝቷል። ወደ ፊት እንደሚገለጸው ገላውዴዎስ የትምህርተ መለኮት /ቴኦሎሪ/ ሰፊ ዕውቀት ነበረው። ካባቱ ሞት ቀጥሎ በትረ መንግሥቱን ሲረከብ በቆየው ባሕል መሠረት በጳጳስ እጅ መቀባት ነበረበት። ታሪክ ነገሥት የቀቢው ስም ጠቅሶ ማንነቱን አልገለጸም። በደፈናው በአቡነ ተርቢኖስ እጅ ተቀብቶ ነገሡ ይላል። የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ እሱን የሚለውን የማዕረግ ስም ለበቁ ቅዱሣና ለጳጳሳት ብቻ ይሠጣል። የጥንት ኢትዮጵያውያን የገዳማት አበምኔቶች በመጽሐፈ መነኮሳት መሠረት ሕይወታቸውን ከመምራታቸው ሌላ ለሹመት ብቁ ነህ ልትሾም ይገባሃል ሲባሉ ብቃትም ችሎታም የለኝም ልሾም አይገባኝም በማለት ከውዳሴ ከነቱ እየራቁ በትሩፋት ብቻ እግዚአብሔርን ስለሚያገለግሉ ቅድስናቸው ይታይ ነበር። በዚሁም ሕዝብ ክርስቲያኑ እሱን ሊላቸው ይችላል። በፈረሳዊነት ልማድ በእፍ እየለፈለፉ እየተመጸደቁና በሰው ሕይወት ላይ ከናዚዎችና ከፋሺስቶች ያላነሰ ድርጊት እየፈጸሙ እንደገና በክርስቲያናዊ ሕይወት የሚመሩ ለመምሰል የሚጥሩ አልነበሩም።

ከሥራቸው ከትምህርታቸውና ከመንፈሳዊ ሥነ ምግባራቸው ሕዝቡ ተምሮ /እቡነ/ ይላቸው ነበር።

በተመሳሳይ ጊዜ የእክሱም ንቡረእድና የደብረዳሞ አበምኔት ተርቢናስ በሚል ስም ይጠሩ ነበር። ገላውዴዎስን ከሕፃንነት ዘመኑ ጀምሮ በመንፈሳዊ ትምህርት እየኮተኮተ ያሳደገው የደብረዳሞው አበምኔት አቡነተርቢናስ ባለበት ቀብቶ አንግሶት እንደሆነ አልታወቀም። ደብረዳሞ ላይ የተገኘው ታሪክነገሥት /እቡነ/ በማለት የጠቀሰው ነገሩ አሻሚ እንዲሆን አድርጎታል። ገላውዴዎስን ቀብቶ ያነገሠው የእክሱም ንቡረእድ እንደሆነ በታሪክ ጸሐፊዎች የተመዘገበ ይገኛል።

እተጌሰብለውንጌልና ልጃቸው ገላውዴዎስ በተራራቀ ቦታ ተለያይተው እንዲኖሩ ምክንያት የሆነው የገላውዴዎስ ሥልጣን መንግሥት መያዝ ነው። ከሁኔታው እንደምንረዳው የፖርቱጋሎች ለርዳታ ወደኢትዮጵያ መምጣት ገላውዴዎስ ካለበት ሁኖ ሰምቷል። ለመገናኘት ግን አልቻለም። እተጌሰብለውንጌል ፖርቱጋሎችን በመምራት ግራኝና ቱርኮች ወደመሸጉበት አካባቢ ሲጓዙ የትግራይ ሕዝብ ግልብጥ ብሎ በመውጣት ተከተላቸው። በቦታው ሁሉ የሚታየው የሰው ዓፅምና የወደመ አብያተክርስቲያናት ብቻ ነበር። እተጌ ሰብለውንጌል ያለምንም ትስቀላ ሕገ በፍላጎት ሲከተላቸው ተመልከተው ደስ ሲላቸው የደረሰውን ጥ እየተመለከቱ ግን ያለቅሱ ነበር። ፖርቱጋሎችና ኢትዮጵያውያን ተከታዮቻቸው ከሐዘናቸው ብዛት የተነሳ ለማጽናናት ተቸግረው እንደነበር ይነገራል።

ብዙ ተጉዘው የካቲት አንድ ቀን 1533 ዓ.ም ከሰሜን ተራራዎች ካንዱ በስተግርጌ ድንኳናቸውን ተከሉ ይህን ቀን

የልደተሰምአን ቀን በምንለው ስያሜ ፖርቱጋሎች ሰይመውታል (17)። ከሰሜን ተራራ ጀምሮ እስከደቡብ ምሥራቅ አቅጣጫ ያሉት ተራራዎች በቱርኮችና በግራኝ ወታደሮች ተከቧል። በፖርቱጋሎች ትብብር ተንቀሳቅሶ ድንኳን ከመትከል በቀር ሌላ ዝግጅት ያሳደረገውን የኢትዮጵያውያን ጦር ሳይውል ሳያድር ድንገተኛ አደጋ ደረሰበት የግራኝ ወታደሮች ድንኳናቸውን ሲተክሉ ከተራራ ላይ ሆነው ስለተመለከቱ የትላልቅ ድንጋይ ናዳ ቁልቁል እየለቀቁ ብዙ ሰው ገደሉ። ገና ከጅምሩ ይህ አደጋ በመድረሱ በእተጌ ሰብለውንጌልና በሌሎቹም ከፍተኛ ድንጋጤ እና ተስፋ መቁረጥ አስከተለ። በሚቀጥለው ቀን ገና ጎሐ ከመቅደዱ አስቀድሞ በእመቤታችን ተማሕፅኖ እግዚአብሔርን ለመኑ፣ ከመካከላቸው ለጦርነት የተሰለፈ ካህን ከያዘው መስቀል ዕግር ተደፍተውም ኑዛዜ አደረጉ። ጳጳሱም ጸሎተፍትሐት እንዳደረሱላቸው ተመዝግቧል። (18)

በወቅቱ ኢትዮጵያ ውስጥ ጳጳስ አልነበረም፣ ፖርቱጋሎቹ ማንኛውም ከፍያለ የቤተክርስቲያን መዓረግ ያለውን ሁሉ ጳጳስ ይሉታል አስቀድሞ እንደተገለጸው የደብረዳሞ አበምኔትና የእክሱም ንቡረዕድ የመንፈሳዊነቱን ሥራ ይመሩ ነበር። ጳጳስ ተብሎ የተጠቀሰው ከሁለቱ አንዱ ሊሆን ይችላል። ንስሐቸውንና ኑዛዜያቸውን ጨርሰው የጧቱ ብርሃን በግ ሲል ባላቸው ኃይል ተዘጋጅተው ጦርነት ገጠመ ከብዙ መሥዋዕትነት በኋላ ከተራራዎቹ ባንዱ መሸጎ የነበረውን የግራኝ ጦር ድል መቱት። የዕለቱን ጦርነት የመራው ደሞክርስቲያኔር ነው። በዚህ ተራራ ቱርኮችና የግራኝ ወታደሮች መሥጊድ ሠርተው ነበር። እነሱ ትተውት ሲሸሹ ካህናቱ ባርከው ቀደሱበት ቤተክርስቲያኑም በእመቤታችን ስም ተሰይሞ መዋሊተፀር ተባለ። ፖርቱጋሎች

በቋንቋቸው /ሞላ ሲንሆራ ዴቪክቶርያ/ በማለት ቤተክርስቲያኑን ጠቅሰውታል። ፖርቱጋሎች በማንኛውም የቤተክርስቲያን አገልግሎት አብረው ይሳተፉ እንደነበር እንረዳለን። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ለነሱ ብርቅ ነበሩ ዓለሙ ሁሉ የቤተክርስቲያንንን ህልውና ወደመዘንጋት አዘንብሎ ስለነበር የዶግማው ልዩነት በፖርቱጋሎች ሲንጸባረቅ አይታይም ብዙ አገሮችን በማሰስ ክርስቲያን ያሉበትን አገር ፈልገው ያገኙት ኢትዮጵያውያን ብቻ ነው። የነሱ ጥረት የዶግማ ልዩነታቸውን እንደያዙ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያናዊ ሕይወታቸውን ጠብቀው እንዲኖሩ ለማስቻል ብቻ ነበር። ይህን በየአጋጣሚው ተገልጿል።

መዋሊተፀር ተብላ በተሰየመችው የእመቤታችን ቤተክርስቲያን ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋሎች በጦርነቱ ካለቁት ወገኖቻቸው መካከል በቅርቡ ራሳቸው የተገኘውን ሲቀብሩ ለጥቂት ቀናት ቆዩ ከሞቱት ፖርቱጋሎች መካከል የስምንቱ አስከሬን ብቻ በዚሁ ለመቅበር ተችለዋል። የተራራው መውጫና መውረጃ በሰው ራሳ ስለተሞላ የአግር መርገጫ አልነበረውም። ከዚህም የተነሳ አተጌ ሰብለውንጌል ባዲሲቷ የእመቤታችን ደብር ተገኝተው ለፈጣሪያቸው ምስጋና የማቅረብ ዕቅዳቸው ሳይሳካ ቀረ። ራሳ የተቆለለበትን ሥፍራ ሁሉ ለማለፍ ስላልቻሉ ከቦታው ሳይደርሱ ቀሩ። ፖርቱጋሎችን ግን ከእግዚአብሔር የተላካችሁ ናችሁ እያሉ አመሰግኑዋቸው። በተገኘው ድል የተደሰቱ የሰሜን ተራራ ነዋሪዎች ያላቸውን የምግብ ዓይነት በማቅረብ ወታደሮችን መመገብ ጀመሩ። የመጓጓዣ እንስሳትንም አዘጋጁላቸው።

ግራኝ መሐመድ ከድንጋጤው የተነሳ እንደ ደብዳቤ ለዶምክርስቶፎር ላከ። ደብዳቤው የያዘው ጽሑፍ "...14 ዓመት ሙሉ

በቁጥጥራ እውየ የገዛሁትን አገር ባንተ በሚመራ ጦር ተሸንፈ ልለቀው አልችልም፤ እንተንና ወገኖቻህን ያሳሳተች ሰብለውንጌል ናት አሁንም ሁሉን ትተህ ከወገኖቻህ ጋር እጅህን ለኔ ሥጥ ካልሆነ ደግሞ ወደአገርህ ተመለስ . . . " የሚል ነበር። ግራኝ አሕመድ ፖርቱጋሎችን በመሉ መነኮሳት እያለ ይጠቅሳቸዋል።

ትግራይን ያስተዳድር የነበረውና ሮቤል በመባል የሚታወቀው የወቅቱ ባለሥልጣን ሕዝቡን በማስተባበርና ለጦርነት ዝግጅት የሚያስፈልገውን ሁሉ በማቅረብ ያሳየው ተሳትፎ በቃል ልገልፀው አልችልም እያለ ከፖርቱጋሎች መካከል እንዲ እድናቆቱን ይገልጻል (19)። ትግራይን ለማስተዳደር የሚሾሙ ሁሉ ትግራማሆን ይባሉ እንደነበር ፖርቱጋሎች ገልጸዋል። የሮቤል የመፃረግ ስምም እንደነሱ አባባል የሽው ነበር። የውጭ ጸሐፊዎች ከባሕር ወሽመጥ በስተምዕራብ የሚገኝ ትልቅ ተራራ እያሉ የዞቡልን ተራራ ይጠቅሱታል። በግራኝ ወረራ ጊዜ ይህ ተራራ የተለየ ታሪክ አለው። ግራኝ የዚህን ተራራ የእስትራቲጂ ጠቃሚነት ሰላወቀ በማንኛውም አቅጣጫ ድል ሲመታ ፈጥኖ የሚመሸገው በዚሁ ነበር። ከዚሁም በመነሳት የአካባቢውን ቅኝት ሲያደርግ የላሊበላን እድባራት አገኛቸው። ነገር ግን ሊያጠፋቸው አልፈለገም። መላ ኢትዮጵያን ተቆጣጥሮ በሱ መሪነት ሰላም ሲበፍን እድባራቱን ወደ መስጊድ ለመለወጥ ምኞት ነበረው። ስለዚህ የሱ ወታደሮች ጥፋት እንዳያደርሱባቸው የተለየ ጥበቃ እንዲደረግላቸው አድርጓል።

ፖርቱጋሎች ስለኢትዮጵያ ወቅቶች ሲገልጹ የክረምቱ ወራት ስድስት ወር ሙሉ እንደነበር መስከረዋል ይሽውም ከሚያዝያ እስከ መስከረም ነው። እንደነሱ አባባል የህንድ ክረምትም ልክ

እንደኢትዮጵያ ከሚያዝያ እስከ መስከረም ባሉት ሰድስት ወራት ነው የሚሆነው ከውጭ ረዳቶች ጋር ተሰልፈው ድል የተቀዳችበትን የመጀመሪያው ጦርነት ውጤት መልካም ቢሆንም የብዙ ሰው ሕይወት የተከፈለበት ነበር። የብዙዎቹ እርቦኞች ቁጥር ተቀንሷል። ስለዚህ የሚቀጥለው ጦርነት ባስቸኳይ ቢጀመር ውጤት አልባ እንዳይሆን ለሚቀጥለው ዓመት እንዲሆን ወሰኑ።

በሰሜን ተራራ ዙርያ የአይሁድ እምነት ተከታዮች በብዛት ይገኙ ነበር። በዚሁም የአይሁዶች ተራራ እየተባለ ይጠቀስ ነበር። ፈረንጆቹ ሰሜን ለማለት ይመስላል /ጀሜን/ በማለት ጠቅሰውታል። የሰሜን ተራራ አካባቢ፣ ጠገዴ ላስታና ወገራ ከአከሱም ዘመነመንግሥት ጀምሮ የአይሁድ እምነት ተከታዮች በብዛት ሠፍረውባቸውል። ሙሉ በሙሉ ተቀባይነት ባያገኝም ጉዲት ከነሱ መውጣቷ ይነገራል። አይሁዶቹ ጊዜ እየጠበቁ የሥልጣን ተጋሪዎች እስከመሆን የደረሱበት ጊዜ ነበር። በዘጠነኛውና በ16ኛው ክፍለዘመን መጨረሻ አካባቢ የተወሰኑ አካባቢዎችን በመቆጣጠር በፖለቲካ የበላይነትን ይዘው ታይተዋል። የኋለኛው እንቅስቃሴአቸው በአፄ ሠርፀድንግል ዘመን ነው የታየው። ሰሜንና ወገራ በነሱ ቁጥጥር ሥር ውለው ነበር። አመራራቸው ግን ከግራኝ አመራር የክፋ ጭካኔ የተሞላበት ነበር። በተለይ በወገራ ክርስቲያን ላይ ያደረሱት ዕልቂት አረመኔነትን የተሞላበት ነበር። ብዙ ሳይቆዩ በአፄ ሠርፀድንግል ከወገራ ተባረሩ። በመከታተልም በሰሜን የነበረውን የነሱን ኃይል ለመሥበር ባካሄዱት ዘመቻ ብዙ የአይሁድ እምነት ተከታዮች ለአፄ ሠርፀድንግል ተከታዮች እጃችንን አንሰጥም በማለት በገዛ ራሳቸው ገደል እየገቡ አልቀዋል። የአፄ ሠርፀ ድንግል ወታደሮች የአይሁዶቹን

ምሽግ ለመቆጣጠር የቻሉት ከነሱ የሚወርድባቸው የገደል ናዳ ብዙ ጉዳት ካደረሰባቸው በኋላ ነው።

አባ ነዋይ የተባሉ መነኩሴ በወገራ ሕዝብ ላይ ከአይሁዶች የደረሰው ግፍ በጣም አሳዘናቸው። መነኩሴው ከአፄ ሠርፀድንግል ወታደሮች ጋር በመሆን የሕዝቡን ደም ለመበቀል ተነሳሱ። ወታደሮቹንም ሕፃን ሽማግሌ ሴት ወንድ ሳይሉ እንደፈጁ ገዙቱዋቸው። ግዝቱ በክርስቲያንነትም ሆነ በሰብአዊ ተፈጥሮ ሕግ መሠረት ቦታ የለውም። ስህተት ነው። የአፄ ሠርፀድንግል ወታደሮች አካባቢውን ተቆጣጥረው አሰላ በሚያካሂዱበት ወቅት ከወታደሮቹ አንዱ እንዲት የአይሁዶቹን ሴት በምርኮኝነት ደዞ በገደሉ አፋፍ ላይ ሲጓዝ ሕይወቷ ካንተጋር ትጥፋ በማለት ሴቷ ወታደሩን ንትታ ገደል ገባች ሁለቱም ሞቱ ይባላል።

ፈላሾች /አይሁዶች/ ከክርስቲያኖቹ የኢትዮጵያ መሪዎች ጋር መስማማት እየተሳናቸው በየዘመናቱ ግጭት ቢያነሱም ግራኝ ከክርስቲያኖቹ ለይቶ አላያቸውም እሱ የተመለከተው ክርስቲያን አለመሆናቸውን ሳይሆን ከስልምና ውጭ መሆናቸውን ብቻ ነው። እነሱንም ከያሉበት ፈጅቷቸዋል። ስለዚህ የነሱ ከክርስቲያኑ ሕዝብ ጋር ማበር ለግራኝ ውድቀት ከፍተኛ ድርሻ ነበረው። ከግራኝ ወረራ በፊት ጀምሮ የኢትዮጵያውያን የመገበያያ ገንዘብ እሞል ጨው ሁኖ ቆይቷል። ይህን ከምሥራቅ ኢትዮጵያ እያመጡ በንግድ ለሕዝቡ እንዲዳረስ የሚያደርጉ እነሱ ነበሩ። በግራኝ ወረራ ጊዜ ግን የነሱ የሥራ ድርሻ ከፍተኛ ሆኖ ተገኘ ከውጭ የመጣው ጠመንጃም ሆነ መድፍ ጥድት አልነበረውም ባሩድ እየተሞላ ነበር የሚተኮሰው በብዙ የኢትዮጵያ ምድር ባሩድ መኖሩ በታወቀም ለማዘጋጀቱ ዕውቀት ያላቸው

ያስፈልጋል። ስለዚህ ፈላጎች /እይሁዶች/ ባሩዱን የማዘጋጀት ጥሩ ፅውቀት ያላቸው ሆነው ተገኙ። ያገልግላቸው ጥቅም ስለታወቀ በእተጊ ሰብላሙንጊልና ተከታዮቻቸው ድጋፍ ለሚቀጥለው የጦርነት ጊዜ የሚበቃ ባሩድ እንዲያዘጋጅ ተደረገ። ፖርቱጋሎችና በእተጊ ሰብላሙንጊል የሚመራው ጦርም ከገላውዴዎስ ጋር እንዴት ለመገናኘት እንደሚችሉና ተጣዩ የጦር ፍልምያ እንዴት መካሄድ እንዳለበት ሲያጠኑ ከረሙ።

ክፍል 2. ሁለተኛው የሰሜን አካባቢ ጦርነትና

የዶምክርስቶፎር ሞት፤

በግራኝ ወረራ ጊዜ በደብልጥ ኢትዮጵያውያንን የፈጁ ቱርኮች ናቸው። ግራኝ የጦር መሣሪያ ርዳታ ብቻ ሳይሆን በሺ ከሚቆጠሩ ወታደሮች መካከል አብዛኞቹ ቱርኮች ነበሩ። የውጭ ርዳታው ቀደም ብሎ ቢመጣ ኑሮ ያሁሉ ጥፋት ባልተከሰተም ነበር። የእተጊ ሰብላሙንጊል ከውጭ ረዳቶች ጋር መንቀሳቀስን አይቶ ለጦርነት በፈቃደኝነት የተሰለፈው ሠራዊት ብዛት ይህንን ያመለክታል።

የእሸንጊን ሐይቅ ተንተርሶ ከሚገኘው ተራራ አካባቢ ሁለተኛው ጦርነት ተካሂደ። ጦርነቱ የተጀመረው በ1534 ዓ.ም በወርሐ ነሐሴ ነው። እንዳንድ ጸሐፊዎች ግን ሁለተኛው ጦርነት በሰሜን ተራራ አካባቢ እንደተካሄደ ይገልጻሉ። ቀደም ሲል የዞብል ተራራ በመባል የተጠቀሰውና ግራኝ ዋና መንሐሪያው አድርጎ የቆየበት ቦታ ይኸው ነበር። የዞብል ተራራ ከሰሜን ተራራ ጋር የተያያዘ በመሆኑ በሁለቱም

ስሞች /ሰሜንና ዞብል/ መጠቀሱ ለታሪክ ዘጋቢዎች ግራ ሳያጋባ አልቀረም።

ከዚሁ ጦርነት ቱርኮች ተቀላቅለውበት ለብዙ ዓመታት በምሽግነት የኖሩ በመሆኑ በፖርቱጋሎች የሚመራው የኢትዮጵያ ጦር ተሸነፈ። ብዙ ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋላውያን አለቁ። ከእተጊ ሰብላሙንጊል ጋር ተሰልፈው ቁስለኞችን በማከም ከነበሩት ሴቶች መካከል ሁለቱ ቆሰሉ። ከፖርቱጋሎች መካከል ሁለት መቶ ያህሉ በዚሁ ረገፉ ዶምክርስቶፎር ቆሰሉ። ከሞቱት የፖርቱጋል ወታደሮች በተጨማሪም አሥራ አራቱ የቆሰሉ ነበሩ። ዶምክርስቶፎር ከቆሰሉት ወገኖቹ ጋር ባንዱ የጫካ ቦታ ተደበቀ። እንደገና ከተደበቀበት በግራኝ ሰላዮች ተያዘና ወደግራኝ ተወሰደ ለመያዙ ምክንያት የሆነችው እንዲት መንገደኛ ሴት ናት የሚሉ አሉ። ስለሴትየዋ ሁኔታ ሁለት አባባሎች አሉ። እንደኛው ለግል ጉዳይዋ ስትጓዝ የሷን ኮቴ ተከትለው ጠላቶች ካለበት እንደደረሱ ሲገልጽ ሁለተኛው ደግሞ ሴትየዋ ሆን ተብሎ ለስላላ እንደተላከች ያስረዳል።

ግራኝ ዶምክርስቶፎር የስድሳ ፖርቱጋሎች ራስ በድንኳን ውስጥ በየግድግዳው ሰቅሎ አሳየው። በማያያዝም ከስለመ እንደማይገድለው ገለጸለት በጦርነቱ የቆሰሉ አጎቱና የወንድሙን ልጅም እንዲያከምለት ጠየቀው። እሱ ግን በመሞቱ ቆርጦ ሁሉንም እንቢ አለ በድጋሚ ሃይማኖቱን እንዲለውጥ ጠጋ ብሎ ቢጠይቀው ፊቱ ላይ ተፋበት ይባላል። ግራኝ ስለተበሳጨ ከግንድ ጋር አጣብቆ ካሠረ በኋላ ብዙ ሥቃይ ፈጽሞበት በመጨረሻ በፋስ ከትኩቱ ገደለው። በጦርነቱ ከሞቱት በበለጠ ታላቅ ድንጋጤና ሀዘን ተፈጠረ። ዋይታና ልቅሶ በዛ። እቲጌ ሰብላሙንጊልን የሱ በመሪነት መምጣት ነው ከጦር

ሚዲ እንዲሰለፉ ያበቃቸው ግን የሱ ባጭር መቅረትና የብዙዎች
ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋላውያን ማለት ከበፊቱ በበለጠ እደጋ ላይ
የወደቁ መሆናቸውን አሳያቸው። ይህ ሽንፈት ሊከሰት የቻለው በብዙ ሺ
የሚቆጠሩ የቱርክ ወታደሮች ከግራኝ ጋር ተሰልፈው በመዋጋታቸው
ነው። ግራኝ አሕመድ የዶም ክርስቲፎርምን እንገት ቆርጦ ለቱርክ
ዑስማን እንዲሠጡለት ለቱርኮቹ ወታደሮች ሰጣቸው ይህን ያደረገበት
ምክንያት ተጨማሪ የጦር መሣሪያ ከቱርክ እንዲላክለት ስለፈለገ ነው።
ይሁን እንጂ ቱርኮቹ ወታደሮች በዚህ አልተደሰቱም በጣም ቅር
ተሰኙ። የነሱ ፍላጎት ዶምክርስቲፎርን ከነሕይወቱ ይዘው ለቱርክ መሪ
መስጠት ነበር። ከግራኝ ጋር ተሰልፎ የመዋጋት ፍላጎታቸው በጣም
ተቀነሰ ከመካከላቸውም መለያየት ተፈጠረ።

ግራኝ ከዞብል እስከ ሰሜን ተራራ የመሸገውን ጦሩ አሰባስቦ
በጣና ምሥራቃዊ ክፍል ወደሚገኙ ሽንተረሮች አፈገፈገ። ምክንያቱም
በቱርኮች የሚደረግለት ድጋፍ ቀንሶ በመታየቱ ሁኔታው ስላሰጋው
ነው። በሌላ በኩል በሁለተኛው ጦርነት የብዙ ወገኖቻቸው ማለት
ይልቁንም የዶምክርስቲፎር መዋት ተስፋ ያስቆረጣቸው ፖርቱጋሎች
ወዳገራቸው ወይም ወደሀንድ ለመመለስ ወደምጽዋ ሄዱ ግን መርከብ
ስላላገኙ ከዚያው ብዙ ተጉላሉ። ጥቂት ወታደሮች ያሉባቸውን
ኢትዮጵያውያን እንደገና በአዲስ መልክ ለማሰባሰብ ብዙ ጊዜ ወስዶ
ምክንያቱም ዶምክርስቲፎር በሞተበት ጦርነት ያለቀ አልቆ የቀረው
በያለበት እንደተበታተነ ቀርቶ ነበርና።

ክፍል 3. የገላውዴዎስና የእቲጌ ሰብለወንጌል

መገናኘት ውጤት

የግራኝ ከዞብልና ከሰሜን ተራሮች ወደጣና አካባቢ ግፈገፈግ
ለገላውዴዎስና ለእቲጌ ሰብለወንጌል መገናኘት በር ከፈተ።
ፖርቱጋሎቹና እቲጌ ሰብለወንጌል በሰሜን አካባቢ ሁለት ጊዜ ጦርነት
ሲገጥሙ ለየብቻቸው ነበሩ። ከገላውዴዎስ ጋር የመገናኘት ዕትዳቸው
አለተሳካም ነበር። የግራኝ ወታደር አካባቢውን ሲለቅ ግን ወዲያው
ተገናኙ። ገላውዴዎስ ዶምክርስቲፎርን ለማየት በጣም ይጓጓ ነበር።
መሞቱን ሲሰማ በጣም አዘነ። ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋር ላገኛቸው
የፖርቱጋል ወታደሮች በቻለው ሁሉ እንክብካቤ አደረገላቸው።

ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ለሦስተኛ ጊዜ ለሚደረገው ጦርነት ዝግጅት
ቀጠለ ያንደኛውና የሁለተኛው ጦርነት የተመራው በዶምክርስቲፎር
ነበር። ሦስተኛው ጦርነት ደግሞ በገላውዴዎስ ይመራል። የሰሜን
ነዋሪዎች የአይሁድ እምነት ተከታዮች ባሩድ እንዲያዘጋጁ
በገላውዴዎስ ታዘዙ። የተበታተነው ወታደር ተሰባስቦና ግንባር ፈጥሮ
ለጦርነት መሰለፍ ብቃት እንዲኖረው እስኪሆን ድረስ አምስት ወር
በላይ ወስደ። ሁለተኛው ጦርነት በነሐሴ ወር 1533 ከተደረገ ወዲህ
የአዝመራው መሰብሰቢያ ወቅት በመድረሱ ሕዝቡ ምርቱን
እንዲሰበሰብ መታገሉ የግድ ነበር።

በዓለ ልደትን በሰሜን አካባቢ ካላለፉ በኋላ ከወደምዕራብ
አቅጣጫ የጦሩ ዘመቻ እንቅስቃሴ ተጀመረ። ስምንት ሺ እግረኛና
አምስት መቶ ፈረሰኞች ያሉበት ጦር በጥር 1534 ወገራ ደረሰ።

በወቅቱ እሥራ ሁለት ፖርቱጋሎች ብቻ ነበሩ። ከጦሩ ፊት ለፊት ሥዕል አድሕኖ ያለበት ሰንደቅ ዓላማ ይውለበለብ ነበር። የዚሁ ሰንደቅ ዓላማ ከለር (የቀለም ዓይነት) በውል አልታወቀም። እቴጌ ሰብላውንጌል ከደብረዳም ወርደው ዱባሩባ ሲጓዙ ከፊት ለፊት ይውለበለብ የነበረው ሰንደቅ ዓላማ ቀለም (መልክ) ነጭና ሰማያዊ ሆኖ ሥዕል አድሕኖ ሳይሆን መስቀል የተሳለበት ነበር የመስቀሉ መልክም ቀይ ነበር። በአራተኛው የሐንስ ዘመን መንግሥት የነበረው የሰንደቅ ዓላማ ዓይነት ከላይ የወይን ጠጅ ከመሀል ሲጫ ከታች አረንጓዴ መልክ ያለው ሆኖ ዙረያው በወርቅ ሐር የተጠለፈና በማህሉ ንጉሠ ነገሥት የሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ሥዩመ እግዚአብሔር የሚል ጽሑፍ ተጽፎበታል። በወርቅ የተጠለፈ መስቀልና የአንበሳ ምስል በማህሉ ይታያል (20)።

የግራኝ ኃይል በጣና አካባቢ ቢመሸገም ያንድ ክፍለ ጦር ሠራዊቱ ወገራን እንደተቆጣጠረ ነበር። ይህ ክፍለ ጦር ሦስት መቶ ፈረሰኛ ሁለት ሺህ እግረኛ ነበረው። በገላውዴዎስ የሚመራው ጦር በወገራ የመሸገውን ጦር ለመውጋት ሲነሻ አብረው የነበሩ እሥራ ሁለት ፖርቱጋሎች ወደእገራቸው ለመመለስ ወደምጽዋ የሄዱት ጓደኞቻቸው ወደእገራቸው የመመለሱ ጉዳይ ስላልተሰካላቸው እንደገና ወደ ማህል አገር በመመለስ ላይ ስለነበሩ እነሱ ሳይመጡ ጦርነት እንዳይከፍት አላስበው ነበር። ኢትዮጵያውያን ብቻ ጦርነቱን ከመሩት መሸነፍ ይመጣል የሚል አስተሳሰብ ነበራቸው። ገላውዴዎስ ግን በነሱ ሳይመራ በወገራ የመሸገውን የጠላት ጦር ገጠመውና ባንድ ሌሊት አፈራርሰው የወገራ ነዋሪዎች ክርስቲያንም ሳያስቡት ብርሃን ወጣላቸው የጦሩ መሪ በዚያው ተገደለ። ገላውዴዎስ ባለበት ወደፊት ገፋና

ከደንቀዝ እስከ ጣና የመሸገውን የግራኝ ጦር ተጋፍጠው ጦርነቱ የተጀመረው በወርቅ የካቲት 1534 ዓ.ም ነው።

የወርቅ የካቲት ጦርነት ከጥናት ውጭ የተጀመረ ነበር። ብዙ ዝግጅት አልተደረገበትም በመሆኑም የኢትዮጵያ ጦር ድል ተመታ። ብዙ ሕዝብም በጦርነቱ አለቀ። ከጦር መሪዎችም ብዙዎቹ ሞቱ የአፄ ገላውዴዎስ የአክስት ባል የነበረው ስመ ጥር ጀግና በዚሁ ተገደለ። ሽንፈቱ ብዙዎች ኢትዮጵያውያንን ተስፋ አስቆረጠ። ሁለት መቶ ዘመናዊ ጠመንጃ የታጠቁ ቱርኮችን ጨምሮ ከሰባት ሺህ በላይ በማላለቱ ግራኝ ለጊዜው እጅግ አይሎ ታየ።

ግራኝና ተከታዮቹ ባሉበት ሁሉ የሚኖሩ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ኑሮ ሰቆቃና ዋይታ ብቻ የዘወትር ዕድላቸው ነበር። ይህ ነው ለገላውዴዎስና ተከታዮቹ ዕረፍት የነላቸው። የነሱን ማሸነፍ በናፍቆት የሚጠባበቅ ክርስቲያን ቁጥር እጅግ ብዙ ነበር። በመሆኑም ኢትዮጵያውያን ብዙ ሳይቆዩ አትጣጫቸውን በመለወጥ የግራኝን ጦር ገጠሙት። ወድያውም ግራኝ ተገደለ። እሱ ተመትቶ ከወደቀ በኋላም ጠመንጃ የታጠቁት ቱርኮች አስቸግረው ነበር። ነገር ግን ከሁለት መቶዎቹ አርባ ያህሉ ብቻ ሲያመልጡ 160ዎቹ በጦር ሚዳው ረገፉ። የድል አድራጊነቱ ፍንጭ እንደታየ ግራኝ ከሰብአዊ ርህራሔ ውጭ በሆነ መንገድ ካንድ ቦታ አጭቆ ለባርነት ያዘጋጃቸውን በብዙ ሺ የሚቆጠሩ ሴቶችና ሕጻናት ክርስቲያን በወገናቸው ኢትዮጵያውያን የምሕረት ምርኮኞች ሆኑ። ከሞት የተረፉት የቱርክ ወታደሮች ድልወንበራን ተከትለው ወደ ሐረር ሸሹ።(21) ለባርነት ከያካባቢው የሰበሰባቸው ሴቶችና ሕጻናት ከየቤተሰቦቻቸው ጋር እንዲገናኙ ሲደረግ ታላቅ ደስታ ሆነ። ከጦርነቱ በስተመወረሻ የግራኝን ራስ ላመጣለት

ኢትዮጵያዊ ከሆነ እነዚህን እንደሚደርሱት ፖርቱጋላዊ ከሆነ ከፍተኛ ስጦታ እንደሚሰጠው ገላውዴዎስ ቃል ገባ የገላውዴዎስን ቃል ከሰሙ ኢትዮጵያውያን መካከል አንዱ ራሳው ከወደቀበት ፈልጎ እንገቱን ቆርጦ አመጣለት። ይሁን እንጂ ከፖርቱጋሎች መካከል ገዳዩ እሱ እንዳይደለ ተናገረ። ግራኝን መትቶ የጣለውን ሰው ለግዛት ምርመራ ተደረገ ግን የገዳዩ ግንኙነት ሳይታወቅ ቀረ። ስለዚህ ጋብቻውም ሆነ ስጦታው ሊሰጥ አልቻለም። የኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የአሥራ ሰድስት ዓመት መከራ በዚህ አከተመ። ግራኝና ተከታዮቹ የመጨረሻው አክርካሪያቸው ብጥስጥሱ ወጣ።

ከግራኝ ድል መመታት ቀጥሎ ለሥልጣን ሲሉ የሰለሙትንና የገዛ ወገኖቻቸውን ክርስቲያን ሲያስፈቅዱ የኖሩትን ሰዎች የማጣራት ተግባር ተደመረ። ከእኔ ልብነ ድንግል ዘመነ መንግሥት ጀምሮ የሥልጣን ሽኩቻ ከነበራቸው ባለሥልጣኖች መካከል ብዙዎች ከመሰለግቸው በላይ በግራኝ ዘንድ ታማኝነትን ለማግኘት ሲሉ ክርስቲያኑ ሕዝብ ከገባበት እየገቡ በየተገኘበት ሁሉ ይፈቅዱት ነበር ይባላል። በዚህ ተሰልፈው ወገኖቻቸውን ከፈቅዱት መካከል የባሕረ ነጋሽ አባት አንዱ ነበር። ባሕረ ነጋሹ ይስሐቅ በመባል ሲታወቅ የአባትየው ስም ግን አልተገለጸም። ይህ ሰው የግራኝ ታማኝ በመሆኑ የግራኝን ልጆች በሞግዚትነት አሳድጓል። ግራኝ በተገደለ ጊዜ በሞግዚትነት የተረከበውን ልጅ ይዞ ሸሽቶ ነበር። እንደገና ልጁን ይዞ ምሕረት በመጠየቅ ተመለሰ ምሕረትም ተደረገለት። የግራኝን ልጅ በእንክብካቤ እንዲያዝ ገላውዴዎስ ሰላዘዝ ምንም ሳይጓደልበት የተደላደለ ኑሮ ይኖር ነበር።

የባሕረ ነጋሽን አባት ሁኔታ የተመለከቱ ብዙዎች ከዳተኞች

ምሕረት ይደረግልናል እያሉ ገቡ። ገላውዴዎስ ግን ምሕረት አላደረገላቸውም ሁሉንም በሠይፍ አስቆረጣቸው ገላውዴዎስ በዚህ ተግባር ቀጥሎበት ነበር። ይሁን እንጂ ነገሩ የሚያዛልት ሆኖ ሰላገኘው በምሕረት ወደመቀበሉ አዘነበለ። ይህንን ዕድል ተጠቅመው ብዙዎች ከየተደበቁበት ለንጉሡ እጃቸውን ሰጡ። በምሕረት አዋጁ ተጠቅመው ከገቡት መካከል ዶምክርስቶፎርን ቆስሎ ከተደበቀበት ጫካ አድኖ በመያዝ ለግራኝ ያስረከበው ሰው ይገኛል። ይህ ሰው ለሥልጣን ሲል የሰለመና በግራኝ የመሪነት ደረጃ የተሰጠው ነበር። በሰሜን አካባቢ ክርስቲያኖችን ያሰቃየ እንደነበር ይነገርለታል። የለየለት አረመኔ በመሆኑ ዶምክርስቶፎር በቁስል እየተሰቃየ እያየው ለግራኝ አስረከበው። ምሕረት ተደርጎለት መመለሱን የተመለከቱ ፖርቱጋሎች መገደል አለበት እያሉ ገላውዴዎስን ይወተውቱት ጀመር።

እነሱ ዶምክርስቶፎርን አላልፎ መሰጠቱን ያውቁ ነበርና። ገላውዴዎስ ግን አዋጁን ለማፍረስ ስላልቻለ አላስገደለውም። ይሁን እንጂ ፖርቱጋሎቹ ካረፈበት ድንኳን በድንገት ደርሰው ገደሉት፤ ገላውዴዎስም ድርጊቱን አልተቃወመም ዝም አለ። (1)

መጽሐፈ ቂደር

በ16ቱ የስደት ዓመታት ግራኝ በተቆጣጠረው ሁሉ የሚኖር ዜጋ ትልቅም ይሁን ትንሽ ካልሰለመ ለመኖር አይችልም ነበር። ከዚህ የተነሳ ብዙ ሕዝብ ሰልሟል። የሰለመውን ሕዝብ እንደገና ወደ ክርስትና ለመመለስ ገላውዴዎስ መጽሐፈ ቂደርን ከፃረብኛ ወደ ግዕዝ አስተረጎመ። ቂደር የንሥሐ ጸሎት ማለት ነው። እንዳንድ መምህራን ቂደርን ከየሐንስ ጥምቀት ጋር ያያይዙታል። ይህ መጽሐፍ ጥንታዊ

እንደሆነ ይነገርለታል። በቤተክርስቲያን ሰደት ከተጀመረ እንስቶ ሰደትን ፈርተው ከሃይማኖታቸው የወጡትን ሁሉ ለመመለስ የቤተክርስቲያን አባቶች ይህን መጽሐፍ አዘጋጅተዋል። ከመጽሐፉ በስተመጀመሪያ ይህን የሚገልጽ ፍሬ ነገር እናገኛለን። ይህም የሚከተለው ነው። "...መጽሐፈ ቂደር ዘእንበሩ መምህራን በእንተ ዘክህደ ሃይማኖቶ እው እርኮስ ሥጋሁ ምስለ ዘእምዕመናን እው ተባእት እው እንስት እው መነኮስ እው መነኮሳይት" እማርኛ መጽሐፈ ቂደር ሃይማኖቱን ለካደ ወይም ላረከሰ ወንድም ይሁን ሴት የወንድ መነኮሴም ይሁን የሴት መነኮሴት የቤተክርስቲያን መምህራን ያዘጋጁት ነው። ቂደርና ቂድር የተምታቱባቸው ሰዎች ብዙ ናቸው። ማለትም ይህን መጽሐፍ ለመጥቀስ እንዲቀርቡ ቂደር ወይም ቂድር ሲሉ ይሰማል። ቂደር የሚል ቃል እንዲሁ በዘልማድ የተጀመረ እንጂ በመጽሐፍት አይገኝም። ቂደር ማለት ደግሞ የነገድ ስም ነው። የይስማኤል ልጅ የዘላኖች አባት ቂደር ይባላል (22)። ይህ መጽሐፍ ወደግዕዝ ከተተረጎመ በኋላ ቂድር ተባለ። በዓረብኛ ቀድር ይባላል። ትርጉሙ እድፍ ርኩስ ማለት ነው። መጽሐፈ ቂድር ኢትዮጵያ ውስጥ በእጩ እንባቆም እንደተዘጋጀ ያዘጋጁትም እጩ እንባቆም እንደሆኑ የጻፉ አሉ (23)። እጩ እንባቆም ዓረብኛን ስለሚያውቁ በትርጉሙ ጊዜ ተካፍለው ሊሆን ይችላል። በላቸው ተዘጋጅ ማለት ግን ስሕተት ነው። መጽሐፈ ቂድር የተዘጋጀበት አገርና ዘመን አልታወቀም ጥንታዊነቱ ግን አያጠራጥርም። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በዚሁ መጽሐፍ ተጠቅሟል የጠፉትን በጎችዋ መልሳለች በመጽሐፉ የሠፈረውን ጸሎት በውኃ ላይ ይደገምና ውኃው በተመለሱት ሰዎች ላይ ይረጫል። ወይም ይጠመቁታል። ጥምቀት አይደገምም። ስለዚህ ነው ከዮሐንስ ጥምቀት

ጋር መምህራን ቤተክርስቲያን ያያያዙት። የዮሐንስ ጥምቀት የንስሐ ጥምቀት እንደነበረ ቅዱስ መጽሐፍ ይናገራልና።

ክፍል 4. በዘመነ ገላውዴዎስ የታየው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮት

1. ጸም

ማንኛውም ክርስቲያን በዘመነ አቢይ ጸም ከወተት ከሥጋና ከቅቤ መከልከል ብቻ ላይሆን በሚጠጣ ነገር በኩልም ከማር ከሚሠራ ሁሉ ጠጅም ይሁን ብርዝ እንዲሁም ከወይን ጠጅና ከጠላ ይከልከል ነበር። የዘመነ ጸም ምግቦች ጤፍና ሥንዴ ከሌሎች የጥራጥራ እህሎች አንድ ላይ ተደባለቀው ይፈጫሉ። ከዚሁ የሚጋገረው እንጀራ ጎመንና ሌሎችም ቅጠላቅጠሎች በነግ ዘይት እየተቀቀሉ በሚዘጋጀው ወጥ ይበላል። ምግቡን በቀን አንድ ጊዜ ብቻ ይመገቡታል።

2. የሕዝብ ክርስቲያኑ በቅዱስ ቁርባን ተላትፎ

ምራቅን የትም መትፋት በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ዘንድ በፍፁም የተከለከለ ነበር። ሕጻናት ላይቀሩ ከወላጆቻቸው በሚሠጣቸው ትምህርት ሥርዓቱን ያከብሩት ነበር። የእስልምና እምነት ተከታዮች በጸማቸው ወራት በያሉበት ምራቃቸውን ይተፋሉ ክርስቲያኖቹም በባህል ደረጃ ከነሱ የወረሱት ይመስላል። ጥንት ግን ከሃይማኖት ጋር የተያያዘ ሥርዓት ነበረው። ቅዱስ ቁርባንን ለሚቀበል ሁሉ ምራቅን መትፋት አጥብቆ የተከለከለ ነው እየተባለ በቤተክርስቲያን ካህናት ስለሚነገር ክርስቲያኖች የካህናቱን ቃል ያከብሩት ነበር። ቅዱስ

የሚቀደሰው ለቆራቢዎች ስለሆነ በቤተክርስቲያን ቆሞ ያስቀደሰ ሁሉ ይቆርብ ነበር፤ የዘመናችን የቅዱሴ አፈጻጸም ለፎርም ያህል ነው። አንድም ቆራቢ ሳይኖር ለፎርም ብቻ ይቀደሳል። በጥንት ዘመን በቤተክርስቲያን ለቅዱሴ የተሰበሰቡ ቅዱሴ ከመጀመሩ አስቀድሞ ንስሐ ይገቡና የሁሉንም ንስሐ የተቀበለ ካህን ጸሎተ ንስሐን ያነባል። ከጸሎተ ንስሐው ቀጥሎ ቅዱሴ ይጀመር ነበር። የቁርባን ጊዜ ሲደርስ ሴቶች በሴቶች ቦታ ወንዶች በቦታቸው ተሰልፈው ቅዱስ ቁርባኑን ይቀበሉት ነበር።

3. የሕማማት ስግደትና በዓለ ትንሣኤ

ሰሙኑ ሕማማት ከሠርከ ሆሳዕና (አሁኑ ማታ) ይጀመራል። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የታለ ልዩነት ሳይኖራቸው ሁሉም በያቅራቢያቸው ከሚገኙ አድባራት በመገኘት ሌት ተቀን በመስገድ ሰሙኑን በሙሉ ያሳልፋታል። ፖርቱጋላዊው ታሪክ ጸሐፊ የዚሁ ሰሞን የኢትዮጵያውያንን ሥርዓተ ጸሎት እጅግ እያደነቀ ገልጾታል። ስለ ስርዓተ ስግደቱ ካሰረጸው ሰፊ ገለጻው ስጥ የሚከተለው ሐተታ ይገኛል። ...ንጉሡ ገላውዴዎስና እናቱ ሰብለወንጌል የሐዘን ልብስ ይለብሳሉ። (የሐዘን ልብሱ ዓይነት አልተገለጸም) ሌት ተቀን ከቤተክርስቲያን አይወጡም። ከእላተ ስቅለት እስከ እላተ ትንሣኤ ደግሞ ክርስቲያኖች በሙሉ በማያቋርጥ ዜማና ንባብ አገልግሎት ያከናውናሉ። ሰሙኑ ሕማማት ከመድረሱ በፊት ወንዶች ከየጫካው ማር ይሰበሰባሉ። የማሩ አሰባሰብ ለሁለት ነገር ነው፤ ማሩ ለበዓለ ፋሲካ እንዲጠጣ ይዘጋጃል ሰሙ ደግሞ ለዕለተ ትንሣኤ (ትንሣኤክ ለእለ አመነ

ሲባል) ለዑደት መብራት ይዘጋጅበታል። የቅዱሴ ስዑር ማታ ሴቶች ከወይራ ቅጠል የተሠራውን መስቀል በራሳቸው ጠጉር ላይ ይሰካሉ።

እኛ ባለንበት በዓለ ትንሣኤ በጣና አካባቢ ተከብሯል። ከአምስት መቶ የሚበልጡ መነኮሳት በከፍተኛ ድምጽ ሲዘምሩ አደሩ። ሥርዓተ ዑደቱ ሲካሄድ ንጉሡ ከእናቱ ጋር በተገኙበት ለኛም እንደ መኳንንቱ የክብር ቦታ ተሰጠን ጠመንጃችንን ይዘን ለበዓሉ ድምቀት ሰጠንው ሁላችን በያለንበት የያዝነውን ጠመንጃና ከዓረቦች የማረከነውን መድፍ ተኮስን። በዚህ ጊዜ ንጉሡና እናቱ እጅግ ተደሰቱ የግራኝን ውድቀት እሳይቶ ለዚህ ላበቃቸው አምላክ ምስጋና አቀረቡ። ከአሥራ ስድስት ዓመት የሰደት ዘመናት በኋላ ለዚሁ እላት በደስታ መከበር የመጀመሪያው ነበር። የዕለቱ ሥነ ሥርዓት በዚሁ ሁኔታ ሲፈጸም እስከሚቀጥለው አሁኑ ምንም ሳይለወጥ ሥርዓተ ጸሎቱ ቀጥሏል(23)።

የዚሁ ዘመን ወርቃ ከረምት እስኪያልፍ ድረስ ገላውዴዎስ በቁጥር እነስተኛ የሆኑትን የቤተመንግሥቱ ጠባቂዎች ብቻ አስቀርቶ ቀሪዎቹን ወታደሮች ፈረሰኛውና እግረኛው ለየብቻ በመመደብ በተለያዩ ቦታዎች ተመድበው እንዲከርሙ አደረገ። ምክንያቱም የጣና አካባቢ ነዋሪ ሕዝብ የግራኝ ምሽግ ሆኖ ስለቆየ በጣም ተጎሳቂሎ ስለነበር ወታደሩን ለመመዝገብ ባለመቻሉ ነው..."

ከሰደት ዓመታት በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ በዓለ ፋሲካን ብቻ በድምቀት መከበሩን ተመልክተናል። ቀጥሎ የምንመለከተው የዘመን መለወጫና መስቀል እንዴት እንደተከበሩ ይሆናል። በወርቃ መስከረም 1535 ዓ.ም ሦስት በዓላት በደመቀ ሁኔታ ተከብረዋል። እነሱም የዘመን መለወጫ መስቀልና የጸም ክርስቶፎሮ ተስካር ናቸው። የዘመን መለወጫውና መስቀል የአካባቢ ሥርዓት ምንም ለውጥ

አልነበረውም። በዋዜማው ምሽት በእካባቢው በሚገኙት ኮረብታዎች ደመራ ይቀጣጠላል። በንጉሡ ግቢም እንዲሁ እንደሌላው ሁሉ በተመሳሳይ ጊዜ ደመራው ይቀጣጠላል። ንጉሡ ከቤቱ ውስጥ ተቀምጦ በመስኮት ሥርዓቱን ይመለከታል። ከጧፍ የተሠራ ችቦ የያዙ ወታደሮች በህላት ተካፍለው ፈረሰኛው ባንድ በኩል እግረኛው በሌላ በኩል በመሆን ግቢውን ይዞራሉ። ሁሉም በዓሉን በተመለከተ መንፈሳዊ መዝሙር ይዘምራሉ። በበዓሉ ዕለት (መስቀልም ሆነ የዘመን መለወጫ) ምንም የተደረገ ነገር የለም መንፈቀ መዓልት ሲሆን ብቻ በቤተክርስቲያን ተቀደሰ።

ከሁለቱ በዓላት ቀጥሎ የተከበረው የዶምክርስቶፎር ተዝካር ነው። ለተዝካሩ በዓል ከመላ የኢትዮጵያ አድባራትና ገዳማት ተጠርተዋል። የተዝካሩ ግብዣ ባንድ ቀን አላላቀም ለብዙ ቀናት ቀጥሎ ነበር። ሦስቱንም በዓላት በኃላፊነት ያዘጋጀው ዴገልሃን ነው። ዴገልሃን የአፄ ልብነ ድንግል እነት ወለተትዱላን የተባለችውን ያገባ ሲሆን ንጉሡ ገላውዴዎስ ከቦታ ሲዘዋወር ሰንደቅ ዓላማ ይዞ ፊት ለፊት ይጓዛል። አፄ ልብነ ድንግል ያዕቆብ የተባለውን ልጃቸው አቤቶ ያዕቆብ በማለት ልብሰ መንግሥት አልብሰው ለመንዝ ሕዝብ በአደራ ሰጥተው ሲሄዱ ዴገልሃን ራስ ተብሎ እካባቢውን ይቆጣጠር ነበር። የግራኝ ጦር እየገፋ ሲመጣ ማያት በተባለው ቦታ የልብነ ድንግልን ግማሽ ጦር በመምራት አንድ ጊዜ ድል አድርጎት ነበር።

ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የዶምክርስቶፎር የገላውዴዎስና የእቴጌ ሰብላወንጌልን የተቀነባበረ አመራር በማግኘታቸው ክርስቲያናዊና ሰብአዊ ሕይወታቸውን ለመምራት የበቁት እስካሁን እንደተገለፀው አሥራ ስድስት ዓመት ሙሉ እጅግ የመረረ መከራ

አላልፈው ነው። ያ ሁሉ መሥዋዕትነት ባይከፈል ኑሮ የክርስትና እምነት በኢትዮጵያ ፈጽሞ ሊታይ አይችልም ነበር። እንደሌሊያ፣ ግብፅ፣ ሱዳንና ሌሎችም የምዕራብ አፍሪካ አገሮች የዓረቦች ባሕል ጽንጽና ሥርዓት መናሽሪያ ሆኖ ልትቀር ነበር። ከኢትዮጵያ የሚሠረዘው የክርስትና እምነት ብቻ አልነበረም። ኢትዮጵያውያንም ይጠፋ ነበር። የዓረቦች ዋና ዓላማ ኢትዮጵያዊ የሆነ በሙሉ በባርነት ሸጠው ከጨረሱ በኋላ ኢትዮጵያን የራሳቸው አገር ለማድረግ ነበር። ጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ግን ከሌሎቹ ያፍሪካ አገሮች የተለዩ ሆነው ተገኙ ከባርነት ይልቅ የተከፈለው መስዋዕትነት ተከፍሎ ማንነታቸውን ማስከበር መረጡ ያሰቡትም ተሳካላቸው።

ጥንታውያኑ ኢትዮጵያውያን የመጀመሪያዎቹን ክርስቲያኖች ይዘት ያላትንና እንደሌሎቹ የአውሮፓ አገሮች ከእሕዛብ የተወረሰ ባሕል ያልተቀላቀለበትን ቤተክርስቲያን ጠብቀው ለማቆየት የቻሉት በወንዝ በጽንጽና በልዩ ጥቅም ባይለያዩ ነው። የሥጋዊ ጥቅም ማስገኛ ቡድን በማጽጽም ሥውር ደባ ማራመድ በመካከላቸው አልነበረም። ታሪክ የሚጻፈው ትውልዱ የቀድሞውን ክርስቲያናዊ ሕይወት ተመልክቶ ካሁኑ ጋር በማመዛዘን ቤተክርስቲያኑን ለመጠበቅ ይችላል ዘንድ ነው።

ጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የአፍ ክርስቲያኖች ብቻ አልነበሩም። የልብና የሥራ ክርስቲያኖች ነበሩ እንጂ በዘመናችን በየጠረፋስ ይቅርና በየመሐል አገሩ ቃለ እግዚአብሔርን ሰምተው የማያውቁ እጅግ ብዙዎች ናቸው። አስታዋሽ ግን የለም(24)። በቤተክርስቲያን ጸጋ መንፈስ ቅዱስ ቢበዛ ይሻል ነበር። አሁን የሚታየው ግን የገንዘብ ብዛት ነው። ከገንዘቡ ጋር ጠላት ወደቤተክርስቲያን ገብቷል። የተረከበውን የሚያባከን ዘረቆርጥም

ይባላል። ማኅተመ ጋንዲ የተባለው ሕንዳዊ እንቅፅ ብፁእንን (ማቴዎስ 5) ተመልክቶ በዚህ የሚመሩ ካሉ ተጠምቂ ወደነሱ እገባለሁ አልፎ ነገር ግን የሚያነቡትን እንጂ የሚመሩበትን አላገኘም። ወደ ክርስቶስ እንዳይገባ ሰዎች በሩን ዘጉበት መምለኬ ጣሉት እንደሆነ ሞተ። በዘመናችን የምንመለከተው የቤተክርስቲያን ዙርያም ከዚህ የተለየ አይደለም። መጻሕፍትን የማንበብ ልምድ በሰው ሁሉ ቢኖር ለቤተክርስቲያን ምን ያስፈልጉታል። ለሚለው ጥያቄ መልስ ሊያገኝ ይችላል። መማር ለሰጋዊ ጥቅም ማስገኛ ብቻ ሆኖ መቅረት የለበትም ለመንፈሳዊም መቅረፍ አለበት።

ምዕራፍ ሦስት

የሮማውያን ጣልቃ ገብነትና የገላውዴዎስ የሃይማኖት

መግለጫ

አፄ ልብነ ድንግል በሥልጣን እያሉ የነበረው ግብፃዊው የኢትዮጵያ ጳጳስ አባ ማርቆስ በእርጅና ምክንያት ተዳክሞ ስለነበር የመርከብ ላይ የጠጉር አስተካካይነት ሥራውን በመተው የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን ለመቆጣጠር አልፎኑስ ወደ ኢትዮጵያ መጣ። እንዴ ከሮሜ ተሾምኩ ሌላ ጊዜ ከግብፅ ተላኩ እያለ ብዙ የማጭበርበር ውትወታ ቢያካሂድም ተቀባይነት አላገኘም። ተመልሶ ወደ አውሮፓ ሄደ። በኢትዮጵያ ሊቆይ ያልቻለው የግራኝ ወረራ ተጀምሮ ስለነበር ለሕይወቱ ስለሰጋ ነው። ግራኝ እንደተሸነፈ ወድያው መጣ። ከኢትዮጵያውያን ጋር ተሰልፈው ግራኝን በማስወገድ ከፍተኛ

አስተዋጽኦ ያበረከቱትን ፖርቱጋላውያን በመሣሪያነት ሊጠቀምባቸው ብዙ ሞከረ። በዚሁም ተግባሩ 12 ዓመት ያህል ቆየ።

ሁለት ዓመት ሙሉ ከኢትዮጵያውያን ጎድን ተሰልፈው በየጦር ሚዳው ከረገፉት የቀሩት ፖርቱጋላውያን ገላውዴዎስ እንደማንም ኢትዮጵያዊ ርስትና ጉልት ሰጥቶአቸው በሰላም መኖር የጀመሩትን የፖለቲካና የሃይማኖት ጥያቄ እንዲያቅርቡ ይገፋፋቸው ጀመር። እነሱ ያላሰቡትን ከልብነ ድንግል ጀምሮ ከኢትዮጵያ ምድር ተቆርሶ ለፖርቱጋል መንግሥት እንዲሰጥ ስምምነት ተደርጓል፤ እያለ በሀሰት እያግባባ ከኢትዮጵያውያን ጋር የነበራቸውን ወንድማዊ አብሮ መኖር እንዲበላሽ አልፎኑስ ዋና ምክንያት ሆነ (1)። በሌላ በኩል ጳጳስ ሆኜ የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን መምራት አለብኝ እያለ በግልጽ ገላውዴዎስን ከመጠየቅ አልፎ ስድቡንና ዘለፋውን ያወርደው ጀመር። ገላውዴዎስ ለፖርቱጋሎቹ ብቻ ጳጳስ መሆኑን አውቆለት ነበር። ነገር ግን በዚሁ አልረካም 12 ዓመት ሙሉ እንደተራገመና እንደተላደበ ኖረ። ገላውዴዎስ አባ ዮሳብ የተባለውን ግብጻዊ ጳጳስ አስመጣ። ወደ ሠላሳ ዓመታት ለሚጠጋ ጊዜ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጳጳስ አልነበራትም። የግራኝ ወረራ ከመጀመሩ አስቀድሞ ከገላውዴዎስና ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋር ተሰልፈው ለመልካም ዓላማ የቆሙትን ፖርቱጋላውያን መሣሪያ በማድረግ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንን በጎቶ ለመንጠቅ የሚከለፈለፈው አልፎኑስ ብቻ አልነበረም፤ እንደሬ ዳ አቪየዶ የተባለውም እንደሱ በማወናበድ የተሰለፈ ነበር። የዚሁ ሰው የትውልድ እገር አልተገለፀም ግን በሮማ ካቶሊክ ሥር በሚተዳደረውና ኢየሱሳውያን በመባል የሚታወቀው ድርጅት እባል ነው። እሱም ከሮማ ፓፓ ተሹሜ መጣሁ አለ። የአባዮሳብ ከግብፅ

1. አልፎኑስና ቢርሙዲዝ የአንድ ሰው ስሞች ናቸው። ስለዚህ እንባቢ ግራ መጋባት የለበትም።

መምጣትንና የአቤዶ መምጣትን ሲያይ አልፎኑስ ተበሳጭቶ ወደ አገሩ ሄደ። ገላውዴዎስ ለአቤዶ የፖርቱጋሎች ጳጳስ መሆኑን አወቀለት። ገላውዴዎስ ስለሃይማኖት ደብረ ዳም ላይ ብዙ ስለተማረ የጠለቀ የቤተክርስቲያን እውቀት ነበረው። ስለዚህ ከአቤዶ ጋር የሃይማኖት ክርክር ያነሳ ነበር። የራሱን እምነት ለማጠናከር እንጂ ሃይማኖቱን ለመለወጥ አይደለም።

አቤዶ የኢትዮጵያን አየር ከተለማመደ በኋላ እንደአልፎኑስ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጳጳስ መሆን አለብኝ እያለ ይወተውት ጀመር አልፎ ተርፎም ንጉሡን ተራ ስድብ ይሰድበው ነበር። ንጉሡ ግን ስድቡንና ውትወታውን በትዕግሥት ያልፈው ነበር። በሱ ተንኮልና በአልፎኑስ ምክር ፖርቱጋሎች ያገቡዋቸውን ኢትዮጵያውያት ሴቶች የካቶሊክን እምነት እንዲቀበሉ ያደርጉ ጀመር። ሁኔታውን ገላውዴዎስ ቢያውቅም ከነበረው የፖለቲካ ችግር አንጻር በዝምታ ተመልክቶታል የጽጽስናውን ነገር ላይሳካለት ሲቀር አቤዶ የዜግነት መብት ተሰጥቶአቸው በአገር የሚኖሩትን የፖርቱጋል ተወላጆች የፖርቱጋል ሰንደቅ ዓላማ እንዲያውለበልቡ ገፋፋቸው እነሱም ማውለብለብ ጀመሩ። ገላውዴዎስ ግን ድርጊቱን በዝምታ አላለፈውም ባስቸኳይ አስወረዳቸው ባገራ የማንም ባዕድ አገር ባንዲራ እንዲውለበልብ አልፈቅድም በማለት አስጠነቀቃቸው (25)።

ገላውዴዎስ የተወሰነ ማዕከላዊ መናገሻ አልነበረውም። በግራኝ የተመዘገበሩትን አብያተ ክርስቲያናት በማሳደስና በመሥራት ነው ዘመነ መንግሥቱን ያሳለፈው። በልብነ ድንግል ጊዜ በተደረገው ጦርነት ከግራኝ በፊት የኢትዮጵያን ክርስቲያን በድንገት እየደረሰ ይፈጅ የነበረው ማሕፋዝ በአባ ገብረ እንድርያስ ሲገደል ድል ወንበራ ግራኝን

አግብታ ስትኖር ግራኝ ሲገደል እንደገና አምልጣ ሐረር መግባቷ መገለፁ ይታወሳል። ሴትየዋ ድጋሚ ኑር የተባለውን ሌላ ሰው አገባች። ኑር የግራኝ የእህት ልጅ ነው። ኑር ድልወንበራን እንዳገባ ብዙ ላይቆይ ወታደር አሰባስቦ ወደሸዋ መሬት ተመልሶ በቡልጋ አካባቢ ወረራ ጀመረ።

ገላውዴዎስ የመካነ ሰማዕትንና የተድባበ ማርያምን እድላት አጠናቅቆ እንደገና ወደጎጃም በመመለስ ጎጃም ውስጥ የምትገኘውን ደብረወርቅ ማርያምን በማሠራት ላይ ነበር። የቡልጋን መወረር (በኑር) ሰማ። ጊዜው መርጋ ዓቢይ ጾም ወደማለቁ የተቃረበበት ነበር። ገላውዴዎስ የቡልጋ መወረርን ሲሰማ ባስቸኳይ ወደዚያው ዘመተ። ጦርነቱን በመምራት ላይ እያለ ሞተ። የሞተው በዕለተ ስቅለት ነው። ይህን በተመለከተ በክብረ ነገሥት የተጻፈውን እንመልከት "...ወሶበ ለምዓ ንጉሥ ምፅአተ ኑር አስተጋብአ ሠራዊተ ወሐረ ይጻባዕ ወእንዘ ይትረአይ ገፀ በገፀ በፅሑ መነኮሳት ጎበ ንጉሥ አባ ዮሐንስ ዘደብረ ሊባኖስ ወእባ መቃርስ ወካልእን ብዙጋን መነኮሳት...ወሞተ በይእቲ ዕለት ምስለ ብዙጋን መነኮሳት..."(26)

አማርኛ ንጉሡ የኑርን መምጣት በሰማ ጊዜ ሠራዊቱን ሰብስቦ ይዋጋ ዘንድ ሄደ። የደብረ ሊባኖስ አባ ዮሐንስና አባ መቃርስ ያሉባቸው ብዙ መነኮሳትም አብረው ዘመቱ በዚያውም ሞቱ።

አቤዶ ለሚከተለው እኩይ ዓላማ መንገድ ያገኘ መስሎት "ገላውዴዎስ ሊሞት የቻለው የካቶሊክን እምነት ባለመቀበሉ ነው" እያለ ያስወራ ጀመር። ክርስቶፎር ደጋማ አራት መቶ የፖርቱጋል

ወታደሮችን መርቶ የመጣው ከዓረቦችና ከቱርኮች ጥፋት የኢትዮጵያ ክርስቲያኖችን ለመታደግ ነበር እንጂ እምነታቸውን ለማስለወጥ እንዳልነበር መገለፁ እይዘነጋም። ፖርቱጋሎች ከብዙ አገር መካራ በኋላ ዕቅዳቸው የተሳካላቸው በኢትዮጵያ ብቻ ነው የግራኝን ጦር ከአተጊ ሰብለወንጌልና ከገላውዴዎስ ጋር በሚጋፈጡበት ጊዜ ለሕይወታቸው ቅንጣት ያህል እንዳልሳሱና ወደ ኋላ እንዳላሉ ታሪኩ በግልጽ አሳይቶናል። ቤርመዴዝና አቬዶ ግን በመከራ ወቅት ዳር ተቀምጠው ሲመለከቱ ኑረው የሰላም ፍንጭ ሲታይ የተኩላነት ጠባያቸውን በበግ ለምድ ሸፍነው ብቅ አሉ። ብዙ ነገርንም አበላሹ። ትክክለኛቸውን ፖርቱጋሎች በማታለል ስህተት ላይ እንዲወድቁና የነሱን ግላዊ ፍላጎት ማሟያ እንዲሆኑ ገፋፋቸው።

ቤርመዴዝ ፖርቱጋሎችን አወናብዶ ከጉያው ቢያስገባም ከነሱ አልፎ ሌላ ተከታይ በማጣቱ ለወደፊት ኢትዮጵያ ችግር ላይ የምትወድቅበትን አጋጣሚ ለመጠበቅ ወደአገሩ ተመልሶ ሄደ። አቬዶ ግን በርግማንና በስድብ ለብዙ ጊዜ ኢትዮጵያ ውስጥ ተቀመጠ። አቬዶና ቤርመዴዝ በመካከላቸውም መግባባት እንዳልነበረ ይታያል። ሁለቱም ከርማ ፓፓ ተሹሜ የመጣሁ እኔ ነኝ እየተባባሉ እርስ በርስ ይወነጃጃሉ ነበር።

ከገላውዴዎስ ቀጥሎ የመንግሥትነትን ሥልጣን የተረከበው ሚናስ ምንም እንኳን የኢትዮጵያ ምሥራቃዊ ክፍል በቱርኮች በመያዝ ምክንያት ከፍተኛ የፖለቲካ ችግር ቢኖረውም አቬዶን እንደወንድሙ ገላውዴዎስ ሊታገሠው አልቻለም። ከሁሉ አስቀድሞ በጋብቻ ምክንያት የካቶሊክን እምነት የተቀበሉትን ኢትዮጵያውያት ሴቶች ወደቀደመው የአርቶዶክስ እምነታቸው እንዲመለሱ ሲል አወጀ። ፖርቱጋሎች

ያለገደብ ይዘውት የነበረውንም ርስት እየቀነሰ ለኢትዮጵያውያን ሰጠ። አቬዶን ወደግዛት አስገባው የግዛት ዘመኑ ሲጨርስ አቬዶ ወደድዋርዋ ሄደና በዚያው ቆይቶ ሞተ።

ገላውዴዎስንም ተራ ስድብ በመሰደብ አቬዶ አናዶት ነበር። የጥንት ኢትዮጵያውያን ነገሥታት የትም ይሁን ኅራዴ ከወገባቸው አይለዩም ነበር። ገላውዴዎስ ኅራዴውን ታጥቆ በቤተመንግሥቱ ግቢ ሲዘዋወር አቬዶ በለመደው ልቅ የሆነ ቅጥ የለሽ እንደበቱ ሰደበውና ኅራዴውን መዝዞ ለመምታት ቃጣው። ወዲያው ግን ስሜቱን በመቆጣጠር እንተ ወራዳ በገላውዴዎስ እጅ ሰማዕትነትን ተቀበለ እንድትባል ነው የፈለግኸውን ያህል ክብርስ ላንተ አልሰጥህም አለው ይባላል።

ታሪክ ነገሥትና ክብረነገሥት እየተባሉ በየገዳማቱና አድባራቱ የሚገኙ መጻሕፍት ብዙ መስተካከል የሚገባው ስሕተቶች ይዘው ይገኛሉ። ታሪክነገሥት ተብሎ በሚጠቀሰው መጽሐፍ ውስጥ ስለእጼ ሚናስ ከመዘገበው ታሪክ መካከል አተጊ ሰብለወንጌልና ገላውዴዎስ ሚናስን ለጦር መሣሪያ መያዣ ለፖርቱጋል ንጉሥ ሸጠውት እንደነበርና ገላውዴዎስ ሲሞት ሚናስ በካቶሊኮች ተቀብቶ ከርማ ሲመጣ የካቶሊክ ጳጳስ አብሮት መጥቶ እንጦጦ ላይ ስለተቀመጠ የነጃም ቅብአቶች እየመጡ ከሱ ከህነት ይቀበሉ እንደነበር ያትታል። ይህን የሚጽፉት የግዕዝን ቋንቋ ያወቁ ካቶሊኮች ሊሆኑ ይችላሉ ወይም ደግሞ ቅብአቶችን ለማስጠላት ኢትዮጵያውያን ጽፈውት ሊሆን ይችላል። እስካሁን እንደሚታወቀው ቅብላት የሚለው የሃይማኖት ስያሜ የተነሳው በአሥራ ሰባተኛው ክፍለ ዘመን ነው (1)።

1. በዚህ ዘመን እካባቢ ከካቶሊኮች መካከል አንዱ መጥቶ በአዲስ አበባ እካባቢ ከሚገኙ ተራራዊ ባንቶ ተቀምጦ ነበር። እንጦጦ ግለትም በእርምጃ የተራራ የወል ስም እንደሆነ ካቶሊካዊው ቋንቋ ባለግወቁ ዝምተኛ ሲሆን ቢናገርም የመናፍቅነት ቃል ስለሚናገር በዚህ ምክንያት የእንጦጦ መጥቶ ሲናገር በላማት ያቀውም እራት እንደሚባል ይታረዳል።

የዘን 4 65
Zone 4 Public Library

ገላውዴዎስ የፈረሱትን እብያተ ክርስቲያናት በማደስና ለቀቢጸ ተስፋ ተጋልጠው የኖሩትን ክርስቲያን በማረጋጋት ብዙ ደክሟል። ቤርሙዴዝና አቤዶ ደግሞ ለአሥራ ዘጠኝ ዓመት ያላ የኢትዮጵያውያን ቤተክርስቲያን ህልውና ለማጥፋት ብዙ ተፍጨርጦረዋል። ብዙ የሃይማኖት ምስቅልቅልነት እንዲከሰትም አድርገዋል። ነገር ግን የሁለቱ መሠሪዮች እሚከላ የተሞላበት ትምህርት ሥር እንዳይሰድ ገላውዴዎስ የሃይማኖት መግለጫ አውጥተዋል። የሃይማኖት መግለጫው ትምህርተ ገላውዴዎስ በመባል ይታወቃል። በትምህርቱ ውስጥ የጳውሎስን መልእክት /ገላትያ 10÷15/ በመጥቀስ መሠረት በማድረግ የመገረዝን አላስፈላጊነት ገልጿል። ስለቅዳሜ መከበር ባሰፈረው ሐተታ በቅዳሜና በአሁኑ የአካባቢ ሥርዓት ልዩነት ሊኖር እንደማገባ ካሰረዳ በኋላ፣ በተለይ የክርስቲያን የቅዳሜን አካባቢ ከአይሁድ ጋር እንዳይመሳሰል መጠንቀቅ እንደሚያስፈልግ ይመክራል። ሥጋን ስለመብላት ያሰፈረው መግለጫ በጳውሎስ መልእክት ወደሮሜ ሰዎች በተጻፈው /ሮሜ. 14÷13 . 23/ ፍሬነገር የተመሠረተ ነው። ይህንኑ በማብራራት በእግዚአብሔር ፊት ሁሉም የተባረከና ለሰው ልጆች የተሠጠ ነው ይላል። ከዚህ ጋር ያስቀመጠው አንድ ታሪክ አለ። ታሪኩ ቆስጠንጢኖስን ይመለከታል። ትልቁ ቆስጠንጢኖስ ክርስትናን የተቀበሉ አይሁድ የአሳማን ሥጋ በእለተ ትንሣኤ እንዲበሉ አስገድዷቸው ነበር ይልና ድርጊቱን ይቃወማል የሃይማኖት መግለጫው በግዕዝ ብቻ ተጽፎ ስለሚገኝ በግዕዝና በአማርኛ ቀጥሎ ቀርቧል።

በስመአብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፩ አምላክ። ዝንቱ ውሉቱ ሃይማኖት የ ወሃይማኖት አበው የ ነገሥት እስራኤላዊያን ወሃይማኖት መርዒት የ እለህለው በዐፀደ መንግሥት የ። ንሐነ ነእምን በ፩ አምላክ ወበወልዱ ዋሕድ ኢየሱስ ክርስቶስ ውሉቱ ቃሉ ወውሉቱ ኃይሉ። ውሉቱ ምክሩ ውውሉቱ ጥበቡ። ዘህለው ምስሌሁ እምቅድመ ይትፈጠር ዓለም። ወበደኅሪ መዋዕል መጽእ ኅቤን እንዘ ኢየዐርቅ እመንበረ መለኮቱ። ወተሰብእ እመንፈስ ቅዱስ ወእማርያም እምቅድስት ድንግል። ወተጠምቀ በዮርዳኖስ በ፱ ክረምት ወኮነ ብእሴ ፍጹመ ወተሰቅለ ዲበ ዕፀ መስቀል በመዋዕል ጴጣሎስ ጳንጤኖዊ። ሐመ ወሞተ ወተቀብረ ወተንሥእ በነግሰበት ዕለት። ወእምዝ በ፱ ዕለት ዓርገ በስብሐት ውስተ ሰማያት ወነበረ በየማነ አቡሁ። ወካዕበ ይመጽእ በስብሐት ይኮንን ሕያዋነ ወሙታነ ወእልቦ ማኅለቅት ለመንግሥቱ። ወነእምን በመንፈስ ቅዱስ እግዚእ ማሕያዊ ዘሠርፀ እምአብ። ወነእምን በእሐቲ ጥምቀት ለስረየተ ኃጢአት። ወንሴፎ ትንሣኤ ሙታን ለሕይወት ዘይመጽእ ለዓለም አሜን። ንሐነስ ነሐውር በፍኖተ ንጉሥ ጽዩሕ አማኖዊ ወኢናዶንን ኢለየማን ወኢለፀጋም እምትምህርተ አበዊን ፤ወጀሐዋርያት ወጳውሎስ ፈልፈለ ጥበብ ወቂ ወቂ እርድእት ወ፫፫፫ ወ፩ ርቱዓነ ሃይማኖት ዘተጋብኡ በኒቅያ ፫ ወ፱ በቁስጥንጥንያ ወ፪፫ በኤፌሶን። ከመዝ እስብከ ወከመዝ እሚህር እነ ገላውዴዎስ ንጉሥ ዘኢትዮጵያ ወስመ መንግሥት የ እጽናፍ ሰገድ ወልደ ወናግሰገድ ወልደ ናእድ። ወበእንተ ምክንያተ እክብሮትን ዕለተ ቀዳሚት ሰንበት እኮ ዘናክብራ ከመ አይሁድ እለ ሰቀልዎ ለክርስቶስ እንዘ ይብሉ ደሙ።

ላዕሊን ወላዕላ ውሉድን። እስመ እመንቱስ አይሁድ ሊይቀድሱ ማየ
ወሊያንድዱ እሳተ ወሊያበስሉ ጽብሐ ወሊያሐብዙ ኅብስተ ወሊያፈልሱ
እመቤት ውስተ ቤት።

ወባሕቱ ንሕነስ ናከብራ እንዘ ናዓርግ ባቲ ቁርባን ወንገብር
ባቲ ምሳሐ በከመ እዘዙን አበዊን ሐዋርያት በዲድስቅልያ። እኮ ዘናከብራ
ከመ ሰንበተ እሑድ እንተ ይእቲ ዕለት ሐዳስ ዘይቤ ዳዊት በእንቲእሃ
ዛቲ ዕለት እንተ ገብረ እግዚእብሔር ንትፈሃሕ ወንትኅሆይ ባቲ። እስመ
ባቲ ተንሥእ እግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ ወባቲ ወረደ መንፈስ ቅዱስ
ላዕላ ሐዋርያት በጽርሐ ጽዮን። ወባቲ ተሰብእ ውስተ ክርሠ ቅድስት
ማርያም ድንግል በኩሉ ጊዜ። ወባቲ ይመጽእ ደግመ ለዕሄተ ዳድቃን
ወለፍዳ ጋጥእን።

ወበእንተ ሥርዓተ ግዝረትኒ እኮ ዘንተገዘር ከመ አይሁድ
እስመ ንሕነ ናአምር ቃለ ምህሮሁ ለጳውሎስ ፈልፈለ ጥበብ ዘይቤ
ተገዝሮሂ አይበቁዕ ወኢተገዝሮሂ ኢያሠልጥ ዘእንበለ ዳእሙ ሐዳስ
ፍጥረት ዝውእቱ ለሚን በእግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ። ወካዕበ ይቤ
ለሰብእ ቆሮንቶስ ዘሂ ነሥእ ግዝረተ ኢይንሣእ ቁልፈተ። ኩሉ መጽሐፈ
ትምህርቱ ለጳውሎስ ህለወ ኅቤን ወይሚህረን በእንተ ግዝረት ወበእንተ
ቁልፈት። ወባሕቱ ግዝረትስ ዘኮነ በኅቤን በልማደ ሀገር ከመ ብጥንተ
ገጽ ዘእትዮጵያ ወናባ። ወከመ ስቁረተ እዝን ዘሰብእ ህንድ። ዘንተስ
ዘንገብር እኮ በዐቂበ ሕገገ ኦሪት ዳእሙ በልማደ ሰብእ።

ወበእንተ በሊዓ ሐራውያኒ እኮ ዘንትካላእ በዐቂበ ሕገገ ኦሪት
ከመ አይሁድ ለዘኒ በልዓ ኢናስቆረሮ ወኢናረኩሶ ወለዘኒ ኢበልዓ ከመ
ይብላዕ ኢናጊብር። በከመ ጸሐፈ አቡነ ጳውሎስ ለብሔረ ሮሜ እንዘ
ይብለ ዘኒ በልዐ ኢይመንኖ ለዘኢይበልዕ ወለኩሉሙ እግዚእብሔር

ተወክሮሙ። መንግሥተ እግዚእብሔር ኢኮነት በመብልዕ ወበመስቲ
ኩሉ ንጽሕ ለንጹሐን ወእኩይስ ለሰብእ በሊዕ ምስለ ዕቅድት። ወማቲምስ
ወንጊላዊ ይቤ አልቦ ዘይክል አርኩሶቶ ለሰብእ ዘእንበለ ዘይወፅእ
እምእፋሁ። ወዘሂ ውስተ ክርሥ ይበውእ ወይትገመር ጽመ ወይትገደፍ
ወይተከወው ወይንጽሕ ኩሉ መባልዕት። ወበብሂለ ዝንቱ ቃሉ ነሰተ ኩሉ
ሕንጻ ስሕተቶሙ ለአይሁድ እለ ተምህሩ እምጽሐፈ ኦሪት።

ሊተስ ሃይማኖትየ ወሃይማኖተ ካህናት ማእምራን እለ ይሚህሩ
በትእዛዝየ በዐፀደ መንግሥትየ ወኢይትገሃሡ እመፍናተ ወንጊል
ወእምትምርተ አቡነ ጳውሎስ ኢለየማን ወኢለፀጋም። ወበመጽሐፈ
ታሪክኒ ጽሑፍ ሀሎ በመጽሐፈ ዚእነ እስመ ቆስጠንጢኖስ ንጉሥ እዘዘ
በመዋዕለ መንግሥቱ ለኩሉሙ እለ ተጠምቁ አይሁድ ከመ
ያብልዕሙ ሥጋ ሐራውያ በዕለተ ትንሣኤሁ ለእግዚእን ኢየሱስ
ክርስቶስ። ወባሕቱ በከመ አደዋ ልቡ ለሰብእ ይትጊረም እምበሊዓ ሥጋ
እንሰላ። ቦ ዘያፈትር ሥጋ ዓሣ ወቦ ዘያፈትር በሊዐ ሥጋ ዶርባ። ወቦ
ዘይትጊረም እምበሊዐ ሥጋ በግዕ ለኩሉ ዘከመ አደዋ ልቡ ይተሉ።
ከመዝ ውእቱ ሥምራቱ ወፈቃዱ ለሰብእ። በእንተ መብለዐ ሥጋ
እንስላስ አልቦ ሕገ ወእልቦ ቀናና ውስተ መጽሐፈ ሐዲስ፤ ኩሉ ንጽሕ
ለንጹሐን። ወጳውሎስኒ ይቤ ዘሰ የእምን ኩሉ ለይብላዕ።

ዘንተ ኩሉ ዘጽህቁ ለጽሑፍ ከመ ትትእምር ጽድቀ ሃይማኖትየ።
ተጽሕፈ በ፲ ወ፳፻፴፱ ዓመት እምልደተ እግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ
እመ ፳፻፲ ለሰኔ በሀገረ ዳሞት።

አማረኛው - በስመእብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፩ዱ እምላክ

በግዛቲ የሚኖሩ መንጋዎቹና የራሴ ያባቶቼም እስራኤላውያን
ነገሥት ሃይማኖት ይህ ነው። እኛ ባንድ እምላክ እናምናለን ባንድ ልጁ

ሊያሰሩ ከርስቶስም እናምናለን። እሱ ቃሉ ነው እሱ ኃይሉም ነው። እሱ ምክሩ ነው እሱ ጥበቡም ነው። ዓለም ሳይፈጠር ከሱ ጋር የነበረ በኋለኛውም ዘመን ከመንበረ መለኮቱ ሳይለይ ወደኛ መጣ። ከመንፈስ ቅዱስና ከግርያም ቅድስት ድንግልም ሰው ሆነ። በ፱ ዘመንም በቶርዳናስ ተጠመቀ። ፍፁም ሰውም ሆነ በጴንጤናዊ ጴላጦስ ዘመንም በዕፀ መስቀል ላይ ተሰቀለ። ታመመ፣ ሞተ፣ ተቀበረ፣ በሦስተኛውም ዕለት ከሙታን ተለይቶ ተነሣ ከዚያ በ40 ዕለት በምሥጋና ወደሰማያት ዓረገ በአባቱ ቀኝም ተቀመጠ በሕያዋንና በሙታን ላይ ይፈርድ ዘንድም ዳግመኛ ይመጣል። ለመንግሥቱም ፍጻሜ የለውም። ማሕየዊ በሚሆን ከአብ በሠረጸ መንፈስ ቅዱስም እናምናለን። ለጋጢአት ሥርየት በአንዲት ጥምቀትም እናምናለን ለሚመጣው ሕይወት የሙታንን ትንሣኤ ተስፋ እናደርጋለን እስከ ለዓለሙ አሜን።

እኛስ በተጠረገና አማናዊ በሆነ የንጉሥ መንገድ እንሄዳለን። ከአባቶቻችን አሥራ ሁለት ሐዋርያት የጥበብ ምንጭ ከሆነው ጳውሎስ ትምህርት ከሰባ ሁለት አርድዕት ትምህርት ከሦስት መቶ አሥራ ስምንት ሃይማኖታቸው ከቀናት በኋላ የተሰበሰቡ አባቶች በቁስጥንጥንያ ከተሰበሰቡ መቶ ሃምሳ አባቶች በኢፈሶን ከተሰበሰቡት ሁለት መቶ አባቶች ትምህርት ወጥተን ወደቀኝ ወይም ወደግራ እናዘነብልም። የናእድ ልጅ ወናግሠገድ ልጅ አጽናፍ ሠገድ የመንግሥቱ ስም የሆነው እኔ የኢትዮጵያ ንጉሥ የሆንኩ ገላውዴዎስ እንደዚሁ እሰብካለሁ እንደዚሁም አስተምራለሁ ዕለተቀዳሚት ሰንበትን ስለማክበር በተመለከተ ደሙ በኛ ላይና በልጅ ልጆቻችን ላይ ይሁን በግሉት ከርስቶስን እንደሰቀሉት አይሁድ አይደለም የምናከብራት እነዚያ አይሁድ በዕለተ ቀዳሚት ውሃ አይቀዱም እሳት አያነዳም ወጥ

አይሠሩም፣ እንጀራ አይጋግሩም ከቤት ወደቤት አይመላለሱም። እኛ ግን ምሥጢረ ቁርባንን በመፈጸም አባቶቻችን ሐዋርያት በዲዲስቅልያ እንዳዘዙን ማዕድ በማዘጋጀት እናከብራታለን። ሐሴትን እናድርግ በርስዋም ደስ ይለን ዘንድ እግዚአብሔር የሠራት ቀን ይህች ናት። /መዝ.118÷20/ ብሎ ዳዊት እንደተናገራት አዲስ ዕለት እንደሆነችው እሁድ ሰንበት እናከብራትም። እሁድ ሰንበት ጌታችን ሊያሰሩ ከርስቶስ የተነሳበት፣ መንፈስ ቅዱስ በሐዋርያት ላይ በጽርሐጽየን የወረደባት በቅድስት ድንግል ከርስ ያደረባት ናት። ዳግመኛም ለጸድቃን እሴታቸውን ለጋጥአን ፍዳቸውን ለመክፈል በዚችው ዕለት ይመጣል።

የግዝረት ሥርዓትን በተመለከተም እንደ አይሁድ እንገዛርም። በሊያሰሩ ከርስቶስ ማመንን መሠረት ያደረገ አዲስ ፍጥረትን ሆኖ መገኘት እንጂ መገረዝም ቢሆን ወይም አለመገረዝ አይጠቅምም ብሎ የጥበብ ምንጭ የሆነው ጳውሎስ ያስተማረውን ትምህርት እናውቃለንና /ገላትያ 5÷5.69 ፖቆሮ.7÷19/ ሁለተኛ ለቆሮንቶስ ሰዎች መገረዝም አለመገረዝም አይረባም ብሎአቸዋል። የጳውሎስ የትምህርት መጽሐፍ በኛ ዘንድ አለ። ስለግዝረትና ስለቁልፈት /ሸለፈት/ ያስተምረናል። በሀገራችን የሚታየው ግዝረት ከጥንታውያን የኖባና የኢትዮጵያ የመጣ ልማድ ነው። የሕንድ ሰዎች የጀሮ ላይ ቀለበት አለቸው ይህም ባሕላቸው ስለሆነ ነው። በሰው አካል ላይ የምናየው ሁሉ የአራትን ሕግ ለመጠበቅ ሳይሆን ከሰው ልማድ የመጣ ነው።

የእርያን ሥጋ ለመብላት የአራትን ህግ በመጠበቅ ከመብላት እንከለክልም። ይህን የሚያደርጉ አይሁድ ናቸው። የበላውን እንጸየፈውም የማይበላውን እንዲበላ እናስገድደውም። አባታችን ጳውሎስ የበላው ያልበላውን አይናቀው። /ሮሜ.14/3/ ሁሉንም

የግራኝ ዘመንና በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ስም ሰፊ ቦታ በኢየሩሳሌም ተጠብቆ ይኖር ነበር። ኢየሩሳሌምን ከሚያስተዳድሩ መንግሥታት ቦታውን የተረከቡት ኢትዮጵያውያን ነገሥታት ስለሆኑ ዴርሡልማን ተባለ። ዴርሡልማን ማለት የንጉሥ ገዳም ማለት ነው። ኢትዮጵያውያን ክርስትናን ከተቀበሉ ጀምሮ ከኢየሩሳሌም አልተለዩም። በ388ና በ389 መካከል አ.ደ.ረ.፳፱ /ኢ.ደ.ረ.፳፱/ የተባለው ሮማዊ ለወገኖቹ ወደሮም በጸፈው ደብዳቤ ኢትዮጵያውያን ከግብፆችና ሕንዶች ጋር በኢየሩሳሌም ይኖሩ እንደነበር ገልጿል (27)። ከ8ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ለሁለት ጉዳዮች ኢትዮጵያውያን በኅብረት የየብስ ላይ ጉዞ ያደርጉ ነበር። የባሕሩ ላይ ጉዞ በዓረቦችና በቱርኮች የባሕሩ መገናኛ ስለተገታ ይመስላል። አንደኛው ጉዞአቸው ከግብፅ ጳጳስ ለማስመጣት ሲሆን፤ (28)። (29)። ሁለተኛው ኢየሩሳሌምን ለመሳለም ነበር። አንድ ሰውን ያልገለፀ ምዕራባዊ ለመሳለም በ470 ዓ.ም ኢየሩሳሌም ሂዶ በነበረ ጊዜ ብዙ ኢትዮጵያውያን በነዋሪነት መመልከቱን ገልጾ ጽፏል። በነዋሪነት ካያቸው ኢትዮጵያውያን ሌላ በግመሎች ተጭነው ኢየሩሳሌም ሲገቡ ሌሎች ኢትዮጵያውያንን በሲናይ በረሃ መመልከቱንም ያስረዳል። ተወላጅነቱ የአንግሎሳክስን የሆነውና ጀርመን ውስጥ ያንዱ ክፍል ኢጲስ ቆጶስ የነበረው /ዊሊየል/ በመባል የሚታወቀው ሰው ኢየሩሳሌም ለሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ምግብ ሳይሆን አይቀርም በማለት የታሪክ ሊቃውንት ይገምታሉ።

የጥንት ኢትዮጵያውያን ወደ ኢየሩሳሌም ጉዞ በሁለት የተከፈለ ነበር። ይኸውም የባሕርና የየብስ ነው።

እግዚአብሔር ተቀሏቸዋልና እንዳለ። የእግዚአብሔር መንግሥት በመብልና በመጠጥ አትገኝም። ንፅሕና ላላቸው ሁሉ ንፁህ ነው። እየተጠራጠሩ የሚበሉት ብቻ ነው መጥፎ። ወንጌላዊው ማቴዎስ ሰውን የሚያረክሰው ከአፋ የሚወጣ ብቻ ነው ብሏል።

የኔ ሃይማኖትና እኔ በምገዛው አገር በትዕዛዜ የሚያስተምሩ አባቶቼ ካህናት ሃይማኖታቸው ይህ ነው። ከወንጌል መንገድና ከአባታችን ጳውሎስ ትምህርት ወደግራና ወደቀኝ አይሉም። ክርስትና የተቀበሉትን እየሁድ ንጉሥ ቆስጠንጢኖስ በዘመነመንግሥቱ በእለተ ትንሣኤ የእርያ ሥጋን እንዲያበሉዋቸው አድርጓል የሚል የታሪክ መጽሐፍ አለ። ነገር ግን ሰው ሁሉ ልቡ እንዳሰበው የእንስሳት ሥጋ ከመብላት ይከለክላል ወይም ይበላል። የዓሣ ሥጋ የሚወድ አለ የዶሮ ሥጋን የማይበላ አለ። ሰው ሁሉ ልቡ እንዳሰበው የእንስሳት ሥጋ ከመብላት ይከለክላል ወይም ይበላል። የዓሣ ሥጋ የሚወድ አለ የዶሮ ሥጋን የማይበላ አለ። የበግ ሥጋንም የማይበላ አለ ሰው ሁሉ እንደፍላጎቱ የተለያየ ነው። በሐዲስ መጽሐፍ ስለእንስሳት ሥጋ መብላት የተደነገገ ሕግም ሥርዓትም የለም። ለንፁሐን ሁሉ ንፁሕ ነው። ጳውሎስም የሚያምን ሁሉ ይብላ ብሏል። ይህን ሁሉ ለመጻፍ የተገደድኩት የሃይማኖቱ እውነተኛነት እንድትታወቅ ነው።

ነሐሴ ፳፫፻፱፻፱ ዓመተ ምሕረት በሀገሪ ዳምት ተጻፈ።

ሀ. የየብስ ጉዞ - በመሠረቱ በየብስ ለመጓዝ የሚገደዱት የገንዘብ አቅም የሌላቸው መሆናቸውን እንገነዘባለን። የየብስ ላይ ጉዞው በበለጠ እደጋ የነበረው /የወጣ፣ የወረርሺን፣ የሸፍታ . . . /። የየብስ ተጓዥዎች በሐግሌን በኩል ወደክረን ከዚያ ምድረ ሱዳንን አቋርጠው፣ ግብፅ ይደርሳሉ። በመቀጠልም ከየብስ ወደየብስ በሥዊዝ ካናል በኩል ተሻግረው ኢየሩሳሌም ይደርሱ ነበር።

ለ. የባሕር ላይ ጉዞ - የባሕር ተጓዥዎች የእግር ጉዞአቸው እስከቀይ ባሕር ድረስ ብቻ ነበር። ቀይባሕርን በመርከብ አቋርጠው ወደየመን ይሄዳሉ። ከየመን በሁለተኛ መርከብ ወደጅዳ ይሄዳሉ። ከጅዳ በሦስተኛ መርከብ ሰዊዝ ድረስ ይጓዛሉ። ከሰዊዝ እስከ እስክንድርያ ወደብ ድረስ በእግር ይጓዙና ከእስክንድርያ ወደብ በመረከብ ተሣፍረው ጃፍ ወደተባለው ወደብ ይደርሳሉ። ከጃፍ ወደብ የሁለት ቀን መንገድ በፅግር ተጉዘው ኢየሩሳሌም ከተማ ይደርሳሉ።

የይኩናአምላክ ልጅ ያግብአጽዮን ባይብራስ ወደተባለው የግብፅ ሠልጣን ስለጳጳስ ጥያቄ መልእክተኞችን ወደግብፅ ሲልክ በመልእክተኞቹ እማካይነት በኢየሩሳሌም ለሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ደብዳቤና ሥጦታ መላኩ ተጽፏል። ደብዳቤው በዓረብኛ ተተርጉሞ በግብፅ ቤተመዛግብት ተጠብቆ ይኖር ነበር። ከዚያ ወደ ፖሪስ ቤተመጻሕፍት ተወሰዷል። ዛሬም በዚያው ይገኛል። ዋናው የግዕዝ ጽሑፍ ግን ሊገኝ አልቻለም። ደብዳቤው በስተመጀመሪያው ያስፈረው ሰላምታን ነው። የደብዳቤው ዋና ፍሬ ነገር መነኮሳቱ ብርድና ቃጠሉ ከሚፈራረቅበት አገር ሃይማኖታቸውን ጠብቀው ለመኖር መቻላቸውን ይዘረዝራል። በመልእክተኞቹ በኩል ለመነኮሳቱ ሥጦታ መላኩንም ያብራራል። የሥጦታው ዓይነት መቶ ሻማንና አንድ

ቀይ ሐር መጎናጸፊያን ያጠቃልላል። ሥጦታዎቹን በበዓላት ብቻ እንዲጠቀሙባቸው ያሳስባል። ደብዳቤው በስተመጨረሻው ያስፈረው ፍሬ ነገር መነኮሳቱ ስለሚያስፈልጋቸው ሁሉ እንድ ዓንድ ዘርዝረው በጽሑፍ እንዲልኩለት ንጉሡ መጠየቁን ነው።

በጥንት ዘመን በኢየሩሳሌም የሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ለታላላቅ መንፈሳውያን በዓላት ዕለታዊ ድርሰት እያዘጋጁ በያሬዳዊ ዜማ በማቀናበር ይዘምሩ ነበር። ቋሚውን የያሬድ ዜማ ያልተጠቀሙበት ምክንያት ምናልባት ድንን የተማሩ ሊቃውንት እዚያው ለመሄድ ፈቃደኞች ሳይሆኑ ቀርተው ይሆናል። የጥንት ዘመን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ከማንም ሥጋዊ ጥቅም በበለጠ ቅድምያ ይሠጡት የነበረው ለማስተማሩ ሥራ ነበር። በተቀመጡበት አካባቢ የተማሪ እጥረት ከገጠማቸው በስፋት ጉባኤ የሚተክሉበትን ቦታ ፍለጋ ይጓዛሉ። ስለዚህ ኢየሩሳሌም ቢሄዱ የሚማርላቸው ስለማይኖር የዚማ መምህራን በኢየሩሳሌም የነበሩ አይመስልም። በ14ኛው ክፍለ ዘመን ለበዓል ሆሣዕና ያዘጋጁት ባለእዝማች ድርሰት ተገኝቷል። ድርሰቱ ከዚህ በታች ቀርቧል። "ንዚኑ ከብራ ለእድግት እስመተፅዕነ ለእሌሃ ነደእላት፣ ነበልባል ጋይል አ ትሕትና ዘእንበለ መሥፈርት፣ አ ትሕትና ዘእንበለዓትም፤ ተቀበልዎ ነሂአሙ ዓዕፁቀ በቀልት ደቂት ለእሩግ መሕፃናት።"

ድርሱልጣን ከመቸውም በበለጠ ታዋቂነትን አግኝቶ የታየው በ14ኛው ክፍለዘመን ነው። ሆራ፣ ዘዊላና ቁስቋም በተባሉ ቦታዎች ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ብዙ መንፈሳዊ ሥራን በማከናወን ላይ ነበሩ። መልካሙ መንፈሳዊ ሥራቸው በብዙ አገሮች ታውቆ ነበር። ከዚያም አልፈው ዓለማቀፍነት ይዘት በነበራቸው ገዳማት ለምሳሌ

እንደደብረሲና በመሳሰሉት ገዳማት ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ይገኙ ነበር። በተለይ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ያልነበሩባቸው ገዳማት በግብፅ አልነበሩም።

በ15ኛው ክፍለ ዘመን ይህ ሁኔታ እንዳለ ነበር ምንም የተጓደለበት ነገር አልነበረም። እሥራ እንደ ያህሉ ኢየሩሳሌምን የተሳለው አውሮፓውያን በኢየሩሳሌም ስለነበሩ ኢትዮጵያውያን መናንያን ብዙ ጽሑፍ አስፍረዋል። ከእሥራ እንዲ መካከል ሃንስትርት ይጠቀሳል። ሃንስትርት ትውልዱ ጀርመን እንደሆነ ታውቋል። ይህ ሰው በጌታ መቃብር ላይ ቦታ ከነበራቸው አገሮች መካከል ኢትዮጵያውያን መሆናቸውን ገልጾ ጽፏል። ሁለተኛው ስለኢትዮጵያውያን ገልጾ የጻፈው ሩስያዊ ካህን ግራቴኒዬ ይባላል። አርመኖችና ኢትዮጵያውያን ብቻ በጌቲሴማኒ ቦታ እንደነበራቸውና በዚሁም ቤተክርስቲያን ሠርተው መንፈሳዊውን ሥራቸው ያከናውኑ እንደነበርና ጌቲሴማኒ የተባለው ቦታ በኢትዮጵያውያን ብቻ ይጠበቅ እንደነበር ገልጿል።

በ1434 ዓ.ም እፄ ዘርአያዕቆብ ለመነኮሳቱ መጽሐፈ ሲናዶስን እንደላኩ ይነገራል። ከላኩት መጽሐፍ ውስጥ ". . . ወከፈለከው ከመትትለምኑ መካናቲሁ ትዳላተ እመካነ ቄፅረቱ እስከመካነ ዕርገቱ" የሚለውን የግላቸው የግበረታቻ ድጋፍ አስፍረውበታል።

ከመጽሐፈ ሲናዶስ በተጨማሪ እፄ ዘርአያዕቆብ ለመነኮሳቱ ደብዳቤ ጽፈው ነበር። በደብዳቤውም ሆነ ከመጽሐፈ ሲናዶሱ ጋር ባሠፈሩት ጽሑፍ ኢትዮጵያውያን መናንያን በግንኙነትም የኢየሩሳሌም የአምላኮት ቦታ የራሳቸው የሆነ ይዞታ እንደነበራቸው የሚያስረዳ ነው። በጌታ መቃብር ግርያም መግደላዊት ጌታን ያየቸበት ቦታ፣ ጌቲሴማኒ፣ ቤተሐሌም፣ ደብረዘይት የኢትዮጵያውያን ይዞታዎች እንደነበሩ

የሚያሳይ የእፄ ዘርአያዕቆብ ማስረጃ አለ። በተጠቀሱት ቦታዎች የሚበሩ መብራቶች እፄ ዘርአያዕቆብ ልከዋል። በ16ኛው ክፍለዘመን መጀመሪያ ገደማ

1. ኢትዮጵያውያን በጎልጎታ ከአርመኖች አጠገብ መቀደሻ ነበራቸው፤
2. ጌታ የእሾህ አካሊል ከዳፋበት ቦታ የተሠራው ግርያም መግደላዊትና የሐንስ መጥምት መቀደሻዎች፤
4. አብርሃም ልጁ ከሰዋበት ቦታ የሚገኘው መቀደሻ፤
5. ደብረ ጽዮን ያለው የዳዊት ዋሻ የኢትዮጵያውያን ይዞታ ሆኖ ማየቱን የቤኒሰ ነዋሪ የሆነው ቦርቦኔ ምሮሲኒ መሥክረዋል። ይህን ለማለት የቻለው ኢየሩሳሌም ሄዶ ሁሉን ስለተመለከተ ነው በግርያም መግደላትና የሐንስ ስም እንደ ላይ ቤተክርስቲያን መሥራት የጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ልማድ ነበር። የመጀመሪያው የአክሱም ጽዮን የቤተክርስቲያን ሕንፃ እንደ ላይ የተያያዘ ሆኖ የግርያም መግደላዊትና የሐንስ ቤተክርስቲያን ነበረበት። ይህም በክፍል እንደ ተዘርዘረ ተገልጿል።

እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን በይዞታም በመንፈሳዊ ሥራ እንቅስቃሴም የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከአገር ውስጥ ብቻ ሳይሆን ከአገር ውጭም በተስተካከለ ሁኔታ ጥሩ ርምጃ ስታሳይ ቆየች። ከዚያ ወዲህ ግን በውስጥም በውጭም የነበረው የእድገት ርምጃዋ ተገታ፤ መገታት ብቻ ሳይሆን የተከታዮቿ ቁልቁል መንሸራተት እንደ ብሎ ጀመረ። የኢየሩሳሌሙ ይዞታዋም የመበላሸቱ ምክንያት የተጀመረው በዚሁ ዘመን ነው። የግራኝ ወረራ በአገር ውስጥ እንደደረሰው ዕልቂት በኢየሩሳሌም አላደረሰም። ነገር ግን በ16ኛው የወረራ ዘመን በኢየሩሳሌም የነበሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት እየሞቱ አለቁ። ይዞታቸው

የሆነ የኢ.የሩሳሊያም እካባቢ ቦታ ሁሉም አደጋ ላይ ወደቀ። ከዚያ ወዲህ የተነሱ የኢትዮጵያ ነገሥታት ስለኢ.የሩሳሊያም ምንም ትኩረት አልነበራቸውም።

በ17ኛው ክፍለዘመን መጀመሪያ ሁለት ኢትዮጵያውያን ብቻ ከኢ.የሩሳሊያም ታይተዋል። እነሱም አንድ ካህንና አንድ ምዕመን ነበሩ። አብርሃም ልጁን የሰዋበት ቦታ ባንዲት ኢትዮጵያዊት ሴት ብቻ ሲጠበቅ ማየታቸውን ከምዕራባውያን ጸሐፊዎች መካከል የገለጹ አሉ። በ1652 ዓ.ም አንድ ቂስና ጥቂት ምዕመናን በዚሁ እንደነበሩም ተገልጿል። ሁኔታው እየከፋ ሂደ በ18ኛው ክፍለዘመን አንድም ኢትዮጵያዊ በዚሁ የማይታይበት ሁኔታ ተፈጠረ። ይህም የዴርሡልማን የጨለማ ዘመን ተብሏል። ከ18ኛው ክፍለዘመን እስከ ዘጠነኛው መጀመሪያ ላይ ጥቂት ኢትዮጵያውያን መነኮሳት በኢ.የሩሳሊያም መሰብሰብ ጀምረው ነበር። እነሱም በ1830 ዓመተ ምሕረት በቦታው በተነሳው ተላላፊ በሽታ አለቱ።

እንደና አንዳንድ እያሉ ከጊዜ ወደጊዜ ጥቂት መነኮሳት መሰባሰብ ጀመሩ ከተሰበሰቡት መነኮሳት መካከል የቡልጋ ተወላጅ የሆኑ አባ ወልደ ሰማዕት አንዱ ናቸው። እዚህ የሐንስ በሰሜን ምሥራቅ ኢትዮጵያ በወራሪነት የገቡትን ግብዎች ጠራርገው ሲያስወጡ ግብዎቹ ብዙ ንብረት እያንጠባጠቡ ሸሹ። ከነሱ የተገኘው ንብረት በአንድ የእዚ የሐንስ ቤተመንግሥት ግቢ ተከማችቶ እያለ አባ ወልደ ሰማዕት ከኢ.የሩሳሊያም ተነስተው ደስታቸውን ለመግለጽ ወደ እዚ የሐንስ መጡ ንጉሠ ነገሥቱን አግኝተው ደስታቸውን ከገለፁ በኋላ በምርኮ የተከማቸውን ንብረት ተመልክተው በጣም አደነቁ። እዚ የሐንስም ንብረቱ የሚጠቅማቸው ከሆነ አንዲትም ሳያስቀሩ እንዳለ ተረክበው

ወደ ኢ.የሩሳሊያም እንዲወሰዱት ፈቀዱላቸው እዚ የሐንስ ይህን ማድረጋቸው ከአራት መቶ ዓመታት ላላነሰ ጊዜ በጎስጃላ ኑሮ ጊዜያቸው በመግፋት የኖሩትን የኢ.የሩሳሊያም ኢትዮጵያውያን መነኮሳት የሞራል ድጋፍ እንዲሆናቸው በማሰብ ነው። መነኮሳቱም ከእዚ የሐንስ የተደረገላቸውን ሥጦታ ሲያዩ ከፍተኛ የመንፈስ ጥንካሬ ተሰማቸው። ይሁን እንጂ መነኮሳቱ ዘረ ቆርጥሞች አልነበሩም። የተላከውን ንብረት አልተቀራመቱትም። በዘመኑ የራሳቸው የሆነ የእምልኮት ቦታ አልነበራቸውም ስለዚህ ከተላከላቸው ንብረት ቀንሰው ቦታ ገዙበትና ከዚያው በቀረው ንብረት ቤተክርስቲያንን ማሠራት ጀመሩ።

በዚህ መካከል እዚ የሐንስ በመተማው ጦርነት ሞቱና እዚ ምኒልክ ተተኩ። የኢ.የሩሳሊያም ኢትዮጵያውያን መነኮሳት በቀረው ንብረት የቤተክርስቲያኑ ሕንፃ ሊያልቅላቸው ስላልቻለ ተጨማሪ ገንዘብ እንዲልከላቸው እዚ ምኒልክን ጠየቁ። መነኮሳቱን ወክለው ጥያቄውን የላኩት ከላይ ሰማቸው የተጠቀሰው አባ ወልደሰማዕት ናቸው። ነገር ግን ምንም መልስ ሳይሰጣቸው ብዙ ቆዩ በመጨረሻም መልስ ስላጡ ሌላ አማራጭ አገኙ። ይኸውም ከተገዛው ቦታ ቀንሶ መሸጥና በተገኘው ሽያጭ በጅምር የቀረውን የቤተክርስቲያኑ ሕንፃ ማስፈፀም ነበር ይህንንም አደረጉ።

በዚህ መካከል በምንኩስና ፎርም እየተጠቀሙ የውስጥ ለውስጥ ፖለቲካ አራማጆች እንደገቡ እንረዳለን። የቤተክርስቲያኑ ሕንፃ ለፍፃሜ ደረሰ ደብረ ገነትም ተብሎ ተሰየመ። የገዳሙ አበምኔት አባ ወልደሰማዕት በቤተክርስቲያኑ መግቢያ በር ላይ በእዚ የሐንስ መሠራቱን የሚገልጽ የግዕዝ ጽሑፍ በጉልህ እንዲነበብ አድርገው አጻፉበት። በዚህ ጊዜ ከመነኮሳቱ መካከል ለሰላዩነት የተቀመጡት

መነኮሳት የአፄ ዮሐንስ ስም በቤተክርስቲያኑ በር ላይ መጻፉን በመቃወም አባ ወልደሰማዕትን በአፄ ምኒልክ ከሰሉዋቸው። እፄ ምኒልክም አባ ወልደሰማዕትን ወደ እዲስ አበባ አስመጥተው የአፄ ዮሐንስን ስም በማስገባታቸው ከወቀሱዋቸው በኋላ በግዞት ደብረ ሊባኖስ አስገቡዋቸው። አባ ወልደ ሰማዕት ከደብረ ሊባኖስ ጠፍተው በዕግር ጉዞ ምድረ ሱዳንና ምድረ ግብፅን በማቋረጥ ኢየሩሳሌም ተመለሱ። ይሁን እንጂ መነኮሳቱ ንጉሣችንን ከድተህ የመጣህ ነህ በማለት ወደ ገዳሙ እንዳይገቡ ከለከሉዋቸው። እሳቸውም ስደተኛ ሆነው ቀሪውን ሕይወታቸው በመግፋት በዚያው ሙተው ቀሩ (30)።

ከ19ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ አገርንና ቤተክርስቲያንን የሚያስመሰግኑ መነኮሳት በኢየሩሳሌም እጅግም አልታዩም። የሌሎች አገሮች አብያተ ክርስቲያናት ወደ ኢየሩሳሌምም ሆነ ወደ ሌላ መነኮሳትን ሲልኩ ከፍተኛ ጥንቃቄ ያደርጋሉ። የሚላከው መነኩሴ በራሱ ጥያቄ ሳይሆን በቤተክርስቲያን ትዕዛዝ ነው። የሚላከበትንም የሥራ ድርሻ ያውቃል። ዓለማቀፋዊ ዕውቀትም ይኖረዋል። ከገዳሙ ትዕዛዝና ሀግ ውጭ የትም አይንቀሳቀስም። አለማቀፋዊው ዕውቀቱና ክርስቲያንነቱ ጊዜ አይሰጠውም በግል ጥናትና በመደበኛው አገልግሎት ብቻ ጊዜውን ያሳልፋል።

ከአፄ ምኒልክ ጀምሮ ብዙ አድባራት በኢየሩሳሌም ታንፀዋል። በዚያውም ልክ ብዙ መነኮሳት በግልም በቤተክርስቲያን ትዕዛዝም ወደዚያው ተልከዋል። ከመካከላቸው ለእግዚአብሔር ያደሩ ባይጠፉም አብዛኞቹ ውሳጣዊ ሕይወታቸው ለሥጋዊ ጥቅም ብቻ የተሰለፉ ሆነው ነው የሚገኙት። የሌላውን ትተን ፋሽስት ጣልያን ኢትዮጵያን በወረረ ጊዜ ስለተፈጸመው ድርጊት እንመልከት። ኤርትራን በቅኝ ግዛት ለ50

ዓመታት ያህል ሲገዛ ቆይቶ ኢጣልያ ኢተዮጵያን በወረረ ጊዜ ከቁጥጥር ውጭ በሆነ መንገድ ብዙ የኤርትራ ተወላጆች ወደ ኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳም ገብተዋል። ኤርትራውያኑ ለፎርሙ ያህል መነኮሳት ተባሉ እንጂ የለየላቸው ከሀዲዎች ነበሩ።

በጊዜው ገዳሙን በአበምኔትነት ይመሩ የነበሩት መምህር ክፍለ ገሪማ (እቡነ ሚካኤል) ነበሩ። ምክትላቸው ደግሞ አባ ስብሐት ለአብ ይባል ነበር። የገዳሙን ንብረት በመጠበቅ የተመደቡት አባ ዓለሙ ይባላሉ። አባ ስብሐት ለአብ የምንኩስናን ልብስ የለበሰ መሠሪያ ነው። ይህ ሰው ኤርትራዊ ነው በኢየሩሳሌም ከነበረው የኢጣልያ ቆንሰል ጋር ተማክሮ አባ ዓለሙ የያዙትን የቤተመዛግብት ቁልፍ ቀምቶ ለቆንሰሉ ለማስረከብ ሲል ብዙ ተከለፈለፈ፤ ገዳሙን አበጣበጠ። በዚህ ጊዜ መምህር ክፍለ ገሪማና አባ ዓለሙ የገዳሙን ንብረት ላለማስነጠቅ ከባድ ትግል አካሄዱ። በሁለቱ ብርታት የገዳሙ ቤተመዛግብት በጣልያን እጅ ባይወድቅ ቀረ። ይህ ባይላካለት ሲቀር በቤተክርስቲያኑ ጉልላት ላይ የኢትዮጵያ ባንዲራ እንዳይውለበለብ በእንግሊዞች አሳዘዘ። ከሀዲውን መነኩሴ የሚከተሉ መነኮሳት እየበዙ ሄዱ። በገዳሙ ሰላም ጠፋ፤ የኤርትራ ተወላጆች በመሆናቸው ገዳሙን ኢጣልያ ሙሉ በሙሉ መረከብ አለባት እያሉ በግልጽ ይጮኹ ጀመር። ኢትዮጵያውያኑ መነኮሳት ግን ኤርትራውያኑን በኃይል ከገዳሙ አባረሩዋቸው። እንግሊዞች እንዲመለሱ ቢያዙም ኢትዮጵያውያኑ አናስገባም አሉ። ነገሩ በአገረ ገዢው የቀላጤ ትዕዛዝ ሲንቀሳቀስ ከቆየ በኋላ ቀስ በቀስ ወደ ፍርድ ቤት ተዛወረ። በፍርድ ቤት ይታይልን ብለው ኢትዮጵያውያኑ እንዲጠይቁ የመከራቸው ናታን ማሬን የተባለው እሥራኤላዊ የሕግ ምሑር ነው። ተፈቅዶላቸው በፍርድ ቤት መከራከር ሲጀምር

የዞን 48ገዝብ ቤተ መጻሕፍት
Zone 4 Public Library

ጠበቃቸው እሱ ሆነ። የሱ ሚስትም እ.ትዮጵያውያኑን በሃሳብ ትረዳ ነበር። ናታን ማሌን ከእ.ትዮጵያውያን ጋር እየተማከረ የገዳሙ ንብረት ሳይነጠቅ እንዲቆይ አደረገ። የፍርድ ቤቱ ጉዳይ ሲንተት ፋሽስት እ.ጣልያ ከእ.ትዮጵያ ስለተባረረ የከዳተኞቹ የኤርትራ ተወላጆች መነኮሳት ምኞት ሕልም ሆኖ ቀረ።

በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት ከማንም አገር በዝተው የሚገኙት እ.ትዮጵያውያን መነኮሳት ናቸው። ግን ምንም የሚፈይዱት ነገር የለም። አብዛኞቹ ማንም ሳይልካቸው ካገር እየተበሉ የሄዱ ናቸው። በቤተክርስቲያን መሪዎች ቢጠሩ ብዙዎቹ አይመጡም፤ ባሉበት ይተበልሳሉ እንጂ። ከፋሽስት ጣልያን ወዲህ ቦታው የሁከትና የብጥብጥ ማዕከል ሆኗል። በፈቃድ የሚላኩም ቢሆኑ ቤተክርስቲያን ለአገልግሎት ብቃት አላቸው ብላ መርጣ ጨምቃ የላከቻቸው አይደሉም። ከአገር ለመኮብለል ሲፈልጉ እንዲሁ ጳጳስ የሙጥኝ ይሉታል። ጳጳሳቱም የበላዮቹን ደጅ ይጠኑላቸዋል። በዚህ ይላካሉ። ከዚያ ሄደው ቤተክርስቲያንና አገርን ሲያስነቅፉ ይኖራሉ።

ጥንታውያኑ ፍጹማን መናንያን ቤተክርስቲያንና አገርን በአርአያነታቸውና በትሩፋታቸው ከማስመስገን አልፈው ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሚያስፈልግዋትን መጻሕፍት ከሱርስት ከቅብጥ፣ ከግሪክ፣ ከዕብራይስጥና ከላቲን ወደግዕዝ እየተረጎሙ ይኩላት ነበር። ፍቅራቸው ፍጹምነትን የተላበሰ ስለነበር የኢትዮጵያ ነገሥታት "በሕይወተ ሥጋ እያላችሁ ወደከዊን መልእክ ልትለውጡ የቻላችሁ ናችሁ ረሀቡን ዕምዑን ታግላችሁ እግዚአብሔርን በማገልገል ብቻ ዘመናችሁን ለማሳለፍ በመብቃታችሁ በናንተ እንቀናለን። በጸሎት አትርሱን..." እያሉ የተማሕፅኖ ደብዳቤ ይልኩላቸው ነበር።

ከኢትዮጵያውያን ነገሥታት በተጨማሪ ኢየሩሳሌምን የጎበኙ የተለያዩ አገሮች የታሪክ ሊቃውንትም በየግላቸው እነሱን በማየት ኢትዮጵያን እያደነቁ ጽፈዋል።

የኢትዮጵያ በግራኝ መወረር በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት ያደረሰው ውድቀት እስካሁን እንደቀጠለ ነው። በ18ኛው ክፍለ ዘመን እውነተኛ መነኮሳት በዚሁ ለመሰባሰብ ሞክረው ነበር። ግን እንዳሉ በወረርሽኝ አለቁ። እንደገና በ19ኛው ክፍለ ዘመን ብት ማለት ጀምረው ነበር። እነሱም በተመሳሳይ ሁኔታ አለቁ። ከዚያ ወዲህ የመነኮሳት ብዛት በቦታው የታየው ከጣልያን ወዲህ ነው። መነኮሳቱ ብዛት ቢታይባቸውም ጥራት የሌላቸው ናቸው።

የግርጌ ማስታወቅኛ

1. እድህነት ትጽፎ ይዘለትጋባይም ጋህን እንግሊዝካባይ ኢሊስቶሎስ ይኖረውን ግፉሉ በግፊት መግለፅት እንደነበረ ሀገሩ ርዕሰግን አው ፅፋታን ሊኮነ ውሊቱ ሊሊስቶሎስ እኖ ይላነሣባይ መካከል አስተዋረን የበበሰባናየውን ምእመናን አገተ እንዴት ትበትናልህ ለገሩ ሕዝቦች በሪሀባና በፅርካት እየተሠቃዩ እያየ የግሉን ምግብ በግግረጥ የግግረጥ ሊሊስቶሎስ አይደለም፤ ሲናገሩ አገቀጸ እዳላት
2. ወልቀሲሱን ልብ ለባሕቲህ 1 ሥልጣን ወውእሁ ከው ይቻልር ወታደሩን ወደባርክ ሕዝብ ወየሁሉ ምላላሊሊስቶሎስ ውስተ መንበረ ናትሕ
3. አግርሃ ቀስ የገሰ የሆነ አገድ ሥልጣን አለው፤ ግስተግር ግጥሙት ሕዝብን ወደባርክና ወንፈሃኖና አስተዳደራዊ ናትሕ ሲካሄድ ከዳላሱ ጋር አብሮ (ተቃዋሚ) መኖሩና ናቸው፤ (አገቀፀ ካህናት ናትሕ ሃገራትና ሲናገሩ)
4. ከበደ ደስታ ነጥ ጥላት በጥቁር ላይ 1950 ትንግሥ ወንባሉ ሊላ
5. ሞሪግ ሕፋሪ ወልደ ሥላሴ ገፅ 30 ገሐድባሕ ግጥሚያ ቤት ሊላ
6. ሥርገሙ ልባል ሥላሴ (ሉከተር) አግርሃ የቤተክርስቲያን መዝገበ ታላት ቀና የታደሃ ጽሑፍ
7. ተክለአደት ወይራፍ ልብንድንገላ - ቲድርስ ገፅ 22፣ 1965.ጊ.። ሊላ
8. ሥር ሥርገሙ አግርሃ መታላት የቢኩ. ቂ. 7፣ ገጽ 83
9. ተክለ አደት ወይራፍ ልብንድንገላ - ቲድርስ ገፅ 35 1965 ጊ.። ብርገንና ሰላም
10. ጸን ባቲስትንና ኩልቦን እንዲሁም ሌሎችን የምልረብ ወልደሥት በውጥቀስ ለቶ ተክለአደት መዝገበውታል።
11. የፖርቱጋል አርበኞች የታሪክ መጽሐፍ ገጽ 1
12. የቤሁ መጽሐፍ ገፅ 24
13. ክርስትና በኢትዮጵያ ክፍል አንድ 1988 ብርሃኑንና ሰላም ግጥሚያ ቤት ሊላ
14. አግርሃ ወ. ጸ. ሥ. ጋ. ሥላሴ ቂ.1፣ ገፅ 131
15. የፖርቱጋል አርበኞች በተባለው መጽሐፍ እውቢታችን በነጻነት ቀን ተብሎ ተመዝግቧል፤ ካቶሊኮች በእውቢታችን ግጥተ አብላ ለሉ ለቶሎም የአዳም ጋቢኦት ይእውቢታችን በታር በሰው ሁሉ ደርሷል ደላ። ትምህርተ ክርስቲያን ካርዲናል ጋስፔሪ በላቲን ጽርት ለባ ገብረ ጊካሊል የተባለው ወደ አግርሃ ተርጉሙታል። ገፅ 42/1946
16. የቤሁ መጽሐፍ ገፅ 64
17. የፖርቱጋል አርበኞች በተባለው መጽሐፍ ገፅ 72
18. ኢትዮጵያን እንቃወት በግሊው ፕሮግራም የኢትዮጵያ ሪፖር ታኅሣሥ ለሥራ አገድ ቀን 1992 ጊ.። ያስተላለፈውን ግስታወቅ ከቀሲስ ሮሐንስ ሳህጋጂው ተሠጥቶታል። የቤሁም በደቡብ ሃንደር ላይ ስሙ ሕፋሪ ቀበሌ በተባለው ቦታ ጊዮርጊስ ቤተክርስቲያን ባንደራው ተጠብቆ ይገኛል። ቤተክርስቲያኑን የመሠረሱት እኔ ሠድረ አርእድ ሲሆኑ እኔ ሮሐንስ ወርቅ ከሪምትን የቤሁ ያላልተ ነበር።
19. ድልወንበፊ የግራና ግሪት የግሕተሄ ልጅ ናት፤ ግሕተሄ ከምሥራት የተነሳ በብዙ የኢትዮጵያን ክርስቲያን ደቻ ያፈለሰና በአባ እንድርያስ የተገደለ መሆኑ ወገሉም ይታወቃል።
20. ካታሪንያ የፖርቱጋላችን አርበኝነት ገፅ 62 - 70 ተክለአደት ወይራፍ ልብን ድንገላ ቲድርስ ገፅ 65፣ ሥርገሙ ጋ. ሥላሴ አግርሃ የቤተክርስቲያን መዝገበ ታላት ቂ. 11.ገፅ 131.
21. ዘናጥረት.25+14 ፕ ውዝሙረ ላዊት 119፣ ወጋደ 5
22. ለቡነ ተርጉርቶስ የኢቤኩታሪክ ገፅ. 48.
23. በምሥራት አብያተ ክርስቲያናት ሰጥኑን ሙሉ ጸሎት ይደረጋል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ዑደቱ እንዴት እንደቀረ ባደታወቀዋል አንገርጋሪውና እስመለአለሙ እስከ ግምት ድረስ ለደልወጥሞ ስለዚህ ለባባሉ ልክ ነው።
24. ሊላይያሲ 53+6
25. ሕፋሪ ወልደ ሥላሴ ጥገግ. 1921 ጊ.። ገሐ ደባሕ ግጥሚያ ቤት ገፅ 43
26. ታሪክ ሃገራት የአጅ ጽሑፍ ደብረላጥ ላይ የተገኘ
27. ደህ ታሪክ የተገኘበት መጽሐፍ The confession of king Claudius of Ethiopia ከተቀላ ፎቶ ኮፒ ነው።
- ለፕሮፌሰር ለወጀውሪና ጊዜ ብሎይንና ልዲስን ወደላቲን (ሮግደስግ) የመለሰ ታላት የቤተክርስቲያን ለባት መሆኑ ይታወቃል፤ የሥነ ጽሑፍን ሥራ ያህናውን በቤተሰብ ሞላ ሞላ ተቀመጠ
29. ሥርገሙ ልባል ሥላሴ (ሉከተር) አግርሃ የቤተክርስቲያን ታሪክ ወ. ጸ. ቂ. ፡፡ ትምት 1982፣ ሊላ
30. ገብረ ሥላሴ ታሪክ ዘመን በላግግግ ምረክ ሊላ. 1959 ዴና ቤተክ ይከተዮስ 13፣ ወ. ቂ.27.1951.

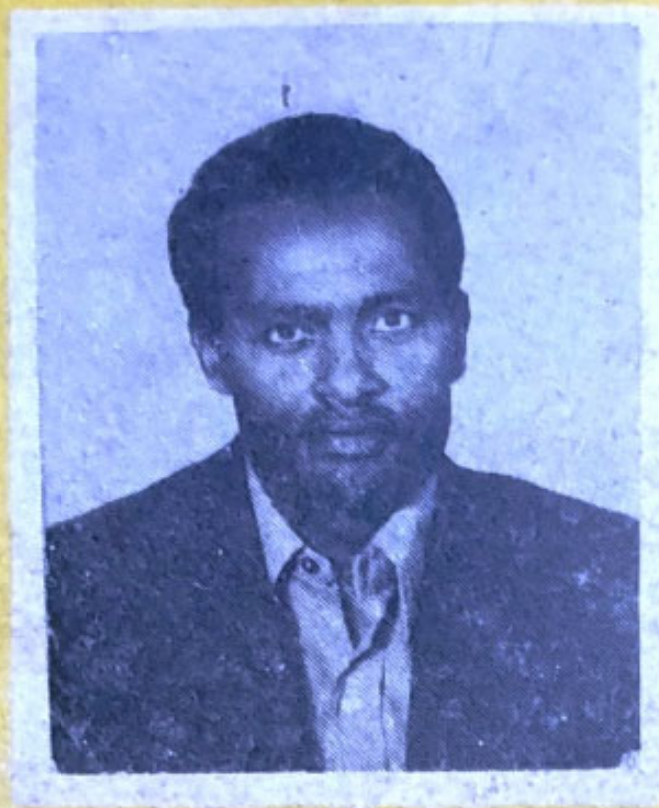
መልእክት ለአንባቢያን

የቤተክርስቲያን ታሪክ ጥናት ማህበራዊ፣ ኢኮሚያዊና ፖለቲካዊ ሂደቶችን ተመርኩዞ ነው ሊካሄድ የሚችለው። ብዙዎች ያገራችን ካህናት ግን ይህን አይቀበሉትም። በተቻለ መጠን ብዙ ተደክሞበት በዘመናዊ አቀራረብ የተዘጋጀውን መጽሐፍ ሲያዩ በገንዘብ ገዝተው ሊያነሱት ቀርቶ የመጽሐፉን ምንነት ሲያዩ ከሩቅ ይበረግጋሉ። አዘጋጁውንም እንደፅብድ ይቆጥሩታል። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን ለመንፈሳዊ አገልግሎት የምትጠቀምባቸው መጻሕፍት እንደሌላ ገልብጦ ወይም ካለበት አንስቶ ያከተመ ብቻ በነሱ ዘንድ እንደፀሐፊ ወይም እንደደራሲ ይቆጠራል። ለምሳሌ መዝሙረ ዳዊትን ድርሳናትንና ሌሎችን የቤተ ክርስቲያን መጻሕፍት እያባዙ የግል ንግዳቸውን የሚያካሂዱ ግለሰቦች በነሱ ዘንድ የደራሲነት ደረጃ ይሰጣቸዋል። ባይረዱት ነው እንጂ ደርጊቱ ዓይን ያወጣ ሊብነት ነው።

ባለንበት ዘመን ማንኛውም ነገር ትምህርትን ተመርኩዞ መካሄድ እንዳለበት ይታመናል። ከትምህርት ውጭ የሚሠራ ሥራ ሁሉ ዘላቂነት አይኖረውም። ንግድም ይሁን ግብርና በትምህርት ተመሥርቶ ሲካሄድ ውጤት ይኖረዋል። መጻሕፍትን ማንበብ ከመማር ዘዴዎች እንዲሁና ዋናው ነው። ግን በአገራችን የመጻሕፍትን ጥቅም ያልተረዱ እጅግ ብዙዎች ናቸው። በንግድና በእጅ ሞያ የሚተዳደሩትን ወገኖች ክርስትና በኢትዮጵያ ክፍል እንድንገዙት እንዲያንቡ ከእራት ዓመት በፊት ሲላከላቸው "መጻሕፍትን ግዙ ከሚለን የልመና ደብዳቤ ጽፎ እርዳታ ቢጠይቀን በተሻለ ነበር" የሚል መልስ ለአዘጋጁ ልከውለታል። የነዚህ ሰዎች በእስከፊ ድንቁርና መታሠርን ሁኔታው ያስረዳል። ለጊዜው ሳንቲም ጨብጠዋል ግን ወደ ከዊን እንስሳ በመለወጥ ላይ ናቸው። ስለዚህ ይህ ትውልድ የሱቢጢዎችን አባባል ተከትሎ እውቀቱን ከማስፋፋት እንዳይቆጠብ በዚሁ አጋጣሚ አደራ እላለሁ።

የግርጌ ማስታወቂያ

1. እርሱ አንተ ትዘሩ ዘላለተጋባዕናሆኑ ገሳጽ እምነትላቸዋል ኢሊስቆሶስ ዘያሠረጉ ግዕድ በጣዕመ መግለፅት እንዘነጋገሩ ሀገሩ ርሐብን አው ፅፋታን ኢኮነ ውእቱ ኢሊስቆሶስ እኛ ከአህዛብ መካከል አስተምረን የሰበሰብናቸውን ምእመናን አንተ እንዴት ትበትናለህ ያገሩ ሕዝቦች በሪህብና በዕርዛት እየተወቃዩ እያየ የግሉን ምግብ በግግረጥ የግመገብ ኢሊስቆሶስ ኢሊስቆሶስ አይደለም። ሲናዶስ አንቀጽ ላላት
2. ወለቀሲስቲ ሱቱ ለባሕቲቱ 1 ሥልጣን ወውእቱ ከወ ይምሐር ወይቀድስ ወይባርክ ሕዝብ ወየሁሉ ምላሊኢስቆሶስ ውስተ መንበረ ፍትሕ
አግርኛ ቄስ የግሉ የሆነ አንድ ሥልጣን አለው፤ ግስተግር ግጥሙት ሕዝብን መባረክና መገረግና አስተዳደራዊ ፍትሕ ሲካሄድ ከላላሉ ጋር አብር (ተቀምጦ) መፍረድ ናቸው። (አንቀፅ ካህናት ፍትሕ ነገሥትና ሲናዶስ)
3. ተክለ ጸድቅ መኩሪያ ለ፲ ልብነ ድንገል - ቴዎድሮስ ገፅ 23
4. ከበደ ደስታ ነጭ ጥላት በጥቁር ላይ 1950 ትንሣኤ ዘጉባኤ አ.አ
5. ዋዜማ ሕፋይ ወልደ ሥላሴ ገፅ 30 ንሐድባሕ ማተሚያ ቤት አ.አ.
6. ሥርግው ሐብለ ሥላሴ (ዶክተር) አግርኛ የቤተክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥ 1 ታይሮክ ጽሑፍ
7. ተክለጸድቅ መኩሪያ ልብነድንገል - ቴዎድሮስ ገፅ 22፣ 1965.ዓ.ም. አ.አ.
8. ዶ/ር ሥርግው አግርኛ መቃላት የቢኪ. ቁ. 7ኛ ገጽ 83
9. ተክለ ጸድቅ መኩሪያ ልብነድንገል - ቴዎድሮስ ገፅ 35 1965 ዓ.ም ብርሃንና ሰላም
10. ጆን ባቲስትንና ኩለቦን እንዲሁም ሌሎችን የምዕራብ ፀሐፊዎች በመጥቀስ ኢቶ ተክለጸድቅ መዝገበውታል።
11. የፖርቱጋል አርበኞች የታሪክ መጽሐፍ ገጽ 1
12. የዚሁ መጽሐፍ ገፅ 24
13. ክርስቲና በኢትዮጵያ ክፍለ አንድ 1988 ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት አ.አ.
14. አግርኛ መ. ቃ. ሥ. ጋ. ሥላሴ ቁ.1፣ ገፅ 131
15. የፖርቱጋል አርበኞች በተባለው መጽሐፍ እመቤታችን በነጻነት ቀን ተብሎ ተመዝግቧል። ካቶሊኮች በእመቤታችን ጥንተ አብሶ አለ አይሉም የአዳም ጋጢአት ከእመቤታችን በቅር በሰው ሁሉ ደርሷል ይላሉ። ትምህርተ ክርስቲያን ካርዲናል ጋስፔሪ በላቲን ጽፎት ለባ ገብረ ሚካኤል የተባለው ወደ አግርኛ ተርጉመውታል። ገፅ 42/1946
16. የዚሁ መጽሐፍ ገፅ 64
17. የፖርቱጋል አርበኞች በተባለው መጽሐፍ ገፅ 72
18. ኢትዮጵያን እንቃወም በግለጭ ፕሮግራም የኢትዮጵያ ራዲዮ ታኅሣሥ አሥራ አንድ ቀን 1992 ዓ.ም ያስተላለፈውን ማስታወቂያ ከቀሊስ ጉሐንስ ላዘጋጀው ተሠጥቶታል። በዚሁም በደቡብ ንገደር ልዩ ስሙ ሕፋይ ቀበሌ በተባለው ቦታ ጊዮርጊስ ቤተክርስቲያን ባንዴራው ተጠብቆ ይገኛል። ቤተክርስቲያኑን የመሠረቱት ለ፲ ሠዶረ አረእድ ሲሆኑ ለ፲ ጉሐንስ ወርዶ ክረምትን በዚሁ ያላልፉ ነበር።
19. ድልወንበራ የግራኝ ግስት የግሕተዝ ልጅ ናት፤ ግሕተዝ ከምሥራት የተነሳ በብዙ የኢትዮጵያ ክርስቲያን ደም ያፈሰሰና በአባ እንደርያስ የተገደለ መሆኑ መገለፁ ይታወቃል።
20. ካታሆንዎ የፖርቱጋሎች አርበኝነት ገፅ 62 - 70 ተክለጸድቅ መኩሪያ ልብነ ድንገል ቴዎድሮስ ገፅ 65፣ ሥርግው ጋ. ሥላሴ አግርኛ የቤተክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁ. 11. ገፅ 131.
21. ዘፍጥረት.25+14 ፣ መዝሙረ ዳዊት 119፣ መጋልደ 5
22. ለቡነ ኅርሃርዮስ የኢቢኪ.ታሪክ ገፅ. 48.
23. በምሥራት አብያተ ክርስቲያናት ሰሞኑን ሙሉ ጸሎት ይደረጋል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ዑደቱ እንዴት እንደቀረ ባይታወቅም እንገርጋረውና እስመለአለሙ እስከ ሣምንት ድረስ አይለወጥም ስለዚህ ለባላሉ ልክ ነው።
24. ኢላይያሴ 53+6
25. ሕፋይ ወልደ ሥላሴ ዋዜማ. 1921 ዓ.ም ንሐ ጽባሕ ማተሚያ ቤት ገፅ 43
26. ታሪክ ነገሥት የእጅ ጽሑፍ ደብረዳሞ ላይ የተገኘ
27. ይህ ታሪክ የተገኘበት መጽሐፍ The confessions of king Glaudius of Ethiopi ከተቀዳ ፎቶ ኮፒ ነው።
 - ኢየርኒዮስ ለመጀመሪያ ጊዜ ብሉይንና ሐሊስን ወደላቲን (ሮማይስጥ) የመለሰ ቃላት የቤተክርስቲያን ላባት መሆኑ ይታወቃል፤ የሥነ ጽሑፍን ሥራ ያካናወገው በቤተሰቡም ጥሻ ተቀመጠ
29. ሥርግው ሐብለሥላሴ (ዶክተር) አግርኛ የቤተክርስቲያን ታሪክ መ. ቃ. ቁ. ፡፡ ጥቅምት 1982፣ አ.አ.
30. ገብረሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘጸኅግግግ ምኒልክ አ.አ. 1959 ዜና ቤተክ ዘሉትዮጵያ 13ኛው ቁ.2.7.1951.

አበበ ገብረ